

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE
KİMLİK VE DİN ETKİLEŞİMİ**

**Hazırlayan
Mert AKBULUT**

**Danışman
Doç. Dr. İlkay ŞAHİN**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE
KİMLİK VE DİN ETKİLEŞİMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mert AKBULUT**

**Danışman
Doç. Dr. İlkay ŞAHİN**

**Haziran 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı :

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Uzunyayla Çerkeslerinde Din ve Kimlik Etkileşimi Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Yazma Yönergesine Uygun Olarak Hazırlanmıştır.

Hazırlayan
Mert AKBULUT

Danışman
Doç. Dr. İlkay ŞAHİN

Sosyoloji ABD Başkanı

Ad Soyad İmza

KABUL ONAY SAYFASI

Doç.Dr. İlkey Şahin danışmanlığında Mert Akbulut tarafından hazırlanan “Uzunyayla Çerkeslerinde Kimlik ve Din Etkileşimi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

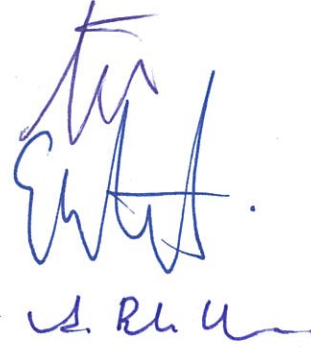
12/06/2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Doç.Dr. İlkey Şahin

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Volkan Ertit

Üye : Doç.Dr Ahmet Burak Kahraman

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 24./06/2019 tarih ve 26..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

24/06/2019
K. Güllü
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezi çerçevesinde ele aldığım bu çalışmayı birçok güçlükle karşı karşıya kalmama rağmen büyük bir keyifle gerçekleştirdiğimi belirtmek isterim. Bu tez bir yılı aşkın süren saha çalışması ve bir yılda yazım evresi sürecinden oluşmaktadır. Uzunyayla Bölgesi'nde ve Kayseri şehir merkezinde yaşayan Çerkes topluluğunun kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve kimliğin, din ile olan etkileşimini anlamaya, yorumlamaya, açıklamaya ve aktarmaya çalıştım. İnceleme alanı olarak büyük bir bölge sayılacak Kayseri şehir merkezi ve Uzunyayla Bölgesi, aslında sosyoloji ve antropolojinin temel meselelerinden olan, topluluğun yaşamlarını nasıl idame ettirdikleri, kimliklerini nasıl inşa ettikleri ve öteki ile ilişkinin net bir şekilde görüldüğü bir alanı ifade etmektedir. Uzunyayla Bölgesi'ni ve Kayseri şehir merkezini incelenebilir kılan, bu araştırmaya konu olmasına neden olan durum ise Çerkes topluluğunun etkileşimlerinin bu alanda kendine özgü olmasıdır.

Muhakkak ki bu çalışmayı tamamlamış olsam dahi çalışma sürecinde yalnız değildim. Bundan dolayı bu çalışmada beni yönlendiren, çalışmama yön vermeme yardımcı olan, yol gösteren kısaca beni birçok anlamda yalnız bırakmayanlara teşekkürlerimi sunmayı en içten bir vazife olarak görmekteyim.

Başta, tez konumun belirlenmesinde ve alan çalışması boyunca desteğini esirgemeyen, alanda bulunmamı sağlayan ve alan araştırmasında bir gelişme olduğunda ne yapacağım hakkında devamlı olarak akıl danıştığım, tez yazımında desteğini hiç esirgemeyen ve sürekli arkamda hissettiğim saygıdeğer tez danışmanım **Doç. Dr. İlky Şahin'e** teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Bu günlere gelmemde lisans döneminden itibaren bana hem yol gösteren hem fikir veren, desteklerini esirgemeyen, bir sıkıntım olduğunda kapılarını tıklatmakta bir sakınca görmediğim Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden bütün hocalarıma, sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Ardından tez çalışmam boyunca yanımda olan emeğini esirgemeyen, benimle birlikte alan çalışmasına eşlik eden ve yardımcı olan pek sevgili arkadaşlarım **Çağdaş Demirci, Emine Erdimez** ve **Yağmur Çelik'e** teşekkür ediyorum. Daha sonra alan çalışması boyunca bizlere kapılarını açan, yabancı olarak görmeyen aidiyetlerini bizimle paylaşan Kayseri ili Pınarbaşı ilçesi Uzunyayla mevkiinde yaşayan Çerkes topluluğuna, samimiyetle teşekkür ediyorum.

Ardından başta aile büyüklerim olmak üzere, üzerimden emeklerini eksik etmeyen annem, babam, abim ve beni her anlamda destekleyen, tez yazma derdime ortak olan eşim **Ayla Akbulut'a** sabırlarından dolayı müteşekkirim. Bu tezi ise bu yaşıma gelmemde ve eğitim sürecimde desteklerini eksik etmeyen annem **Ayda Akbulut**, babam **Murat Akbulut** ve beni desteklemekten vazgeçmeyen eşim **Ayla Akbulut'a** ithaf ediyorum.

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE DİN VE KİMLİK ETKİLEŞİMİ

Mert AKBULUT

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019
Danışman: Doç. Dr. İlkay Şahin

ÖZET

Bu tez Çerkes topluluğunun diaspora sonrası Uzunyayla Bölgesine gelerek yeni yaşam alanlarında kimliklerini nasıl inşa ettiklerine ve bu kimlik tanımlamalarının din ile olan kültürel etkileşimine odaklanmaktadır. 1864 yılında Kafkasya Bölgesinde sürgüne uğrayan topluluk dünyanın farklı yerlerinde yaşamlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Topluluğun yaşamlarını idame ettirmeye çalıştığı yerlerden birisi de Uzunyayla Bölgesidir. Kafkasya’da ayrı bölgelerde yaşayan Çerkes topluluğu on iki ayrı boydan oluşmaktadır. Fakat sürgünden sonra topluluk yeni yaşam alanlarında aynı bölgede ve birlikte gündelik yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu birliktelik boylar arasındaki kültürel farklılıkların erimesine ve topluluğun khabze etrafında birleşmelerini sağlamıştır. Sürgünden sonraki yıllarda topluluk kültürlerini korumak ve asimile olmamak için diğer gruplar ile etkileşimden uzak, daha kapalı bir yaşam benimsemişlerdir. Topluluk 1960’lı yıllarda, toprak reformu sonrasında ise Kayseri şehir merkezine göç vermiş ve böylece diğer gruplarla daha fazla etkileşime girmişlerdir. Ayrıca modernleşme sürecinden topluluğun kapitalist ticaret ağlarına da katılım göstermesi kapalılık özelliğinin esnemesine yol açmıştır. Kendi kültürünü korumaya çalışan topluluk, etkileşim ve dayanışma ağı oluşturma çabasında bulunarak 1968 yılında KAFDER’i kurmuşlardır. Diaspora üzerinden belirli semboller ve ritüeller oluşturan dernekler diaspora milliyetçiliğinin inşasında büyük rol oynamışlardır. Fakat 2000 yılına gelindiğinde geçmişte khabze etrafında birleşen topluluğun bazı üyelerinin ve derneklerin dini yönünü daha fazla ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Bu da topluluk üyelerinin modern kimlik inşasında dinin önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Çerkes topluluğunda kimlik ile dinin etkileşimi tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

Kayseri şehir merkezi ve Uzunyayla Bölgesinde bir yıl katılımcı gözlem yöntemi ile topluluk üyeleri ile etkileşime geçilmiştir. Bu etkileşim ile topluluğun kimliğini yeniden

nasıl inşa ettiği ve dinin bu inşa sürecindeki etkisi ile ilgili topluluk üyeleriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Tezin literatüre katkısı ise sosyolojide kullanılan etnografik bir araştırma örneği olması, topluluğun kendi yaşamını nasıl idame ettirdikleri ve kimlik inşalarını nasıl gerçekleştirdiklerine ışık tutmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Uzunyayla, Çerkes, Kimlik İnşası, Milliyetçilik, Diaspora, Din

INTERECTION IDENTITY AND RELIGION IN THE CIRCASSIANS OF UZUNYAYLA

Mert AKBULUT

**Erciyes University, Institute of Social Sciences,
Master's Thesis, May 2019
Advisor: Asoc. Prof. Dr. İlkey Şahin**

ABSTRACT

This dissertation focuses on how the Circassian community creates their identity in their new living space by coming Uzunyayla region after diaspora, and the cultural interaction between identity and religion. In 1864, this community tries to continue to live in different places of the world. One of the region this community tries to live is Uzunyayla. The Circassian community consists of 12 different tribes. However, after the excile this community has to live all together in the same region. This togetherness removes the cultural differences as well as gathering the community around khabze. In the years following the excile, this community adopts a lifestyle away from interaction with the other groups to protect their culture and not to be assimilated. In 1960s, they immigrates to Kayseri centrum. So they interacts with the other groups. During the process of modernization, attending capitalist commerce network bends the closure property. This community constitudes KAFDER by trying to form unity in 1968. Associations forming significant symbols and rituals via diaspora have a great role in construction of diaspora nationalism. However, it is seen that some members and associations of the community try to reveal their religious aspects. It shows that religion has an important role in construction of modern identity for this community. For this reason, interaction between identity and religion in the Circassian community constitutes the main subject of our dissertation.

The members of the community are interacted by using field study in Kayseri centrum and Uzunyayla region all the year round. We interview with the members of this community about how this community constructs the religion again and the impact of the religion over this construction.

The contribution of this dissertation to the literature is being a sample of ethnographic research, and shed light on how the communities continue to live and the construction of their identity.

Anahtar Kelimeler: Uzunyayla, Circassian, Identity Construction, Nationalism, Diaspora, Religion

İÇİNDEKİLER

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE KİMLİK VE DİN ETKİLEŞİMİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
JÜRİ:	iii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Tezin Amacı ve Önemi.....	2
III. Araştırmanın Yöntemi.....	3
III.I Keşif araştırması	3
III.II. Saha Araştırması.....	4
III.III. Veri Analizi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Kimlik	6
1.2. Kimlik Kuramları	7
1.3. Kimlik Türleri	12
1.4. Milliyetçilik.....	15
1.5. Milliyetçilik Kuramları	16
1.5.1 İlkçi Yaklaşım	16
1.5.2. Modernist Yaklaşım	18
1.5.3 Etno-Sembolcü Yaklaşım.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE KİMLİK

2.1. Çerkes Dernekleri, Diaspora Milliyetçiliği ve Kimlik.....	25
2.1.1 Çerkes Dernekleri Ve Kimliksel Ayrışma	34
2.2 Uzunyayla Çerkeslerinde Boy, Sülale ve Kimlik	38

2.2.1 Boy ve Kimlik	38
2.2.2 Sülale ve Kimlik.....	44
2.3 Uzunyayla Çerkeslerinde Khabze ve Kimlik.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE KİMLİK İNŞASI VE DİN ETKİLEŞİMİ

3.1 Uzunyayla Çerkeslerinde İnanç Sistemleri	62
3.2 Uzunyayla Çerkeslerinde Din ve Kimlik Etkileşimi.....	69
3.2.1 Milliyetçi Kimlik İnşasında Dinin Rolü.....	72
3.2.2 Muhafazakâr Kimlik İnşasında Dinin Rolü	78
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	85
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ.....	94

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu Kayseri Uzunyayla Çerkeslerinin yeni yaşam alanlarında inşa ettikleri kimlik ve din etkileşimidir. Çerkes kavramı aslında Kafkasya'dan gelen akraba göçmen topluluğun genel ismini ifade etmektedir. Kafkasya'da yaşayan Abzeh, Abaza, Kabardey, Şapsığ, Ubih, Hatukoy vb. boyların tümünü kapsamaktadır. Kafkasya'da farklı bölgelerde yaşayan ve farklı dilleri konuşan bu boylar topluluğun heterojen bir topluluk yapısına, kültürel olarak oldukça zengin unsurları içinde barındırmasına sebep olmuştur. Çerkesler Kafkas-Rus Savaşları'nın ardından 1864 yılında yaşadıkları sürgün ile dünyanın birçok bölgesine dağılmışlardır. 1864 yılında sürgüne uğrayan Çerkes topluluğunun yeni yaşam alanlarından birisi de Uzunyayla Bölgesi olmuştur. Bu bölgeye Çerkesler 1864 yılından 1920 yılına kadar göç etmeye devam etmişlerdir.

Kafkasya'da farklı bölgelerde yaşayan ve farklı dilleri konuşan boylar Uzunyayla Bölgesi'ne geldiklerinde ise birlikte yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalmışlardır. Boy ve sülale etrafında örgütlenen göçmen topluluk kendi kültürel değerlerini göç ettikleri Uzunyayla Bölgesi'nde de aynen devam ettirmeye çalışmışlardır. Gelenek olarak birbirlerine benzeseler de birçok farklılıkları bulunan bu boylar diaspora sonrasında khabze etrafında birleşmişlerdir.

Türkiye'de 1960'lı yıllarda yaşanan toprak reformu ve kentleşme sürecinde bazı Çerkes topluluk üyeleri de kırsal kesimlerden Kayseri şehir merkezlerine doğru göçmüşlerdir. Şehir merkezine göçen Çerkesler, etkileşim ve dayanışmaların sürdürmek, kültürlerini devam ettirmek için dernek, dergi, gazete gibi modern yapı ve araçlarını geliştirerek kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu iç göç ile kullanılmaya başlanan modern yapı ve araçları geleneğin bir diaspora milliyetçiliğine dönüşmesine, yeniden inşa edilmesine ve kültürel dönüşümlerin yaşanması neden olmuştur. Aynı şekilde toplumun kimliğinin de yeniden inşası bu dönemlerde görülmektedir. Topluluk iç göç ile daha çok etkileşime

girmeye başladığı ötekine karşı yeni bir biz kimliği oluşturmuştur. Topluluk böylece ötekine karşı boy kimliğinden vazgeçip tek bir Çerkes kimliği çatısı altında toplanmıştır. Kendilerini ötekilere karşı kendini Çerkes olarak tanımlayan bu topluluk, kendi içlerinde ise boylarını ve akrabalık ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.

Kentlileşme ile birlikte yaşanan rasyonelleşme süreci de Çerkeslerin kimliğinin inşasını ve ötekilik düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle bu tarihlerden sonra asimilasyon vurgusunun ve anavatana özlemin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Diaspora milliyetçiliğinin 1990'larda iyice etkisini arttırması ile birlikte dünyanın farklı yerlerinde Çerkesleri birleştirmek amacı ile birçok dernek ortaya çıkmıştır. Bu dernekler diaspora milliyetçiliği ve kimlik inşasında önemli roller almışlardır.

Modernleşme süreciyle oluşan kimlik inşaları, diaspora milliyetçiliğinde ki artış paralelinde topluluğun kültürünün yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Kimlik inşasının sürekli devam eden bir süreç olması ve bunların siyasal olarak da bir güç elde etme yarışına dönüşmesi toplulukların hemen her noktasına sirayet etmektedir. Kimlik inşalarında en etkili hususlardan birinin kültür iken diğerinin de din olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada kimlik, din ve kültür etkileşimi de dikkat edilmesi gereken hususlar haline gelmiştir.

II. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışma Çerkeslerin zorunlu göçü sonrasında Uzunyayla Bölgesine gelerek kendi topluluklarının kimliklerini nasıl inşa ettiklerini, bu kimlik tanımlarının din ile olan kültürel etkileşimini anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Ayrıyeten bu çalışma Çerkeslerin geleneklerini nasıl idame ettirdiklerini, ortak temsiller etrafında nasıl toplandıklarını ve hangi kendilik tanımlarını geliştirdiklerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Çerkes topluluğundan yola çıkarak diğer toplulukların da kendilerini nasıl yeniden ürettiği ve kendilik tanımlarını nasıl geliştirdiğinin açığa çıkartılmasını hedeflenmektedir. Özellikle modern dönemde topluluk açısından en çok tartışılan kimlik ve din olgularının nasıl etkileşime girdiğini kültürün inşa edilme sürecindeki rolleri açıklanmaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Uzunyayla Çerkeslerinin kendilik tanımlarını, kültürlerini derinlemesine anlamak, ayrıntılı ve yoğun betimlemeler yapabilmek için bir nitel araştırma yöntemi olan etnografya kullanılmıştır. Bu araştırmanın sahasını Kayseri merkezde ve Pınarbaşı'nın köylerinde yaşayan Uzunyayla Çerkes topluluğu oluşturmaktadır. Veri toplanırken ise nitel araştırma tekniklerinden olan katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılmıştır. Örneklem ise amaçlı ve kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Toplanan veriler bir araya getirilerek anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın saha araştırması ERÜ Bilimsel Araştırma Projeleri birimine teklif edilen, onaylanan SBA-2017-7402 numaralı projeye paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı bir yandan adı geçen projenin araştırma sorularına cevap aramaya yönelik saha araştırmasının yürütülmesine katkı sağlarken diğer yandan da bu tez çalışmasının kimlik ve din ilişkisine dair temel araştırma sorusuna cevap bulmaya yönelik saha araştırmasını gerçekleştirmiştir. Araştırmanın safhaları aşağıdaki gibidir:

III.I Keşif araştırması

Bu çalışmaya 2017'nin ilk altı ayında yürütülen keşif araştırmalarıyla başlanmıştır. Söz konusu keşif araştırmaları ERÜ BAP proje birimine sunulan SBA-2017-7402 numaralı proje için yapılan keşif araştırmalarına paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Keşif araştırmasında hem Uzunyayla köylerinde hem de Kayseri şehir merkezinde sahaya dâhil olmaya ve girmeye, topluluk üyelerinin onay ve güvenini kazanmaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Gerçekleştirilen keşif araştırmasında SBA-2017-7402 numaralı projenin ekibinde yer alan Çerkes araştırmacıların etkileşim ağlarından faydalanılmış, amaçlı ve kartopu örneklem tekniğiyle sahaya girilmiş ve etkileşim kurulmuştur. Topluluğun şehir merkezindeki etkileşim alanlarına (Çerkes dernekleri, Çerkes kahvehaneleri, Çerkes Restoranları vb.) gidilmiş ve gözlem yapılmıştır. Dernekler ile temasa geçilerek derinlemesine görüşme yapılabilecek kişiler belirlenmiş ve bu kişilerle iletişime geçilmiştir. Bu kişilerle Çerkeslerin demografik, sosyal ve kültürel özelliklerini belirleyebilmek için görüşmeler yapılmıştır.

III.II. Saha Araştırması

Bu çalışmanın sahası Çerkes topluluğunun yoğun olarak yaşadığı Uzunyayla Bölgesi ve Kayseri şehir merkezidir. Saha araştırmasında topluluğun kimliğinin din ile olan etkileşiminin nasıl gerçekleştiği sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca Çerkeslerin topluluklarının kendilik tanımları, kimliklerini nasıl idame ve inşa ettikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Gözlem ve görüşme yapılacak kişiler, yerler kartopu ve amaçlı örneklem teknikleri ile belirlenmiştir. Şehir merkezinde ve Uzunyayla Bölgesi'nde veriler toplanmıştır. Saha araştırması, 2017 yılının ilk altı ayında gerçekleştirilen keşif araştırmasının hemen ardından Ağustos ayında başlamıştır. Öncelikle şehir merkezinde topluluğun yoğun olarak bulunduğu dernekler, kafeler, kahvehaneler dolaşmış ve topluluk üyeleri ile etkileşime geçilmiştir. Derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemler yapılarak veriler toplanmıştır. 2017 yılının Ekim ayında ise Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesi merkezine gidilerek araştırma ağı oluşturulmaya, katılımcı gözlemler ve derinlemesine görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Oluşturulan ağlar sayesinde devam eden süreçte Çerkes toplulukların ilçeye bağlı olarak ikamet ettikleri Kırkpınar, Örenşehir, Pazarsu, Yağlıpınar, Kurbağalık, Karakuyu, Üçpınar, Büyük Potuklu, Küçük Potuklu, Kazancık, İnlören, Kaynar, Söğütlü, Panlı, Kuşçu, Methiyeliler, Yahyabey, Aşağı Karagöz ve Uzunpınar isimli köyler gezilmiştir. Köylerde gözlem ve görüşmeler yapılmıştır. Bu ilk sahanın ardından Haziran ve Temmuz 2018'de de Pınarbaşı merkez ve köylerinde katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle saha araştırması yürütülmüştür. Pınarbaşı ve köylerindeki saha araştırmalarına şehir merkezindeki saha araştırmaları eşlik etmiştir. Hem şehir merkezi hem de Uzunyayla Bölgesi'nde ki görüşmeler bu süre içinde devam etmiştir. Çerkes toplulukların yaşadığı belirlenen yaklaşık yirmi köy gezilmiş ve katılımcı gözlem yapılmış, altmışa yakın Çerkes ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Şehir merkezinde ise elli beşe yakın kişiyle görüşmeler yapılmış ve veriler toplanmıştır. Verilerin doygunluğa ulaşması ile 2018 Ağustos ayında saha araştırması sonlandırılmıştır.

III.III. Veri Analizi

Saha araştırması neticesinde oluşturulan veriler sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Bunun için öncelikle ses kayıt cihazı ile kaydedilen veriler çözümlenmiş, ardından

veriler sınıflandırılmıştır. Araştırma sorularına nihai formu verilmiş ve bu sorulara göre veriler yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Kimlik

Kimlik, kavramını genel bir ifadeyle bireylerin, grupların, toplulukların kendilerini tanımlamada kullandıkları veyahut onlara kendilerine atfedilen niteliklerinin ve özelliklerinin toplamı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Kavram, sosyal bilimlerde 20. yüzyılın ortalarından itibaren popüler bir hale gelmiş ve bu dönemden sonra kısa süre içinde de sosyal bilimlerin temel ve çetrefilli araştırma konularından birisi olmuştur.

Charles Taylor kimliğin “kim olduğumuz, nereden geldiğimiz” (Taylor, 2010, s.54) anlamına geldiğini söylemektedir. Kimlik kim olduğumuz anlamına geldiği için doğal olarak zevklerimiz, arzularımız, yaşam şeklimiz, planlarımız gibi bütün gündelik yaşamımızı etkileyen önemli bir faktördür. Bu yüzden Taylor kimliğin eski dönemlerden beri var olduğunu savunmaktadır. Fakat modern öncesi dönemde kimliğin herhangi bir sorun yaratmaktan çok uzak olduğu için çok fazla üzerine düşünülmediğini belirtmiştir. Modern dönemde ise kavram bireyler, topluluklar, gruplar için önemli hale gelmiş ve kendilerini tanıtmaya ihtiyacı duyan insan hayatının merkezi konumuna gelmiştir (Taylor, 2010, s.54-55).

Richard Jenkins ise sosyolojik olarak kimliği “bireyler ile kolektifler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin sistematik kuruluşu ve ifadesi” (Jenkins, 2016, s.20) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda ki önemli vurgu, görüldüğü üzere benzerlik ve farklılık üzerinedir. Bu yüzden Taylor’un tanımını biraz daha genişletmemiz gerekmektedir. Kimlik hem kim olduğumuzun yanı sıra hem de ötekilerin de kim olduğunu bilmemiz anlamına gelmektedir. Bu yüzden kimliğin birey ve toplum arasındaki diyalektik bir süreçle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Jenkins

kimliğin başka adlarla ifade edilse de modern dönemden önce de var olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre insanların geçmiş dönemde kim oldukları hakkında düşünmemesi veya ötekilerin kim olduğu hakkında bir fikrinin olmaması neredeyse imkânsızdır. Her ne kadar kimlik kavramının geçmiş zamanda olduğu fikri doğru olsa bile, günümüz de yaşanan kimlik sorunlarının modern döneme ait sorunlar olduğu görülmektedir. Bu yüzden kimlik kavramı bu dönemde sosyal bilimciler tarafından araştırılmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. (Jenkins, 2016, s.20-31).

Belirttiğimiz bu çerçevede kimlik kavramının içeriğine ve kimlik inşa sürecine biraz daha yakından bakmak için kimlik kuramlarına değinmemiz gerekmektedir.

1.2. Kimlik Kuramları

Sosyolojik açıdan kimlik kavramının toplumsal yaşamdan ve etkileşim süreçlerinden bağımsız olarak ele alınması neredeyse olanaksızdır. Sosyolojide çoğu zaman sembolik etkileşimcilik kuramıyla ilişkilendirilen kimlik; benlik, kendilik gibi kavramlar ile yakın anlamlarda, hatta zaman zaman aynı anlamda kullanılmıştır. Bu yüzden sembolik etkileşimciliğin öncülerinden sayılan Charles Horton Cooley'in benlik ve Herbert Mead'in kendilik hakkındaki düşünceleri kimliği anlayabilmemiz için oldukça önemlidir. Cooley benliğin ve toplumun doğal bir bütünlük içinde olduğundan bahsetmiş ve çalışmalarının temel temasını da bu bütünlük oluşturmuştur. Ona göre bir kişinin benliği öteki ile ilişkisinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Cooley bu ilişkinin bir ürünü olarak gelişen benlikleri diyalektik bir iletişim sürecinin ortaya çıkardığını belirtmiştir. Cooley tüm bu süreçlerden dolayı benliği bir yansımaya benzetmiş ve ayna benlik kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram kişinin benliğinin ötekinin ona karşı düşüncelerini, eylemlerini değerlendirmesi ve bu süreç sonucunda benliğini oluşturmasını ifade etmektedir (Coser, 2010 s.271-274). Bununla birlikte Swingewood'un da dediği gibi "Cooley birey ile toplum düalizmini reddetmiş, bunların ikisinin de aynı fenomenin "kollektif" ve "bölüşürücü" yönlerini oluşturduğunu iddia etmiştir"(Swingewood, 2009, s.285). Cooley'nin sıklıkla üzerinde durduğu ayna benlik kavramının öteki ile olan ilişkisi daha çok bireyin zihinsel süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Ona göre birey kendinin öteki tarafından nasıl görüldüğü üzerinden içsel çıkarımlarla benliğini şekillendirmektedir.

Mead ise Cooley'in yaklaşımında zihnin bir metafizik unsur olarak ele alındığını ve sadece öteki imgesi üzerinden bireyin benliğinin temelini bulanamayacağını belirtmiştir. Çünkü Mead'e göre zihin de aynı benlik gibi gündelik yaşamın toplumsal bir eseridir. Ona göre insanlar zihin ve benlik aracılığıyla düşünme yeteneğini edinmişlerdir (Swingewood, 2009, s.286). "Mead'in önem verdiği kavramlardan biri de kendilik ya da bireyin kendisini bir nesne olarak ele alabilmesidir. Kendilik ve zihin birbirine diyalektik bir ilişkiyle bağlıdır ve biri olmadan diğeri var olamaz" (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.51). Buradan hareketle Mead düşünümsellik kavramını ortaya koymuştur. Mead'e göre kendimizi ötekinin yerine koyma, duygudaşlık yapma ve onlar gibi eyleme geçme durumu benliğin temelinde yatmaktadır. Aslında bu bir nevi insanın kendisine dışardan bir bakışı, ötekine nasıl görüldüğü ile ilgili durumunu ortaya koymaktadır. Birey bu dışardan bakış ile kendi benliğine karşı bir duruş oluşturmaktadır. Bu duruş ise belli bir bireyin, grubun, topluluğun tamamının duruşu olabilmektedir(Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.52).

Mead'in ortaya koyduğu diğer önemli bir görüş ise benliğin çocukluk evrelerinde şekillenmeye başlaması ve yavaş yavaş gelişmesidir. Mead bu evrelerden ikisine özellikle vurgu yapmıştır. Bunlardan ilki oyun evresidir. Bu evrede çocuk taklit yoluyla kendisini başkalarının yerine koymaktadır. Çocuk oyun evresinde hem özne hem de nesne olmayı öğrenir, bu şekilde kendiliğini geliştirmeye başlar ve kendisini ötekinin gözünden değerlendirme yetisini kazanır. Fakat bu evredeki kendilik tam anlamıyla bütün ve sistemli bir şekilde bulunmamaktadır. Benliğin geliştiği evre ise kurallı oyun evresidir. Çocuk oyun evresinde başkasını taklit ederken kurallı oyun evresinde ise oyunda ki herkesin rollerinin farkındadır. Örneğin aile içinde çocuk kendi rolünü üstlenirken annesinin, babasının ve kardeşlerinin de rollerinin farkındadır, onların ne yapıp ne yapmayacağını da bilmektedir. Böylece, çocuk, başkalarının rolünü üstlenmeyi de öğrenmekte ve kimin ne yapacağına göre benliğini de şekillenmektedir. Bundan dolayı benliğin tam olarak gelişmesi için çocuğun bireysel ötekilerin rollerinden çıkıp Mead'in geliştirilmiş ötekiler ismini verdiği rolleri üstlenmesi gerekmektedir. Geliştirilmiş ötekiler, bir grubun ve topluluğun genel tavrını ifade etmektedir. Bu evrede birey kendini bireysel ötekiler göre değil, bir topluluğun ve grubun tavrına göre kendini değerlendirmektedir. Bu da bireye nesnel ve soyut düşünme yetisini kazanmasını sağlamaktadır. Birey ancak bir grubun ve topluluğun içerisinde bulunup bu

grubun, topluluğun rollerini takip ederek benliğini oluşturmaktadır. Bu yüzden kişi hem özne hem de nesne konumunda aynı anda bulunabilmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.52). Benlik bireye indirgenemeyecek kadar bireysel ilişkinin, topluluğun, kültürün, bulunduğumuz grupların, yaşadığımız dünyanın ve düşünce sistemlerinin neredeyse tümünün ortak ve karmaşık süreciyle açıklanabilecek bir kavramdır.

Mead benliği iki safhada incelemektedir. Ona göre benlik *ben* (I) ve *beni/bana* (Me) olarak iki kısma ayrılmaktadır. Fakat bu ayrılık tam olarak bir kopukluk arz etmemekle beraber birbirleri ile doğrudan ilişkilidir. Mead'e göre ben, benliğin ötekilere karşı düşünmeden verdiğimiz içten, yaratıcı ve ölçülemez kısmını ifade etmektedir. *Beni/Bana* kısmı ise benliğin genelleşmiş ötekileri kabul ettiği ve algıladığı kısmı ifade etmektedir. Ben daha yaratıcı ve yenilikçi iken, *beni/bana* daha muhafazakâr ve toplum yapısının benliğe hükmettiği kısmı oluşturmaktadır. En önemli değerlerimiz ben de bulunmaktadır ve her bireyi benzersiz kılan da bu kısımdır. Diğer kişilerin, içinde bulunduğumuz grup veya toplulukların düşüncelerinden oluşturduğumuz kısım ise *beni/banadır*. Yani *ben* bireysel benliğe işaret ederken, *beni/bana* sosyal benliği ifade etmektedir. Bu yüzden bu iki safhada birbirinden ayrılmayan bir süreç içinde benliğimizi oluşturmaktadır. Bireysel benlik ile sosyal benlik birbirlerinin tamamlayıcı ve birbirlerine ihtiyaç duyan unsurlardır (Dereli, 2018, s.13).

Chicago okulunun önde gelen temsilcilerinden olan Robert Ezra Park ise benlikleri tümüyle statü ve toplumsal roller üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Coser'a kulak verecek olursak "Park, benlik-kavrayışlarının bulunduğu statü ve toplumsal sahnede oynadığımız rollerden kaynaklandığını iddia etti. Bireyin kendini kavrayışları işbölümüne ve böylece statü düzenine sıkı sıkıya bağlıdır" (Coser, 2010, s.322). Buradan hareketle Park benliğin, bireyin toplumsal rolleri ve ötekilerin statüsünden ötürü ondan beklediği davranışlar ile kurulduğunu ifade etmiştir.

Benlik konusuna belki de en ilginç yorumlardan biri Erving Goffman tarafından getirilmiştir. Goffman benlik kuramını dramaturjik yaklaşım bağlamında ifade etmiştir. Dramaturjik yaklaşım toplumsal hayatın bir tiyatro sahnesi gibi performanslardan oluştuğunu iddia etmektedir. Bu yüzden Goffman'a göre benlik tiyatro sahnesinde performans gösteren kişinin, yani oyuncunun o an kim olduğuna dair hissidir. "Bu çalışmada, sahnelenen benlik, sahnede belli bir karakteri canlandıran bireyin başkalarına

vermeye çalıştığı (genellikle güvenilir) bir imaj olarak kabul edilmiştir” (Goffman, 2014, s.234).

Goffman performans kavramını ise bireyin seyirciler önünde belirli bir süre boyunca gerçekleştirdiği tüm eylemler olarak açıklamıştır. Goffman’a göre birey bir performans göstererek kimliğini sunmakta ve onu izleyenlere, onla etkileşime geçenlere yani ötekilerin gözünde bir imaj ve benlik yaratmaktadır. Goffman kişi (person) sözcüğünün ilk anlamının maske olduğuna da değinmiştir. Ona göre kişiler maskelerini takarak etkileşim halinde oldukları insanlara benliklerini yansıtmakta ve rollerini oynamaktadırlar. Goffman maske takmış benliğimizin aslında olmak istediğimiz kişi ve gerçek benliğimiz olduğunu iddia etmektedir. (Goffman, 2014, s.31-33). Hayatı bir tiyatro sahnesi olarak açıklama girişimi Goffman’a tiyatronun belirli kavramlarını gündelik yaşama uyarlama fırsatı vermiştir. Bunlardan biri de *vitrin* kavramıdır. “Normalde kişinin performansının, gözlemcilerle durumu tanımlamak için genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmına ise kolaylık olsun diye "vitrin" adını verelim. Buna göre, vitrin performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımıdır” (Goffman, 2014, s.33). Bu donanımın ise en önemli parçalarından biri *setlerdir*. Performansını sahneleyecek olan kişi ancak bu setlerden birinde iken rolünü oynayabilmekte ve bu setten çıktıktan sonrada rollerini bitirmektedirler. Örneğin cenaze evine giren bir kişi burada kendine biçilen rolü oynamakta ve bu ortamdan ayrıldıktan sonra rolünü bitirmektedir. Burada cenaze evi set kavramına karşılık gelmektedir. Yani set performansın gerçekleşmesi için uygun koşulların olduğu yeri, vitrinin görsel yönünü işaret etmektedir (Goffman, 2014, s.33)

Çoğunlukla birey toplumsal bir rolünü oynayacağı zaman, vitrinin kendiliğinden var olduğunu görmektedir. Goffman bu noktada bireyin amacının ister görevini yapmak, isterse de vitrini devam ettirmek olabileceğini belirtmiştir. Fakat rolünü başardığında ikisini de gerçekleştirmiş olacaktır. Bu yüzden benlik performansı gösteren bireye ait değildir. Birey çoğu zaman belirli toplumsal rollere sahip ve rolünü oynaması için gündelik yaşamda zaten yerleşik olarak bulunan ve vitrinleri olan bir oyuncudur. Benlik, seyirci ile performansı gösteren birey arasındaki etkileşimin bir ürünüdür. (Goffman, 2014, s.32-40).

Goffman benliği incelerken performansı gösteren kişinin bir kenara bırakılması gerektiğini iddia etmiştir. “O zaman benliği incelerken sahibini, yani ondan en çok kâr sağlayacak veya onun yüzünden en çok kayba uğrayacak kişiyi bir kenara bırakmak durumunda kalıyoruz, çünkü o kişi ve bedeni sadece ortak çalışma sonucunda oluşturulan bir şeyin bir süreliğine asılacağı bir askıdan başka bir şey değildir” (2014, s.235). Goffman’ın bahsettiği bu ortak çalışma toplumsal hayatta da işlenmektedir. Bir tiyatrodaki nasıl arka plan, sahne önü, dekorlar, seyirciler, belirli aletler ve sahneyi hazırlayanlar var ise toplumsal hayatta da aynıları bulunmaktadır. Benlik ise bunların ortak çalışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat Goffman’a göre bu aletler, sahneler, seyirciler çoğu zaman bireyin kendisinde bulunmamaktadır. Bu araçların çoğu toplumsal kurumlar tarafından üretilmekte ve gündelik yaşamın içinde bulunmaktadır. Bu yüzden benliği bireyin değişmez özellikleri ve bireyin kendi yaratımı gibi görmemiz imkânsızlaşmaktadır. Birey sadece ötekilerin ondan beklediği rolleri oynamakta ve geri dönüşlere göre diğer performansı için daha iyi hazırlanmakta olan bir oyuncudur. Oyuncu birçok rolü oynadığı için ve her seyirciye farklı bir rol oynayabileceğinden ötürü sayısız benliğe sahip olmaktadır.

Kimlikle ilgili bir başka kuram ise Peter Berger ve Thomas Luckmann’dan gelmiştir. Luckman ve Berger kimliğin sosyal süreçler tarafından oluşan ve birey ile toplum arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak tanımlamaktadır (2008, s. 250-251). Berger ve Luckmann’a göre insanlar doğaları gereği ötekiler ile birlikte bir dünya inşa etmektedir. Bu inşa ettiği dünya ise insan için net bir gerçeklik olarak görülmektedir. Fakat bu gerçeklik inşası sürekli ve bitmeyen bir fenomendir. İnsanlar sürekli olarak bir dünya inşası halindedir. Fakat bu inşa sırasında doğa ile diyalektik bir ilişki içine girmektedir. Çünkü doğanın dünya üzerinde kendi koyduğu sınırlamalar bulunmaktadır. Bu diyalektik ilişki sonucunda birey gerçekliği ve kendini üretmiş olmaktadır (Berger&Luckmann, 2008, s. 263-264).

Berger ve Luckmann’a göre gerçekliğin inşasında en önemli unsurlardan birini kimlik oluşturmaktadır. Kendi deyişleriyle “Kimliği, sosyal süreçler oluşturur. Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir ve hatta yeniden biçimlendirilir. Kimliğin hem oluşumunu hem de idamesini içeren sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından belirlenir” (2008, s. 250). Gerçekliğin inşası sürecinde kendini de üreten insan, kendini inşa ettiği bu dünya üzerinden anlamlandırmak mecburiyetinde

kalmaktadır. Bu yüzden “Kimlik, bir dünya içerisinde yerleştirilmediği müddetçe anlaşılabilir olarak” (Berger ve Luckmann, 2008, s. 251) kalmaktadır.

Sosyolojik olarak birey toplumsallaşma sürecinde olması sebebiyle kimlik, bireyin hem kendi iç dünyası ile hem de toplumsal etkileşimlerle açığa çıkmaktadır. Anlatılan bütün kuramlarda birey ve toplum arasındaki etkileşim kimlik için anahtar bir roledir ve kimlik bir tane değildir. Bireyin kimliği sürekli dönüşen, kendini yenileyen, birçok rolünden ve etkileşiminden dolayı farklılaşan esnek bir kavramdır. Hatta Goffman bireyin her seyirciye farklı bir rol oynayabileceğinden ötürü sayısız kimliğe sahip olduğunu belirtmiştir. İnsanların birçok kimliği beraberinde bulundurması sebebi ile araştırmacılar genellikle belirli kimlik türleri üzerinde durmuşlardır.

1.3. Kimlik Türleri

Yukarıda da belirttiğimiz üzere kimliğin esnek bir kavram olmasından ötürü, birçok kimlik türü ortaya çıkmaktadır. Günümüzde her milletin, grubun, topluluğun, cemaatin, kültürün, dinin vb. her birinin kendine ait bir kimliği bulunmaktadır. Çünkü bütün bu kurumlar kendini tanımlayacak benzer özelliklere ve kendilerini ötekilerden ayıracak farklı özelliklere sahiptir. Bu yüzden bu kurumlar incelenmek istendiğinde kimliğin alt kategorilere ayrılması oldukça normaldir. Çünkü kimlik oldukça geniş ve sınırları belli olmayan bir kavramdır. Bireysel kimlik, sosyal kimlik, kültürel kimlik, kolektif kimlik, ulus kimliği, dini kimlik, sanal kimlik vb. kimliğin alt türlerinden sadece bazılarıdır. Kimliğin türlerinin oldukça fazla olması nedeni ile sadece çalışmamız açısından önemli gördüğümüz kimlik türlerini ele almaya çalışacağız.

Kimlik araştırmalarının en başından beri en çok dikkat çeken kimlik türleri bireysel kimlik ve kolektif kimlik olmuştur. Çünkü çoğu sosyal bilimci kimliğin iki ana bileşeni olarak bireyi ve toplumu görmektedir. Bu yüzden bireysel kimliği ve kolektif kimliği tam olarak birbirinden bağımsız olgular olarak görmek bizim için yanıltıcı olacaktır.

Bireysel kimlik aslında bakılırsa insanın kendine özgü olan kimliğidir. Kişinin eylemlerini ve tercihlerini etkileyen bireysel kimlik aynı zamanda öz farkındalığımızdır (Dereli, 2018, s.30). Aynı şekilde kolektif kimlik bir grubun, toplumun kimliğini ifade etmekte ve öteki gruplardan farklılıklarını ortaya koymaktadır. Fakat burada toplumdan bağımsız bir bireysellikten bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü bireyler ne kadar

birbirinden farklıda olsa kendilik tamamen sosyal bir inşa ile oluşmaktadır. Kimliğin bir süreç olduğu ve sürekli olarak değişebileceği unutulmamalıdır. Birey hayatı boyunca girdiği etkileşimlerle bireysel kimliklerini de yenilerler. Bu yüzden bireysel kimlik ve kolektif kimlik birbirleriyle diyalektik bir ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır (Jenkins, 2016, s.30).

K. Anthony Appiah'a göre bireysel kimlik iki ana boyuttan oluşmaktadır. İlk ana boyut bireysel kimliklerin, kolektif kimliklerle kesiştiği kolektif boyuttur. İkincisi ise kolektif kimlik için anlam ifade etmeyen fakat toplumsal olarak önemli görülen zekâ, güzellik, akıl gibi toplumda önemli yeri olan kişisel boyuttur. Appiah bu iki ayrım arasındaki farkın mantıksal olduğunu öne sürmektedir. Appiah'a göre din, cinsiyet, etnik köken gibi kimlikler kolektif toplumsal kimlikler olarak tanımlanmaktadır (Appiah, 2010, s.63-64). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi aslında kimlik türlerini ayrı şeylermiş gibi görmek yanlış olacaktır. Bireysel kimlikte bulunan doğuştan erkek veya kadın oluşumuzu aynı zamanda toplumsal olarak erkek olmanın rollerini öğrenerek şekillendiririz. Bu yüzden Jenkins'in de söylediği gibi bütün kimlikleri sosyal kimlikler olarak tanımlamamız yanlış olmayacaktır. Ona göre sosyal kimlik ve kültürel kimlik arasında da analitik olarak bir ayrım yapmak anlamsızdır. Kimliklerin hepsi bireyin sosyal bir etkileşimi ile ortaya çıktığı için hem sosyaldır, hem de kültürel (Jenkins, 2016, s.19).

Kolektif kimlik ile bireysel kimlik arasındaki en büyük fark ise birinin farklılığa diğerinin ise benzerliğe yaptığı vurgudur. Bireysel kimlik insanın farklılığına, eşsizliğine daha çok vurgu yaparken, kolektif kimlik ise içinde bulunan üyelerin birbirine benzeyen ortak özelliklerini daha çok ön plana çıkartmaktadır. Fakat bu kolektif kimliğin tamamen benzerlik üzerine kurulduğu veya bireysel kimliğin tamamen farklılık üzerine vurgu yaptığı anlamına gelmemektedir. Çünkü aynı zamanda kolektif kimlik öteki gruplardan, topluluklardan ve toplumlardan farklılığı da vurgulamaktadır. Bireysel kimlikte ise toplumsal etkileşimle iç içe bulunduğundan aynı zamanda benzerliği vurgulamaktadır (Jenkins, 2016, s.112-113).

Bir diğer kimlik türü ise kültürel kimliktir. Kültürel kimlik bireyin ailevi ve kültürel boyuttaki etkileşimlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Bireyin ötekini nasıl algıladığı ve onu ne gözle gördüğü kültürel kimlikle alakalıdır. Kültürel kimlik aslında insana ait

olan bütün özelliklerle ilişkilendirilebilir (Dereli, 2018, s.38). Kültürel kimlik “bir grubun, topluluğun, ulusun üyelerini başka bir grubun, topluluğun ve ulusun üyelerinden farklı yapan” (Dereli, 2018, s.38) nitelikleri olarak tanımlanabilir. Bu yüzden de Dereli kültürel kimliği “bireysel, toplumsal, kolektif kimliklerin tamamına dayanak teşkil eden” (Dereli, 2018, s.39) bir kimlik olduğunu belirtmiştir. Aslında burada ki en büyük sorunsal tam olarak temel kimlikler arasındaki farkın tam olarak yapılamamasıdır. Jenkins’e göre bütün kimlikler sosyal kimlikken, Dereli ise kültürel kimliklerin diğer kimliklere dayanak sağladığını öne sürmektedir. Bu yüzden temel kimlik türlerinin tanımları arasında büyük farklar görülmemekte ve tam olarak bir iç içe geçmişlik söz konusu olmaktadır. Bireysel kimlikler, sosyal kimlikler, kültürel kimlikler veya kolektif kimlikler çoğunlukla aynı şeyi ifade etmeye çalışan ve iç içe girmiş farklı kavramlar olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden çalışmamızda bu dört temel türü ayrı ayrı ele almak yerine dört temel türü de kapsayıcı olarak kimlik kelimesini kullanmamız daha yararlı olacaktır.

Kimliğin her ne kadar dört temel türünü iç içe olarak göreceğimizi söylesek de modern insanın çoklu kimliklerden oluştuğu bilindik bir gerçektir. Kimliğin alt türleri olarak adlandıracağımız bu kimlik türlerini aslında temel türlerin içinde ki alt bileşenler olarak görmemiz mümkündür. Örnek olarak etnik kimlik, dini kimlik, cinsel kimlik, sınıf kimliği vb. modern insan kimliğinin birer bileşenleridir. Çalışmamız açısından önemli olduğu için burada dini kimliği ayrı bir parantez açmamız yararlı olacaktır.

Dini kimlik insanın mensup olduğu inançlar ve kutsal ile olan ilişkisi üzerinden oluşan kimliğini ifade etmektedir. “Bir takım kişilerin ya da grupların bütün yapıp etmelerinde en belirgin vasıf olan dini ton, diğer bazı insanların veya toplulukların yalnızca bazı edim ve eylemlerin görünür hale gelir” (Dereli, 2018, s.41). Dini kimlik insanın kendini tanımlamak ve yahut ötekinin gözünde onu tanımlayan kutsal ile ilişkileridir. Her dinin, dini cemaatin kendini diğer dinlerden ve cemaatlerden farklılaştıran sınırları, özellikleri vardır. Bir dine, cemaate mensup olan kişinin de bu grubun özelliklerinden etkilenmesi oldukça normaldir. Din kimi bireyler için hayatın merkezi konumunda yer ettiğinden dolayı bireyin kimliğinde çok önemli roller oynamaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki dini kimlikte toplumsal bir etkileşime girmektedir. Çünkü insan dini inançlarını öncelikle aileden ve çevresinden edinmektedir. Yine farklı toplulukta, toplumlarda aynı inançlara sahip olan bireyler arasından bile farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu yüzden

dini kimlik içinde bulunduğumuz ailenin, toplumun, ülkenin, grubun din ile etkileşiminden ortaya çıkmaktadır.

Kimliği açıkladıktan, sonra modern dönemde kimliğin inşasında önemli bir yer tutan milliyetçilik olgusuna değinmemiz gerekmektedir. Özellikle Çerkes topluluğunun yaşamış olduğu diaspora bizi buna mecbur bırakmaktadır.

1.4. Milliyetçilik

Milliyetçilik kelimesi genellikle maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin ötesinde görmek olarak tanımlanmaktadır. Literatürü gözden geçirdiğimizde milliyetçilik kavramı kimi zaman kötü bir olgu olarak açıklanırken, kimi zaman ise ülkenin gelişmesinin nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir. Bazı sosyal bilimcilere göre göre milliyetçilik bir etnisite meselesi olarak görülmüş ve ırkçılığın baş müsebbibi olarak gösterilmiştir. Bazı sosyal bilimciler ise milliyetçilik kavramını milletin ve ülkesinin çıkarlarını ön planda tutmak olarak tanımlamış ve ulus devletin gelişimi açısından çok önemli olduğu için vazgeçilmez bir kavram olarak nitelendirmişlerdir. Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra milliyetçilik akımlarının güçlendiği ve ulus devlet yapılarının ortaya çıktığı görülmektedir. Ulus devletinin ve milliyetçilik akımlarının git gide güçlenmesi ile sosyal bilimciler bu olguları tanımlamaya ve incelemeye başlamışlardır. Böylece milliyetçilik hakkında çok farklı tanımlar ortaya çıkmıştır.

Anthony D. Smith'e göre milliyetçilik "bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir harekettir" (1994, s.122). Craig Calhoun ise milliyetçiliği " bir düşünme, konuşma ve hareket biçimi"(Calhoun, 2012, s.17) olarak tanımlamaktadır. Milliyetçilik kavramı genel olarak modern bir olgu olarak görülmektedir. "Milliyetçilik yalnızca yakın tarihe ait olmakla kalmaz, aynı zamanda modern çağın belirleyici özelliklerinden biridir" (Calhoun, 2012, s.17). Fakat bu noktada milliyetçiliğin modern bir olgu olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Bundan dolayı milliyetçilik kuramlarına kısaca bir giriş yapmak çalışmamız açısından faydalı olacaktır. Milliyetçilik kuramları literatürde üçe ayrılmıştır. Bu kuramlar İlkçi yaklaşım, modernist yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşımdır.

1.5. Milliyetçilik Kuramları

1.5.1 İlkçi Yaklaşım

İlkçi yaklaşım “milliyetçiliği doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar” (Özkırımlı, 1999,s.75) olarak görmektedir. İlkçi kavramı başlangıçtan beri var olan ya da ilk yaratılan, geliştirilen anlamlarına gelmektedir. Shills aile üyelerinin birbirlerine olan bağlılıklarının sürekli etkileşim halinde olduklarından dolayı değil kan bağına yüklenen anlamdan dolayı olduğunu iddia ederken ilkçi kavramını kullanmıştır. Shills’e göre kan bağı önceden yaratılmış fakat hep varmış gibi algılanmaktadır. (Özkırımlı, 1999,s.76)

İlkçi yaklaşımla ilişkilendirilen bir başka isim ise Clifford Geertz’dir. Geertz ilksel bağlılığı “toplumsal varoluşun “veriler”inden -ya da, daha açık konuşmak gerekirse, kültür bu tür konularla kaçınılmaz biçimde iç içe geçtiğine göre, varsayılan “veriler”den- kaynaklanan bir bağlılık” (Geertz, 2010, s.289) olarak tanımlamaktadır. Geertz, insanlar belirli bir dinsel topluluğa, belirli bir dilin içine doğduğundan ve belirli toplumsal uygulamaları izlediğinden dolayı, önceden verili olduğu varsayılan bir belirlenmişlik öngörmektedir. Geertz bu bağlılığın “Kan, dil, gelenek ve diğer türden niteliklerin benzeşimlerinin anlatımı olanaksız ve kimi zaman da ezici bir baskıcılığa sahip olduğu görülür. Kişi akrabasına, komşusuna, dindaşına sırf bu bağlardan ötürü bağlıdır; bu bağlılık yalnızca kişisel bağlılık, gereksinim, ortak çıkar ya da zorunlu yükümlülüklerden ötürü var olmayıp aynı zamanda, büyük ölçüde, bu bağın kendisine atfedilecek açıklanamaz, mutlak bir anlamdan ötürü” (Geertz, 2010, s.289) var olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlılığın ise modern döneme ait olamayacak kadar eski olduğu düşüncesindedir. “Bu tür ilksel bağların gücü ve önemli olanları kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik gösterir. Fakat neredeyse tüm zamanlarda, her toplum içinde, neredeyse tüm kişiler için, bazı bağlılıklar toplumsal etkileşimden ziyade bir doğal -bazıları tinsel de diyebilir- yakınlıktan kaynaklanır görünmektedir” (Geertz, 2010, s.289). Dolayısıyla Geertz’e göre bu bağlar toplumlar, bireyler ve zaman içinde farklılıklar gösterebilir her zaman var olmuştur. Geertz modern toplumlarda ise bu gibi bağların “siyasal üstünlük düzeyine yükseltilmesi -vuku bulmuş olmasına ve vuku bulmaya devam etmesine karşın patolojik olduğu gerekçesiyle” (Geertz, 2010, s.290) reddedildiğini düşünmektedir. Geertz’e göre ulusal birliğin

modern zamanlarda içeriği değişmiş ve artık ilksel bağlar üzerinden değil daha çok sivil devlete bağlılık anlamına gelmeye başlamıştır.

İlkçi yaklaşımda milliyetçiliğin eski çağlardan beri var olduğu görüşünün ortak olduğu aşikârdır. Fakat milliyetçiliğin kökeni dolayısı ile ilkçiliğin kökeni hakkındaki temellendirmeler çeşitlenmekte ve ilkçiler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Burada Ümit Özkırmımlı'nın Anthony D. Smith'ten esinlenerek ortaya koyduğu sınıflandırma bizim için önemlidir. Bu sınıflandırmaya göre ilkçilik; doğalcı, biyolojik ve kültürel olmak üzere üç ayrı bakış açısına sahiptir. (Özkırmımlı, 1999,s.78)

Doğalcı bakış açısına göre etnik kimlik insanın doğa bir parçasıdır. İnsan doğduğunda belirli yeteneklere ve özelliklere sahiptir. Bundan dolayı doğalcı yaklaşıma göre bu özelliklerden biri de aynı cinsiyet gibi etnik kimliktir. Birey nasıl bir ailenin içine doğuyorsa aynı şekilde bir etnik topluluğa doğmuştur. Bu da doğa düzenin gereği olarak görülmekte ve bu topluluklar kendilerinden olmayanları ötekileştirip, dışlama eğilimindedir.(Özkırmımlı, 1999,s.78-79) Bundan dolayı doğalcı yaklaşım ilkçiliğin en sert ve aşırı ucu olarak görülmektedir. Özkırmımlı bu bakış açısının “On dokuzuncu yüzyıldan itibaren eğitim sistemlerine, milli geçmişi yaratmada aktif rol üstlenen tarihçilere ve devlet kurma –ya da var olan bir devletin kontrolünü ele geçirme-arayışındaki siyasetçilere egemen olan milliyetçilik anlayışının özünü” (Özkırmımlı, 1999,s.79) oluşturduğunu savunmuştur.

Smith ilkçiliğin bu doğalcı bakış açısını eleştirerek hiçbir etnik grubun diğer gruplardan üstün olamayacağını belirtmiştir. “İlkçiliğin çeşitli versiyonları birtakım itirazlara açıktır. Bunların en görünür olanı, insanların, bir toplumsal gruplar çeşitliliği içinde yaşadığını ve bu toplumsal gruplardan bazılarının diğerlerinden daha önemli ve belirgin olduğunu vurgulayan itirazdır. Dolayısıyla etnik bağın mutlak bir önceliği yoktur. Etnik bağ da, belirli zamanlar için insanları sarabilen yaygın, ama değişken bağlardan sadece biridir” (Smith, 2002, s.31). Eleştirilerine devam eden Smith yine doğalcı yaklaşımın etnik kökenin doğuştan geldiğine, bunun bir insan doğası olduğuna yönelik görüşünü; küreselleşme, göç ve farklı etnik kökenlerden evlilikler gibi gelişimlerin yaşandığı modern zamanda etnik kökenlerin saf öze, kültürel özdeşliğe sahip olamayacağından dolayı karşı çıkmıştır. Bu da aslında insanların ait olmayı tercih ettikleri etnik grupların

olabileceğini ve bununda bir insan seçimine bağlı olabileceğini göstermektedir (Smith, 2002, s.31).

İkinci olarak ele alacağımız bakış açısı biyolojik yaklaşımdır. Bu grup ilkçiliğin kökenini biyolojik olarak genetik özelliklerde ve içgüdülerde aramaktadır. “Sosyo-biyolojik kuramların temelinde ‘üreme, çoğalma’ kavramı yatar. Buna göre insanları öncelikli olarak üreme eyleminde başarıya ulaşma güdüsü yönlendirir. Bu amaca yönelik en uygun davranışsa ‘yakınlarla’, ‘hısımlarla’ eşleşmektedir, çünkü onlar tanınır, bilinir” (Özkırımlı, 1999,s.83). Bu yüzden biyolojik yaklaşıma göre yakınlarla, akrabalarla üreme içgüdüleri insanın doğasında bulunmaktadır. İnsanlar kendine yakın hissettikleri kişilerden üremek ve çoğalmak istemektedirler. Bu yakınlığı ise belirlerken kültürel benzerliklerden yararlanmaktadırlar. İnsanlar bu yüzden kendi etnik gruplarına ve milletlerine köklü duygulara beslenmektedirler. Bu duygular etnik grupların büyük aileler olarak görülmesiyle ortaya çıkmaktadır.(Özkırımlı, 1999,s.83-84).

İlkçiliğin üçüncü bakış açısı ise kültürel bakış açısıdır. Daha önce ele aldığımız Geertz’in çalışmaları da bu yöndedir. Kültürel bakış açısına göre ilksel bağlar zaten ilk baştan beri var olduğu sanılan verilerden kaynaklanmaktadır Bu yüzden bu bağlar insanlar tarafından doğal hatta kutsal olarak görülmektedirler. İnsanlar toplumun içine bu bağlarla doğdukları için, bu bağlar zorlayıcı olmaktadır. Toplumsal etkileşimler değil bu bağın kendisine atfedilen önem yüzünden milliyetçilik kavramı gelişmektedir. Yani kültürel ilkçilik aslında bireylerin dil, din, kan bağına ve ortak geçmişine sıkı sıkıya bağlandığını, bu bağların her şeyden önce var olduğu düşüncesinden dolayı ise etnik gruplarına kutsallık atfederek kendilerini diğer gruplardan ayırdıklarını belirtmektedir.

1.5.2. Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşım milliyetçiliği modern döneme has bir fenomen olarak görmektedir. Bu kanaatte olanlara göre milliyetçilik “kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak” (Özkırımlı, 1999,s.98) kabul edilmektedir. Bu süreçler modern çağa ait oldukları için milliyetçiliğin bu çağa ait olduğunu öne sürmüş ve eski çağlarda gerekli koşullar oluşmadığı için milliyetçiliğin ortaya çıkmadığını savunmuşlardır. Fakat modernist yaklaşımçılar her ne kadar bu olgunun modern zamana ait olduğu konusunda hem fikir olmuşsa da, milliyetçiliğin diğer etkenleri hakkında oldukça farklı

düşünmektedirler. Bu noktada çalışmamız açısından yararlı olabileceğini düşündüğümüz üç modernist kuramcıya yer vereceğimizi belirtmemiz gerekir. Bu kuramcılardan ilki Benedict Anderson'dur.

Anderson ulusu hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak tanımlamıştır. Ona göre ulusun içindeki bireyler tümüyle hiçbir zaman birbirini tanımayacak, çoğu birbiri hakkında bir şeyler hissetmeyeceklerdir. Fakat hepsinin zihninde biz hayali yaşayacaktır. Bu yüzden gerçek bir ulusun varlığından söz edilememekle birlikte, oluşan ulus kavramı insanların bilişsel yapıları ile ilgili olup, hayal edilmiş bir cemaat olarak görülmelidir. Anderson'a göre ulus sınırlı olarak hayal edilmektedir. Çünkü en büyük ulusun bile karşısında başka uluslar olacaktır. Ona göre en katı milliyetçiler bile insanların tümünün kendi uluslarına katılacağı hayalini görmemektedir (Anderson, 1995, s.20-21).

Anderson bu hayal yüzünden insanların büyük fedakârlıklar yaptıklarını ve ulus için milyonlarca insanın birbirini hiç çekinmeden öldürdüğünü söylemiştir. Ona göre iki yüzyıldan biraz daha uzun bir hayalin nasıl insanları devasa fedakârlıklar yaptırdığı konusunu anlayabilmek için önce milliyetçiliğin kökenlerine bakmak gerekmektedir. Anderson'a göre bir ulus hayal etmek için "her üçü de son derece eski ve insanların zihinleri üzerindeki hükmü aksiyom mertebesinde olan üç kültürel tasarımın etkilerini yitirmeye" (Anderson, 1995, s.20-21) başlamış olmaları gerekmektedir. Bu kültürel tasarımlardan ilkinin Anderson kutsal diller ve din olarak görmektedir. Ona göre dinlerin binlerce yıl varlık gösterebilmelerinin sebebi insanoğlunun acılarına, ölüme, kedere karşı hayali bir tepki vermesi ve bunları açıklamaya çalışmasıdır. Anderson'a göre din "yazgıyı sürekliliğe dönüştürerek (karma, ilk günah vb.) insandaki belli belirsiz ve karanlık ölümsüzlük sezgilerine karşılık" (Anderson, 1995, 25) vermektedir. Milliyetçiliğin doğduğu on sekizinci yüzyıl aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının düşüşe geçtiği yıllara denk gelmektedir. Dinsel düşüncenin yatıştırdığı insani acılar, kederler ise hâlâ devam etmekteydi. Anderson'a göre dinin düşüşünden ötürü yazgıyı sürekliliğe, rastlantıyı anlama dönüştürecek bir kültürel sistem gerekiyordu. Ona göre dinin bu rolünü yerine getirebilecek en elverişli şey ulus kavramıydı. Çünkü ulus kavramının ezeli bir geçmişten kaynaklanmakta olduğu ve en önemlisi sınırsız bir geleceğe doğru gittiğine inanılmaktadır. Aynı zamanda milliyetçiliğin en önemli özelliği de rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir. Yani bir insanın hangi milletten doğduğu tamamen rastlantıyken milliyetçilik ile bu bir yazgıymış gibi bize

sunulmaktadır. Dini düşüncenin düşüşe geçmesi, kutsal dillerin de etkisini yitirmesini beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra kapitalist yayıncılığın ortaya çıkması ve bu dönemlerde yaygınlaşmaya başlaması da kutsal dillerin etkisini azaltan diğer bir faktör olmuştur (Anderson, 1995, s.23-33).

Ulus tasavvurunun gelişimi için elverişli zemini hazırlayacak biçimde zayıflayan ikinci kültürel tasarım ise hanedanlık anlayışı, yani politik yönetim biçimindeki değişikliklerdir. Anderson'a göre on yedinci yüzyıldan önce var olan, krallıklar, imparatorluklar meşruiyetlerini kutsallığından almaktadır. Halk tarafından kendini yöneten krallara, padişahlara, imparatorlara vb. kutsallık atfedilmektedir. Ayrıyeten yönetilen yerler tümüyle hanedana aittir. Fakat on yedinci yüzyıldan itibaren Anderson'a göre çeşitli nedenlerle bu kültürel tasarımda yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır (Anderson, 1995, s.33-36).

Anderson milliyetçiliğin bu iki kültürel tasarımın zayıflaması sebebiyle, basit bir şekilde bu tasarımların içerisinden ortaya çıktığının düşünülmesi fikrini reddetmektedir. Çünkü ona göre eski ve geleneksel düzeni asıl zayıflatan, değiştiren ve böylelikle de milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ki en büyük etken zaman tasarımındaki değişimdir. Anderson'a göre modern çağ öncesinde zaman tasarımı eşzamanlıdır. Bu tasarıma göre şimdi geçmiş, gelecek birbiriyle denk ve bağlantılıdır. Bu bağlantı ise ilahi güçten gelen bir yazgı olarak görülmektedir. Fakat bu tasarımın yerini şimdi, geçmiş ve geleceğin ayrıldığı bir zaman tasarımı almıştır. Artık insanlar ilahi sayılabilecek zaman tasarımının yerine oldukça rastlantısal sayılabilecek bir zaman tasarımına geçiş yapmışlardır. Bu zaman tasarımı geçişi de bir milletin geçmişte var olduğunu ve gelecekte de var olacağı fikrini ortaya koymaktadır(Anderson, 1995, s.36-52). Tüm bu geleneksel düzeni tesis eden kültürel tasarımların zayıflaması, milliyetçiliğin ortaya çıkması için gereken sosyokültürel ve politik ortamı oluşturmuştur. Bu yüzden milliyetçilik sadece bu ortamın olduğu modern zamanlara ait görülmüş, modern bir fenomendir.

Anderson gibi milliyetçiliği modern bir fenomen olarak gören diğer bir kuramcı Eric Hobsbawm'dır. Hobsbawm'a göre uzun süredir var olduğu düşünülen geleneklerin çoğunun kökeni oldukça yakın tarihe aittir. Hatta bazılarının icat edilmiş gelenekler olduklarını düşünmektedir. Hobsbawm icat edilmiş geleneğin "...gerçekten icat edilmiş,

inşa edilmiş ve formel düzlemde kurumsallaşmış gelenekleri olduğu kadar, kolayca izi sürülemeyecek bir şekilde kısa ve belirlenebilir bir zaman diliminde –belki de birkaç yılda- ortaya çıkmış olan ve büyük bir hızla yerleşmiş ‘gelenekleri’ de” (Hobsbawm, 2006, s.2) içinde barındırdığını belirtmiştir. Bu icatlar belirli sembollere ve ritüellere sahiptirler. Bu icatların topluma yerleşmesi için sembol ve ritüellerin sürekli tekrarı gerekmektedir. İcatların bir diğer özelliği ise belli değerleri veya davranışları topluma aşılama çalışmasıdır. Ayrıca Hobsbawm geleneğin icadını yapay ve uydurma olarak nitelendirmektedir. Bu yüzden geleneğin icadı alenen veya üstü kapalı bir biçimde kabul edilen kurumlar tarafından yönlendirilmektedir. Hobsbawm bu noktada ulusun ve ulusla ilgili milliyetçilik gibi kavramlarından her ne kadar doğal olma iddiasında bulunsalar da hepsinin birer icat edilmiş gelenek olarak yapay ve kurgusal olduğu iddiasındadır. Hobsbawm’a göre icat edilmiş gelenekler, eski geleneklerin işlevlerini yerine getiremedikleri modern dönemlerde açığa çıkmaktadır. Bu yönüyle gelenek icadı modern dönemdeki radikal değişim dönemlerinin bir ürünüdür. Hobsbawm’a göre son iki yüzyılda artan hızlı ve radikal değişimler gelenek icadı sürecini tetiklemiştir. İşlevsizleşen eski geleneklerin yerini radikal değişimlerin arttığı modern dönemde icat edilmiş gelenekler almıştır. Eski hayat tarzının ve geleneklerin sürdürülebildiği yer ve zamanlarda icat edilmiş geleneklere ihtiyaç duyulmamaktadır. Sanayi devriminden sonraki hızlı değişim döneminde üç tip gelenek icat edilmiştir. Bunlardan ilki toplumsal birliği, gerçek ve yapay topluluklardaki grup aidiyetini ve kimliğini oluşturan geleneklerdir. Milliyetçilik akımları ve işçi hareketleri bu tür icat edilmiş geleneklerin tipik örneğidir. İkincisi ise kurum, statü ve politik ilişkileri meşrulaştıran geleneklerdir. Sonuncusu ise inanç, değer ve davranışların aşılması ve bireylerin sosyalleşmesini sağlamaya yönelik geleneklerdir (Hobsbawm, 2005, s.1-18). Böylece Hobsbawm, ulus, milliyetçilik gibi kavramların modern bir olgu ve birer toplumsal mühendislik ürünleri olduklarını ifade etmiştir. Ulus ve milliyetçilik fenomenlerinin yaratılmasının sebebinin ise modern dönemde eski geleneklerin sürdürülemezliğine ve toplumsal grupların birbirleriyle olan bağımlı güçlendirme isteğine bağlayarak açıklamıştır.

Milliyetçiliği modern bir fenomen olarak gören bir diğer kuramcı ise Ernest Gellner’dir. Gellner milliyetçiliği “ siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke” (Gellner, 1992, s.19) olarak tanımlamaktadır. Milliyetçiliğin bu siyasi ilkeye uyulmasıyla insanların tatmin duygusuna kapıldıklarını, çığnemesi ile de

kızgınlaştıklarını belirtmektedir. Ona göre yöneten sınıfın etnik kökeni yönetilen sınıfın etnik kökeninden farklı ise bu bir aykırılık yaratacak ve milliyetçiler tarafından hoş karşılanmayacaktır. Milliyetçilik etnik sınırlar ile siyasi sınırların uyum halinde işlenmesini sağlamaktadır. Gellner bu yüzden etnik sınırların yönetilen sınıfı ve yöneten sınıfı birbirine bağlayan bir siyasi meşruiyet kuramı olarak görmektedir (Gellner, 1992, s.19-20).

Gellner'e göre devlet ve ulus kavramları milliyetçiliği tanımlamak için merkezi bir öneme sahiptir. Devleti düzenin sağlanması için güç kullanma yetkisine sahip, tanımı açıkça yapılmış ve merkezileşmiş, disiplinli bir aygıt olarak tanımlamaktadır. Devletin de var olması için belirgin bir iş bölümüne ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. İş bölümü bulunmayan bir yerde devlet olamayacağını belirtmiştir. Bu yüzden devlet uzmanlaşmış aygıtların iş bölümünden meydana gelmektedir. Fakat bu iş bölümü veya uzmanlaşma sadece düzenin korunması ile ilgili kurumlar ile irtibatlıdır. Devlet güvenlik güçleri, hukuk gibi düzen sağlayıcı aygıtların iş bölümü ve uzmanlaşması ile var olmaktadır. Gellner milliyetçiliğin de eğer ortada bir devlet var ise ortaya çıkacağını düşünmektedir. Ona göre devletin olmadığı yerde yöneticiler olmayacaktır. Bu yüzden yöneticiler ile yönetenlerin hangi ulustan olduğu sorunu da ortadan kalkacaktır. Milliyetçiliğin ortaya çıkması için devletin var olması gerekmektedir (Gellner, 1992, s.22.24).

Devletin tarihsel olarak üç aşamadan geçtiğini ifade eden Gellner bu aşamaları tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemleri olarak tanımlamıştır. Tarım öncesi dönemde avcı ve toplayıcı toplulukların olduğunu belirten Gellner bu topluluklarda siyasi olarak istikrarlı bir uzmanlaşma ve iş bölümünün olamayacağını söylemektedir. Bu aşamada herhangi bir devlet oluşmadığından, ona göre milliyetçiliğin ortaya çıkması da imkânsızdır. Tarım döneminde ise çoğu tarım topluluğunun bir devlete sahip olduğundan bahsetse de bu devletin ihtiyari olduğunu belirtmektedir.(Gellner, 1992, s.25) Sanayi dönemine geçildiğinde ise toplumlar aşırı derecede büyümüş ve karmaşık bir iş bölümü yapısına bağımlı hale gelmişlerdir. Devlet bu tür toplumların vazgeçilmezi konumundadır. Gellner'e göre sanayi döneminde iş bölümlerinin bazıları kendiliğinden toplumsal etkileşimlerle ortaya çıkarken bazıları da merkezi yaptırımlarla ortaya çıkmıştır. Devlet bu dönemde tamamen görünür haldedir. İş bölümü ve uzmanlaşma da yüksek düzeyde bulunmaktadır. (Gellner, 1992, s.25-26). Gellner ulus kavramının da milliyetçiliğin

tanımı için bir hayli önem arz ettiğini belirtmiştir. Ona göre günümüzde insanlar bir ulusal kimliğe sahip olmaları durumunu doğuştan geldiğini düşünmektedir. Fakat ulusal kimlik veya ulus doğuştan gelen bir özelliğimiz değildir. Çünkü uluslar da devletler gibi dönemin koşullarından dolayı ortaya çıkmışlardır. Gellner'e göre insanlar ya aynı kültürü paylaşıyorlarsa ya da birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak görüyorlarsa aynı ulusa mensup olmaktadır. Bu yüzden ulusları da insanlar yaratmıştır. Hem devletin hem de ulusun modern döneme ait fenomenler olduğunu düşünen Gellner milliyetçiliği de bu döneme ait olarak görmektedir (Gellner, 1992, s.26-29).

1.5.3 Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-sembolcü yaklaşım ilkçilik ve modernist yaklaşımların yetersiz olduğunu düşünmektedir. Etno-sembolcü yaklaşıma göre milliyetçiliğin açıklanabilmesi için etnik kökenlerin geçmişine ve bu geçmişten gelen mitlere, ritüellere, törelere bakılması gerekmektedir. Çünkü bugünün toplumunun aslında geçmişte bulunan etnik grupların gelişmiş versiyonları olduklarını düşünmektedirler. Etno-sembolcüler her ne kadar modernistler ile milliyetçiliğin modern döneme ait olduğu konusunda aynı fikirde olsalar da, modernist yaklaşımları yetersiz bulmaktadır. Etno-sembolcü yaklaşıma göre milliyetçiliğin sadece kapitalizm ile endüstrileşme ile açıklanması oldukça sığ bir düşüncedir. Çünkü bu düşünceler etnik kimliğin bağlarını arka plana atarak geçmiş kökleri tamamen yok saymaktadır. Oysa geçmişin etnik kökenleri bugünün etnik kökenleri ile yakın bir ilişki içindedir (Özkırımlı, 1999,s. 98).

Bu görüşün kuramcılarında olan Anhony D. Smith milleti “ tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun, adı olarak” (Smith, 1994, s.32) tanımlamaktadır. Tanımdan da açıkça belli olduğu üzere milletler ve milliyetçilik geçmişin ortak mitleri, sembolleri üzerine inşa edilmişlerdir. Bu yüzden milletlerin oluşumunu incelemek için çok geçmiş tarihlere gidilmeli ve kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

Ulus devletin ve ulus milliyetçiliğinin yanı sıra günümüzde küreselleşme sürecinin etkisi ile beraber bazı toplulukların dağılmış veya yok olmuşlardır. Bu dağılmış ve yok olmuş toplulukların yanı sıra bazı topluluklar ise bu küreselleşme olgusuna ters düşecek bir şekilde daha fazla güçlenmiş ve mikro milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin

toplumları türdeş yapma etkisinin dışında buna zıt olarak mikro milliyetçiliği ve yerel kültürleri de arttırdığı görülmektedir (Selçuk, 2012, 128-130). Bu etki ile beraber topluluklar kendi kültürlerine daha sıkı sıkıya bağlanmış ve herhangi bir kültürel asimilasyon sürecinden korunmaya çalışmışlardır. Topluluklar kendi kültürlerini ortak hafızada inşa ederek mikro milliyetçilikler üretmişlerdir. Topluluk tarafından ortaya konulan mikro milliyetçilikler toplulukların küreselleşmeye karşı koyuşunun bir nedeni olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik kavramı Çerkes topluluğunun kimliğinin önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Diasporadan sonra topluluğun hiç bilmediği bir yaşam alanına geçişi topluluk bağlarının güçlenmesine neden olmuştur. Topluluğun kültürel asimilasyondan korunmak için belirli ritüeller, semboller kullanarak kimliğini inşa etmiştir. Özellikle diaspora milliyetçiliği şeklinde tezahür eden bu inşa durumu Uzunyayla Bölgesi'nde bulunan topluluk üyelerinin kimliklerini büyük ölçüde etkilemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE KİMLİK

2.1. Çerkes Dernekleri, Diaspora Milliyetçiliği ve Kimlik

Çerkes diasporası Uzunyayla Çerkes kimliği için çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü bir topluluk kimliğinin ortaya çıkabilmesi için belki de en önemli hususlardan birini kolektif hafıza oluşturmaktadır. Ortak bir geçmişin, hafızanın oluşması üyelerin birbirine olan yakınlığını ve bağlılığını daha yüksek seviyelere çıkartmaktadır. Çerkes-Rus harbinden sonra 1864’de sürgüne uğrayan Çerkesler bu tarihten itibaren anavatanlarını terk etmeye başlamışlardır. Burada sürgün kelimesini kullanmamızın nedenini topluluk üyelerinden Sedat Ö. şöyle açıklamaktadır:

“Ben genel bir çerçeve çizmeye çalışacağım. Bir kere kavram olarak da biz bunu göçten ziyade bir sürgün olarak adlandırıyoruz. Çünkü orada topyekûn olarak bir halkın kendi topraklarından zorla çıkarılması söz konusu. Onlar açısında seçenek ya yok olmak ya da kendi topraklarından ayrılma olduğu için. Göçte bir gönüllük var ve biz artık bunun sürgün olarak tanımlanmasını daha doğru olacağının inancındayız.”

Sürgün sonrasında birçok farklı bölgeye giden Çerkesler, geliş yollarında da çok fazla acıya maruz kalmışlardır. Bu konuda Sinan V. şunları söylemiştir:

“Ben ailemden duymadım sürgün hikâyesi. Çerkesler hakikaten çok sıkıntılar çektiler. Çok yoksulluklar yaşadılar. Bu Kafkasya olayından sonra Şeyh Şamil’in esir olması Çerkeslerin oradaki sonunu getirdi. Ondan sonra yavaş yavaş bu tarafa gelmeye başladılar. Türkiye’ye geldiler, Bulgaristan tarafına gittiler Yugoslavya’ya gittiler. Dağıldılar yani. Buraya gelenlerde; kimi gemiyle gelmiş kimi yayan atlarla gelmiş. Zaten at meşhurdu Çerkeslerde atlarıyla beraber sürgün olarak geldiler. Buraya gelenler Osmanlı tarafından sağa sola

dağıtıldı. Arabistan yarım adasına doğru; Ürdün, Suriye, bir taraftan Mısır'a, Irak oralara yerleştirildiler. Çok çekti Çerkesler”

Çerkeslerin sürgün döneminde birçok sorunla karşı karşıya kalması ve çok fazla acıların yaşanmasından ötürü bu durum topluluğun hafızasında önemli bir yer edinmiştir. Anavatanından koparılan her insanda olduğu gibi bireyler üzerinde derin yaralar açmış ve topluluk hiç bilmediği topraklarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Bu acılar toplulukla anlatılara dönüşmüş ve günümüze kadar gelmiştir. Serpil B. sürgün sırasında yaşanan acının boyutunu şöyle anlatmaktadır:

“O yıllarda anlatmakla telaffuz edecek kelime bulamıyorum diyorlar çünkü 7 yıl süren o sürgünde Karadeniz sahile vurduğunda sakallarla saçlarla kuşlar onlarla yuvalarını yapıyorlarmış. O kadar kafatası kemiği vardı diyorlar. 7 yıl boyunca Elbruz eteklerinde yaşadıkları için oradaki krallığın yapmış olduğu sürgündü. Çerkeslere önce denize döküleceklerini söylemiyorlar ve bunları bindiriyorlar Karadeniz'e çıkıyorlar. Çıktıklarındaysa başka bir yere gönderilip orada yaşayacaklarını kurtulacaklarını zannediyorlar. Filolar var diyorlar askerler bu geminin limanındaki filolara biniyorlar bir nevi Titanikte'ki gibi düşünün bunlar dönüyorlar diğerlerini bırakıyorlar. Bunlar diyor atladıklarında içlerinden 100 kişi Türkiye'ye ulaşabilmiş.”

Çerkesler geldikleri yerlerde de bir sürü sıkıntılar çekmişlerdir. Tanımadıkları bir bölgeye gelen topluluk Osmanlı Devleti tarafından belirlenen yerlerde yaşamını idame ettirmeye çalışmıştır. Çerkeslerin yeni bölgelere yerleştirilmesi ile beraber, hiç tanımadıkları topluluklar ve farklı kültürlerle etkileşimi kaçınılmaz olmuştur. Uzunyayla Bölgesine de yerleşen Çerkesler ise burada en çok Avşar topluluğu ile etkileşime girmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Çerkesler için belirlenen bölgeleri belirli stratejik nedenler ile belirlediği bazı topluluk üyeleri tarafından iddia edilmiştir. Bu iddianın sahiplerinden Yahya P. durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Yani bu sürgünden geldikten sonra Osmanlı rastgele de oturtmadı. Genelde bizim buralarda Avşarlar oturduğu söylenirdi. Osmanlıya başkaldırırlardı. Osmanlının huzurunu bozan yerlere Çerkesleri oturtular, tampon bölge oluşturdular. Samsun'dan, Sivas'a Hatay'a, Şam'a kadar tampon bölge oluşturdular.”

Bazı topluluk üyeleri ise bu durumun doğru olmadığını ve topluluğun kendi isteği ile yerleşecekleri bölgeyi seçtiğini düşünmektedir. Bu düşünceye sahip Ertan A. şunları söylemektedir:

“O söylentide var ama ben inanmıyorum. Söylüyorlar işte Avşarlarla Türkmenler arasına bir tampon bölgeye yerleştirildik buna ben inanmıyorum. Türkiye'nin her yerinde yerleşmiş Çerkesler bu savaşlar her yerde mi vardı? Türkiye'nin en güzel yerlerine yerleşenlerde oldu. İstanbul'da, Biga'da, Balıkesir de, Bursa'da, Düzce'de buraya da yerleşildi yani en kötü yerlere rakım 1800-1900 bu tip yerlere yerleşenler hayvancılık yapıyordu atları vardı. Atlar için burası bir yayla idi. Şehirde oturan şehre köyde oturan köye yerleşmek istedi. Tampon olarak yerleştirildiklerine ben pek inanmıyorum.”

Uzunyayla Bölgesine de yerleşen Çerkesler burada Avşarlarla yoğun etkileşim halinde bulunmuş ve aralarında bir takım sorunlar cereyan etmiştir. Çerkeslerin bu bölgede karşılaştıkları ve öteki olarak gördüğü bu topluluk, Çerkeslerin kendi kimliklerinin sınırlarını daha net bir şekilde belirlemesine neden olmuştur. Özellikle kültürlerini kaybetme korkusu duyan topluluk birbirlerine daha sıkı bağlanmış ve kültürlerini kaybetmemek için içlerine farklı toplulukları almamaya çalışmıştır. Avşarlar ise göçebe bir topluluk olduğundan dolayı Uzunyayla Bölgesinde konaklamış ve kendi yerleri olduklarını düşündükleri bölgeye yabancı bir topluluğun yerleştirilmesi, dolayısıyla bu durumdan pek hoşnut olmamışlardır. Halil Y. bu durumu şöyle açıklamıştır:

“O da Dadaloğulları ile oldu işte. Dadaloğlu güzel anlatmış: ‘Ferman padişahınsa dağlar bizimdir’ sözünü oradan gelir. Şimdi bu göçer olarak yaşayan bu Avşarların yazlık, kışlık olan yerlerinden yazlık olanı Uzunyayla. Tamamı değilse de mesela Halitbeyören köyünün Halit Bey'i Avşar'dır. Köy Çerkes köyüdür ama Halit Bey Avşar'dır. Birbirleriyle zerre kadar alakası olmayan iki toplum bir arada. Burada musibet çıkmaması mucize olurdu. Yaşam tarzları farklı. Hayata bakışları farklı, değerleri farklı, her şeyleri farklı. Halen 150 yıldır bir arada yaşıyor olmamıza rağmen alışamadık birbirimize.”

Bu öteki imgesi, iki birbirine yabancı toplumun karşılaşmasının hikâyesi Ayhan D'ninde belirttiği gibi romanlara, türkülere, fıkralara, kadar birçok mecrada kendine yer bulmuştur.

“Devlet tarafından sürgünden gelen Çerkesler bulabildiği her vadiye yerleştirilmiş. Ötekisi de aynı bütün yaşam tarzından vazgeçmek zorunda kalıyor. Yaşar Kemal’in romanlarına kadar vardır bu mesele. Zamanla Avşar’ın ötekisi o oluyor Çerkesin ki o oluyor. Buraya sor Avşar pis kötü derler. Ötekilerde daha fazla var. Türkülerde Çerkes şöyle bilmem böyle vs.”

Çerkesler hiç bilmedikleri bir bölgede öteki ile etkileşime girmek zorunda kaldıkları için 1960’lı yıllara kadar kapalı bir toplum görüntüsü çizmişlerdir. Özellikle toprak reformundan sonra 1960’larda toplumun kapalılık özelliğinde de esnemeler olmuştur. Bu döneme kadar kendi kendine yetmeye çalışan toplum modern dönemin kapitalist ağlarının içerisinde kendine yer edinmeye çalışmıştır. Bu konuyu Ayhan D. şöyle açıklamıştır:

“Benim zamanımda hala Uzunyayla da evlilikler vardı. 1980’lere kadar kendi içerisinde evlilikler vardı. Kapalı dediğim aslında afaki bir şey efendim yol gelmişti vs. kapitalizm etkili olmaya başladı işte 1974’te pazara çalışıyorduk. Kendi ailenizin hayvanınızın yiyeceği için değil artık 1960’lı yıllarda pazara çalışıyorduk. Kapalılık denilen şey yavaş yavaş dağılmaya başladı.”

Yine bu dönemlerde başlamış olan köyden şehre göç olgusu Çerkesleri de etkilemiş ve sürgünden sonra ikinci bir göç olgusu ile onları karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönemde topluluk üyeleri Kayseri şehir merkezinde örgütlenme ve kendi kültürel yapılarını korumak için dernekler kurmuşlardır. Bu dernekler diaspora milliyetçiliği ve kimlik inşasında özellikle önemli yer tutmuşlardır. 1960’lardan sonra tüm dünyada etkili olan öğrenci hareketleri ve sivil toplum kuruluşlarının artması ile topluluklar yeniden bir inşa sürecine girmişlerdir. Özellikle bu dönem toplulukların etnik ve ulusal kimliklerini ön plana çıkarmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde kurulan ilk Çerkes Derneği de KAFDER olmuştur. 1968 yılında kurulan KAFDER özellikle şehir merkezinde, Uzunyayla Bölgesinde bulunan Çerkeslerin kültürel bir bilinç ve ulusal olarak bir dayanışma ağını oluşturmasını hedeflemişlerdir. Bu düzeyde bir etkinlik, kültürel bir uyanış olarak görülmüş ve birçok üyeye sahip olmuşlardır. Bu konuda Halil Y. şöyle konuşmuştur:

“...bir kültürel uyanış diyelim biz buna, 60’lı yılların o dünyada esen rüzgârına kapılan bizim üniversitelere gönderdiğimiz gençlerin, o dönemin 60 aydınlarının

yansıması oldu diyelim Uzunyayla'ya. Tekrar işte biz neydik, bizim kültürümüz nasıldı, dilim nasıldı halk kaygısı o zamanlar geri başladı.”

KAFDER modern dünyada topluluğu rasyonel olarak temsil etme görevini üstlenmiştir. Bu da açık biçimde modern dünyada derneğin Çerkes kimliğini üstlenmesine ve onu yeniden inşa etmesine sebebiyet vermiştir. Eski KAFDER yöneticilerin Mustafa A. derneğin kuruluş amacını şöyle açıklamıştır:

“Kuruluş sürecinden, derneğimizin aslında ilk kuruluş tarihi 1968, yani 50 yıllık bir dernek bizim derneğimiz. 1968’te temel kuruluş amacı da Çerkeslerin özellikle Pınarbaşı Uzunyayla Bölgesi’nde yaşayan Çerkeslerin başta ekonomi ve eğitim olmak üzere, köyden şehre taşınmalarıyla birlikte, şehirleşmeyle birlikte, şehre yerleşmeleriyle birlikte bir ihtiyaç doğdu. Niye? Bir aradayken, köydeyken böyle bir ihtiyaç yoktu zaten kültür yaşatılabiliyordu. Ama şehre geldiği zaman kültürün yaşatılması adına, dilin korunması adına, çocuklara öğretilmesi ve gelecek nesillere aktarılması konusunda dernek bir zaruret hali almıştır.”

KAFDER, topluluğun yaşadığı şehirleşme ile beraber diaspora milliyetçiliğinin inşasında da etkili olmuştur. Gerek yaptığı kültürel etkinliklerle, konferanslarla, çıkardığı yayınlar ile halkın anavatana olan özlemini perçinlemiş ve biz olma duygusunu ön plana çıkarmıştır. Özellikle boyların sülalelerin arasındaki farklılıklar ile değil benzerlikler ile ortak bir hafıza inşa eden dernek Çerkes kavramını bir şemsiye olarak kullanmıştır. Çok farklı boyların toplamının adı olarak belirlenen Çerkeslik aslında boya dayalı kültürel yapının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu boylar sürgünden önce her ne kadar birbirlerine yakın bölgelerde yaşıyor olsalar da mutlaka birbirlerinden farklı kültürel ve sosyal özellikleri olduğu unutulmamalıdır. Fakat sürgünden sonra Uzunyayla da 1960’lı yıllara geldiğinde özellikle bu kültürel yapıların bir potada eritilip tek bir biz olan Çerkes kimliği ve diaspora milliyetçiliği inşası net bir şekilde görülmektedir. 2000 yılı ve sonrasında ise Kayseri’de birçok farklı Çerkes derneği kurulmuştur.

Temel çerçevesi kültürel faaliyetler olan dernekler özellikle sürgün konusunun kolektif hafızadaki yerinin unutulmaması içinde çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. 1864’te başlayıp 1920’lere kadar süren sürgünü hatırlamak için belirli bir tarih belirlenmiş ve bu

günlerde anma programları yapılmıştır. 21 Mayıs 1864 Kafkas-Rus savaşının bitiş tarihi olarak kabul edilmiştir. Eski dernek yöneticisi Mustafa A. bu konuyu şöyle açıklamıştır:

“...21 Mayıs 1864 sembol tarihtir. Soykırımı uğrayan ve sürgünle birlikte buraya gönderilen bir halkın varoluşu.”

Bu durum aslında Hobsbawm’ın da belirttiği gibi tipik bir geleneğin icadı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu icat toplum tarafından alenen tanınmış bir kurum tarafından gerçekleştirilmekte ve çok net şekilde toplum mühendisliği olarak göze çarpmaktadır. Bu icadın toplumda yer etmesi için belirli semboller ve ritüeller kullanılmış böylece kolektif hafıza sürekli canlı olarak tutulmaya çalışılmıştır. Bu da bize kimliğin inşasında derneklerin ne kadar önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Sürgünle ilgili oluşturulan bu hafızanın sonradan icat edilen bir gelenek olmasının yanı sıra acı üzerine bir kolektif hafızanın da inşası olduğu unutulmamalıdır. Çoğu topluluk üyesi nazarında ise bu tür faaliyetler çoğunlukla olumlu olarak karşılanmakta ve kültürün asimile olmamasının bir sebebi olarak görülmektedir.

Serpil B: “Sürgün anma programlarına gençler çok yoğunlukla katılırlar. Kültür derneklerimiz gençlerimizi baya baya bilinçlendiriyor. Herkesin bir örfü, âdeti var bizim de var ve yaşasın diyoruz. Dediğim gibi saygıya çok önem verdiğimiz için saygının olmadığı bir yerde hiç bir şey göremiyoruz. Ben kendi adıma evlilikte bile aynı şeyi düşünüyorum. Evlilikte bile saygı yoksa bitiyor. Milletler de öyle.”

Kolektif hafızanın oluşması için dernekler sadece belirli semboller ve ritüeller kullanmamışlardır. Bunların yanında modern dünyanın inşa araçlarından da yararlanmışlardır. Çeşitli seminerler, konferanslar ve kitaplar ile topluluğa sürgünü unutturmamaya çalışmışlardır. Bu da diaspora milliyetçiliğinin kimliğin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Burada özellikle topluluk üyelerinin sürgün hakkındaki anlatımında verdiği örneklere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Vedat T: Atı jenerasyon öncesinde olan bir olay olduğu için çok bir bilgi yok. Kendimiz kişisel olarak araştırdık ama o da sağlıklı sonuç vermiyor, bu sefer efsanevi bilgiler türüyor. Kayseri’de KAFDER’e gelen bir hoca vardı onun anlattığı, Kabardeydi, İngilizce Kabardeyce dışında bir şey bilmiyordu. Onun anlattığı hikâye biraz farklı. Ortalık karışmaya başlayınca Ruslar diyor ki biz para

karşılığında sizi göndeririz. İki ulaşım yolu var deniz ve kara, karanın bir kısmı tren diğeri de at ve öküzlerle gidiliyor.

Alparslan B: Şimdi bu alanda Kayseri’de Kafkas Kültür Derneği’nin öncülüğünde Kafkasya’dan gelip 5-6 yıl kalan Dumanış diye bir büyüğümüzün çalışması var kitap haline getirilmiş. O kitap üç bölümden oluşuyor; Folklor, Tarih ve Khabze dediğimiz bölümler. Kendisi Türkçe bilmediği için o bölümü ben yazdım. Bir tane var vermem ama dernekte olması lazım.”

Topluluk üyeleri Çerkes tarihini ve kültürünü öğrenebilecekleri yerler olarak dernekleri görmektedir. Derneklerin davet ettiği hocalar sayesinde sürgünün nasıl gerçekleştiği, Çerkes kültüründe nelerin olduğu konusunda bilgiler almaktadırlar. Fakat bu derneklerin getirdiği araştırmacı yazarların ne kadar güvenilir araştırmalar yaptıkları soru işaretidir. Ayrıca araştırmalarda bir sorun olmasa bile, getirilen kişilerin etnik, sosyal ve siyasal kimliklerinin araştırmalarını etkileyeceği bilindik bir gerçektir. Genellikle derneklerinde kendi düşüncelerine ters düşecek düşüncelerle ilgili konferans, seminer veya kitapları topluluklarla buluşturmak isteyip istemeyeceği de bilinmemektedir. Bu da topluluğun kimliği üzerinde dernekler bazlı tek düze bir insanın oluştuğunun göstergesidir. Dernekler, kendi çağırdıkları kişiler üzerinden topluluğun kimliğini yeniden şekillendirmekte, icat ve inşa etmektedir. Bu konuda topluluğun üyelerinden olan Ayhan D.’nin açıklamaları iddiamızı destekler niteliktedir.

“Birebir bu dramatik olayı hatırlayan insan yok. İşte üç nesil geçmiş bir şekilde buraya uyum sağlanmış. Herkes kendi atasını dedesini hatırlıyor ama sürgün gibi herhangi bir anı açıkçası Uzunyayla’da duymadım. Ha nedir böyle mitoloji mi diyeyim mit efsaneler var. Böyle büyük acılar yaşadık denizlere ölümlerimizi attılar. Amerika’dan bir arkadaş sormuştu. Çerkesler balık yemiyorlar mı? diye böyle bir efsane üretilmiş yani o kadar çok kayıp verdik ki Karadeniz’den çıkan balığı yemiyoruz gibi bir şey türetilmiş. Ama dediğim gibi sürgün meselesi sonradan inşa edilmiş. Hani bununla ilgili bir hafıza var mı? Deseniz bana kalırsa yok.”

1990’dan sonra artan diaspora milliyetçiliği, topluluğun anavatanlarına gidiş imkanları bulması, ata toprağını merak etmesi ve kendi dillerinin unutulmaması için anavatana dönüşler görülmektedir. Fakat bu geri dönüşler büyük çaplı değil genelde bireysel düzeyde kalmıştır. Özellikle şehirleşmeye başlayan topluluğun kültürünün kaybolacağı korkusu bazı üyeler tarafından önemli bir sorun teşkil etmiş ve onları anavatanlarına

dönmeye itmiştir. Diğer bir önemli sorun olarak bazı topluluk üyeleri o yıllarda Türkiye’de dillerini konuşmıyor olmalarını ve bu yüzden dilin git gide yok olacağını sebep göstererek geri dönüşü gerçekleştirmişlerdir.

Sedat Ö: Şimdi tabii 1990’lı yıllardan itibaren buradan oraya geri dönüşler oluyor. Fakat bu dönüşler kitlesel değil yani sınırlı sayıda gidenler oldu. Benim yakınlarım da var benim kardeşim de orada yaşıyor. Burada kendilerine göre bir yaşam kurular şimdi kalkıp birkaç milyon Çerkes’in oraya gitmesi mümkün görünmüyor. Aradan geçen yıllar insanları farklılaştırmış yani buradaki ekonomik yaşam durumlara insanlar kökleriyle bağlanmışlar yani çok kolay bir şey değil kitlesel bir durum yok. Bazıları şunu söylüyor haklı olmayabilirler böyle giderse dil de gidecek tamamen bir asimilasyon olacak ki yakın gidişat o yönde dolayısıyla tek kurtuluş tek çare anayurt Kafkasya diyenler de var. Yalnız bunun altını dolduracak bir kitlesel hareket de yok.

Bu geri dönüşlerin bireysel düzeyde kalmasının temel sebeplerinden birisi topluluğun Uzunyayla Bölgesinde ki kurulu düzenini bozmak istememesidir. Sürgünde buraya gelen Çerkesler bu tarihte iki hatta üçüncü kuşaktır, Kayseri ve Uzunyayla bölgesinde yaşamaktadır. Büyük oranda ekonomik ve sosyal olarak düzenini oturtmuş olan topluluk üyeleri her ne kadar ana vatanlarına dönmek isteseler de birçoğu buna cesaret etmemiştir. Kayseri merkez ve Uzunyayla’da yapılan görüşmelerde topluluk çoğunlukla anavatan olarak Kafkasya’yı gördüklerini belirtmiştir. Fakat öyle görünüyor ki çoğunlukla kurdukları düzen ve hayat şartları onları geri dönüşten uzak tutmuştur.

Hacer V: ...Ama hepsinin içinde var bir geri dönüş isteği. Ben imkânım olursa gerçekten ve buradaki hayat şartlarım ve düzenimi kurup orada da hayatımı devam ettirebileceksem evet isterim.

Abrek U: Benim gönlümdeki ana vatan orası, Kafkasya. Onu derken burayı da dışlamıyorum. Burasıda benim vatanım. Demin söyledim ya, biz yediğimiz ekmeğe nankörlük eden bir millet değiliz. Buraya da daha önce nasıl sahip çıktıysak bu günde sahip çıkıyoruz. Ama yine gönlümüz orada.

Kafkasya’ya geri dönüş yolunun açılmasından sonra özellikle toplulukta anavatandan kız alıp kız verme olayları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Gelin olarak buraya gelen kişiler topluluk üyeleri tarafından, topluluğun bir parçası olarak görülmüş ve

Kafkasya'dan geldikleri için anavatanda bilgi alabilecekleri kişiler olarak görülmüşlerdir. Özellikle kaybolacaklarını düşündükleri dillerini bu şekilde koruyabileceklerini düşünmüşlerdir. Etnik bağa ve akrabalık ilişkilerine dayalı bu bağ ise dilin yanı sıra topluluğun kültürünün yok olmaması için yapmış olduğu bir hamle olarak da görülmektedir. İnsanlar böylece anavatanla bir irtibat kurup diasporanın getirdiği anavatan özlemini de bir şekilde gidermektedir. Bu konuyu Efan P. şöyle açıklamıştır:

“Bu mümkün doğrudur onun da sebebi var. İnanın buna sıkıntılı bir durumdayız. Nasıl diyeyim. Şurada bir kitap var Abhazca Dilbilimi diye Bizim dilimli 60 küsur harfle konuşulan bir dil. Hatta ilk dil olduğuna dair dilbilimcilerin bir teorisi var ve bu kayboluyor. Ne yapsak şimdi? Bunu ne yaparız ne yaparız acaba oradan evlilikler yaparak dili kurtarabilir miyiz? Böyle bir sıkıntı var. Kızımızı o tarafa vererek oradan alarak.”

Diaspora milliyetçiliğinin inşasının yoğunluğu ve topluluğun kendini koruma isteği ve bir yandan da anavatanına dönüşün zorluğu, romantik milliyetçiliğin ortaya çıkmasında etmen olmuştur. Topluluk üyeleri etnik veya kültürel olarak tarihlerini duygusal mitler ile anlatılara dönüştürmüşlerdir. Bu durum aslında beklenen bir sonudur. Yoğun olarak diaspora milliyetçiliğinin inşası bir raddeden sonra tarihin, kültürün dolayısı ile kimliğin belirli duygusal mitler ile yeniden şekillenmesine ve inşasına sebebiyet vermiştir. Özellikle sürgün hakkında anlatılan hikâyelerin benzerlikler göstermesi ve acıların ortak bir anlatıya dönüşmesi bunu destekler nitelikte olmuştur. Daha önce verdiğimiz sürgün sonrası Karadeniz’de ölümlerin saçlarında kuşların yuva yapması olayı çoğunlukla topluluğun hafızasına işlenmiş bir anlatı olarak görülmektedir.

Aydın E: Oradaki kuşlar özellikle kargalar falan kadın saçlarından yuvalarını yapıyor. Çünkü o saçlar sahile vurdu.

Bu anlatıların mitleştirilmesinde ise yine dernekler önemi roller oynamıştır. Bu mitler derneklerin kültürel etkinlikler olarak gösterilen tiyatrolar, konferanslar ve derneğe getirilen konuşmacılar tarafından oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu romantik anlatıları sadece sürgün anılarında duymamakla birlikte, kültürün ve tarihinde duygusal anılarla örülü olduğu görülmektedir. Çerkes topluluğunun kolektif hafızasının

inşasında çokça kullanılan romantizm topluluğun kendini tanımlarken ki söylemlerinde oldukça etkili olmuştur.

Osman H: Çerkesden daha temiz bir millet dünyada yaratılmadı. Medeniyeti Türkiye'ye getiren ilk bizim Çerkeslerdir. Çok atmıyorum vallahi tuvaleti dahi bilmiyorlardı. Bir taşı koyuyorlar evin arkasına iki taşı. Tuvaleti misafir odasını öğreten Çerkeslerdir vallahi. Misafir odası olan bir kişi yoktu.

Çerkeslerin en temiz millet olması veya Çerkeslerin doğuştan medeni olması gibi mitler ise milliyetçiliğin, etnosentrizm temelinde de ortaya konulduğunu göstermektedir. Romantizm ve çoğunlukla etnosentrizm ile oluşturulan bu mitler topluluğun kimliğinde önemli bir yer edinmektedir. Özellikle kapalı kalmaya çalışan bir topluluk olması ve üyelerin kendi etnik kökenlerini antik bağlar kurarak tanımlama istekleri bu mitlerin kimlik üzerindeki etkisini göstermektedir.

Cihan N: Hititler, Hattuşaş bunların hepsi Çerkes ismidir. Çerkesdir bunlar. Dilimizde şuan yüzde doksan yakındır. Kabardey diline yüzde atmış yüzde otuz falan Abzeh dili falan karışıyor anlıyorum ben onu. Adige boyunun Şapsığ, Kabardey dilini bilenler hepsini anlıyor orada yazılanları. Bunlar beş bin yıl öncesine ait şeylerdir. Bunlar bir şekilde Kafkas Bölgesine gidiyor, diğer kavimler ise Trakya'ya geçip Bizans medeniyeti Doğu Roma İmparatorluğu oluyor diğer taraf Kafkasya'da kalıyor bu kadar basit bir şey.

Topluluğun beş bin yıl öncesine ait şeyleri biliyor ve kendileri ile Hititler arasında bağ kuruyor olması aslında bize romantik milliyetçiliğin örneklerinden birini vermektedir. Bu gibi mitlerin ise birçok kez yinelediğimiz gibi bir inşa sürecinin sonucu olarak ortaya çıktığı çok açıktır. Bu inşa sonucu diaspora ve romantik milliyetçilik ile iç içe geçmiş bir topluluk kimliği oluşmaktadır. Bu inşanın ise büyük oranda dernekler vasıtası ile oluşturulduğu görülmektedir.

2.1.1 Çerkes Dernekleri Ve Kimliksel Ayrışma

Diaspora kelimesinin kullanılması ve sonrasında yüksek sesle konuşılmaya başlanması anavatanına giden topluluk üyeleri açısından birçok sıkıntıya neden olmuştur. Özellikle siyasal anlamda yaşanan bu sorunlar derneklerin siyaset ile olan ilişkilerini de gün yüzüne çıkartmaktadır. Dernekler siyasal alanda da politik bir güç konumunda

bulunmakta ve topluluğu siyasal olarak temsil etme görevini de elinde bulundurmaktadır. Bu yüzden dernekler bazen küresel, bazen ulusal, bazen yerel olan siyasal alanlarda etkin roller oynamışlardır. Bu konuyu İsmail Ö. şöyle açıklamıştır:

“Diaspora kelimesi ilk çıktığı zamanlarda biraz dile getirildiğinde birazda destek gördüğünde Rusya buna direkt kota koydu. Buradan Kafkasya'ya giden Nalçik'e giden insanların kimi istihbaratla falan direkt sınır dışı ettiler. Kimisi otelinden çıkmayacak şekilde kapısında nöbet beklendi. Bunların çoğu haber edildi.”

Siyasal temsiliyet ile ilgili başka bir örnek ise Çerkes Dernekleri için çok önemli bir mesele olan dil konusundan yaşanmıştır. Özellikle görüşülen topluluk üyeleri geçmişte dillerini konuşamadıklarını ve bu konuda çok sıkıntılar çektiklerini belirtmişlerdir. Dernekler vasıtası ile dil konusundaki hassasiyetin üzerine gidilmiş ve siyasal alanda taleplerde bulunulmuştur. Dil konusu ile ilgili eski dernek yöneticisi Mustafa A. şunları söylemektedir:

“Birincisi bizim bu konuda en önemseydiğimiz şey dil konusu ana dil konusu. Deyim yerindeyse bu işin amiral gemisi olarak görüyoruz biz ana dil. Maalesef ana dille ilgili köylerden uzaklaştıktan sonra şehirde dağınık yaşamla birlikte dilimiz maalesef kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya. Biz bunun yaşatılması adına ciddi emekler sarf ediyoruz yani kurslar düzenliyoruz dernekte. Yıl içerisinde hafta içi hafta sonu akşamları sürekli kurslar düzenliyoruz. İnsanların ona katılımları için kampanyalar üretiyoruz. Ayrıca yine dilin korunması anlamında ortaokullarda 2011- 2012 yılından itibaren başlayan haftada 2 saat seçmeli ders uygulaması var. Çocukların o seçmeli dersleri tercih edip haftada 2 saat dahi olsa evet dil öğrenilemeyebilir 2 saatle ama kulak alışkanlığı bari olsun diye onunla ilgili kampanyalar yürütüyoruz.”

Yürütülen bu kampanyalar sonrasında Kayseri şehrinde ortaokullarda Çerkes dili seçmeli ders haline gelmiştir. Derneklerin bu dil konusunda ki hassasiyetleri aynı zamanda Erciyes Üniversitesi Kafkas Dilleri ve Kültürü Bölümü'nün de açılmasına öncü olmuştur. Bu yüzden derneklerin halkın isteklerini gerçekleştirme adına hem sosyal hem de siyasal açıdan gücünü kullandığı görülmektedir. Bazı derneklerin üye sayılarının fazla olması ise bu derneklerin politik gücünün bir göstergesi olmuştur. Bu derneklerden en çok üye sahibi olanlar ise KAFDER ve BİRKAF olmuştur. Fakat özellikle 2000 sonrasında birçok derneğin kurulması da bize Çerkes topluluğunun

siyasal ve sosyal temsiliyeti için girişilen mücadeleyi göstermektedir. 2002 yılında BİRKAF, KAFDER'den ayrılan bir grup tarafından kurulmuştur. Yine bu ayrılığın sebebinin siyasal anlamdaki farklı görüşler olduğu topluluk tarafından ileri sürülmüştür. Aslında bu durumun Çerkes topluluğu üzerinde ki hâkimiyetin, siyasal gücün, toplumsal mühendisliğin, kimlik inşasının kimler tarafından yapılacağına bir çekişmesi olarak görülmektedir. Topluluk üyelerinden İbrahim B. BİRKAF'ın nasıl kurulduğunu ve amacını şöyle açıklamıştır:

“Önce işte bak KAFDER kuruldu, şimdi içerde namaz kılınmaya başlandı, birileri oyun oynamaya başladı. Namaz kılanlar oyunu istemediler, oynamak isteyenler hatta bira içmek isteyenler birbirlerini istemediler. Bu böyle olmaz biz anlaşamayacağız, biz de vakıf şeklinde kuralım diye ayrıldılar yani. O dernekte ayrılan üyeler burayı kurdular.”

“Derneğimizin amacını ve hizmet konularını şöyle sıralayabiliriz. Genel amaç, üyelere ve topluma kültür, eğitim ve sosyal yardım hizmetleri sunmaktır. Bizim amacımız bu. Kültür eğitim ve düzeylerini yükselterek onları topluma, insanlığa daha yararlı hale getirmek, üyelerini toplumu bilgilendirmek adına faaliyetlerde bulunmak. Fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmak, çalışkan ve kabiliyetli öğrencilere burs adı altında maddi destekte bulunmak ve eğitim görmelerine, yetişmelerine katkıda bulunmaktır.”

BİRKAF'ın her ne kadar bu amaçla kurulduğu söylene de topluluk nazarında siyasal olarak bir bölünmenin gerçekleştiği, bu bölünmenin hala devam ettiği ve dernekler üzerinden sürdürüldüğü iddia edilmiştir. Her iki dernek de en büyük amaçları olarak kültürel asimilasyona karşı kültürün devamlılığını ve korunmasını istediklerini söylemektedirler. İki aynı amaca sahip derneğin ayrı yapılar olarak karşımıza çıkması ise bize bu dernekler arasında topluluk adına söz sahibi olma savaşı verildiğini göstermektedir. Özellikle bu iki farklı dernek üzerinden, iki farklı grup kimliğinin ve iki farklı inşa sürecinin olması aslında topluluk içinde bir ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu konuda Özdemir D. şunları söylemektedir:

“Sanki biraz derneklerdeki sürtüşme tabana da yansıyor gibi. Derneklerden arkadaşımız da var ben söylüyorum onlara da biraz siyaset giriyor galiba işin içine. İnsanların hem sosyal sermaye hem de ekonomik sermaye biriktirme amaçları işin içine giriyor ve biraz parçalanma oluyor gibi. DÇB(Dünya Çerkes

Birliği) dediniz ya sanki onlar biraz Rus yanlısı gibi. Çerkes sürgünü için zorunlu göç kategorisine koyuyorlar. Sürgünü bile ağızlarında dolu dolu çıkaramıyorlar. BİRKAF diyor ki KAFDER komünisttir onlarda onlara sakallılar diyor.”

Bu denli oluşan topluluk içinde ki ayrışma bize Uzunyayla Çerkesleri için iki farklı kimliksel inşa sürecinin olduğunu göstermektedir. Bu da kimliksel ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Topluluğun iki farklı şekilde inşa edilmiş kimliksel yapısını da yine topluluk kendisi tanımlamaktadır. BİRKAF üyesi olanlar ve KAFDER üyesi olanlar olarak yapılan bu ayrım topluluğun söylemlerine de büyük bir etki etmektedir. KAFDER’e gidenlerden Yahya P. derneklerle ilgili konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şimdi Türkiye’de gerçek Çerkeslikle ilgili Adigelle ilgili dernekler belli. Kuzey Kafkas Kültür Dernekleri. Bir de Ankara’da federasyonları KAFFED var. Kayseri’deki KAFDER ona bağlı mesela. Orada üst kurul delegelerimiz var. Ama burada bir sürü dernek türedi. Talas’ta Uzunyaylalılar Derneği. Üç beş kişi çıkmış biz buraya dernek açalım oyun da oynarız diye o şekilde hiçbir sosyal aktivitesi yok. Borandereliler derneği kurmuşlar sadece köylüler organize oluyor cenazede düğünde. Ama bir dil konusunda bir folklorik şeyde hiçbir çalışmaları yok. BİRKAF da dincilerin derneği. Onlar Çerkesliği İslamiyet’le örtüştürmeye çalışanlar. İslamiyet’i ön plana çıkaranlar. Diğerleri de Çerkesliği ön plana çıkaranlar.”

BİRKAF’a daha çok gittiğini belirten Nazım R. ise KAFDER ve BİRKAF hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ben BİRKAF ve KAFDER’i biliyorum. BİRKAF’a daha çok gider gelirim. Toplantılar, kermesler, kahvaltılar düzenleniyor. Biraz daha dindar, muhafazakâr kesim BİRKAF’a gider, biraz daha sola meyilli grup KAFDER’e gider. Siyasi bakış farklılıkları olacaktır ama her ikisinin de kaygıları ortaktır, khabzeyi ve dili yaşatmak”

Bu iki ayrı gruptan birincisi öteki grup tarafından, sola meyilli grup, komünistler olarak tanımlanmaktadır. İkinci grup ise ötekilerin gözünden dinciler ve İslamiyet’i Çerkeslik ile örtüştürmeye çalışanlar olarak tanımlanmaktadır. Fakat biz burada objektif olarak bu ayrımı yaparken topluluğun ve grupların kendilerini nasıl tanımladıklarını esas almaktayız. Bu yüzden birinci grubu kendilerini Çerkesliği ön plana çıkarma iddiasında

bulunduğu için milliyetçi grup olarak tanımlayacağız. İkinci grubu ise muhafazakâr grup olarak adlandıracağız.

Kimlik ayrışmasını ele alırken bunu sadece dernekler üzerinden yorumlamak mümkün değildir. Çünkü bu ayrışma topluluğun yaşadığı sosyal ve siyasal etkileşim ağları ile de yakın bir irtibat içindedir. Özellikler bulunulan ülkenin siyasal ve sosyal yapısı bu ayrımı büyük bir oranda etkilemiştir. Özellikle 1960'lardan sonra dünyanın ve bilhassa Türkiye'nin kutuplaşmış yapısı, yaşamlarını devam ettiren topluluk yapılarını da etkilemiştir. Günümüzde de halâ artarak devam eden bu kutuplaşma Çerkes topluluğunun içinde de tezahür etmiştir. Bu bağlamda iddiamız derneklerin sebep olduğu bir ayrışmadan ziyade ülkenin siyasal ve sosyal etkileşiminden kaynaklanan bir ayrışmadır. Fakat bu ayrışma özellikle topluluk nazarında dernekler üzerinden yürütülmekte ve keskinleşmektedir. Bu da topluluğun içine yansımakta ve kimlik inşasında önemli bir yer edinmektedir.

2.2 Uzunyayla Çerkeslerinde Boy, Sülale ve Kimlik

2.2.1 Boy ve Kimlik

Kafkasya'dan Türkiye'ye sürgün sonucu gelen boylar tümü ile Çerkes ismi etrafında tanımlanmışlardır. Kafkasya'dan gelen bu boylar ise birbirlerine büyük oranda komşu ve yakın kültürlere sahiptirler. Fakat bu tam olarak bir aynılık anlamına gelmemektedir. Çerkes kelimesini birçok topluluk üyesi Türkçe bir kelime olduğunu ve kendilerini tam olarak tanımlayamadığını belirtmiştir. Bu yüzden kendilerini on iki yıldızlı bayrak etrafında birleşmiş, Adige olarak tanımlamaktadırlar. Bayraktaki on iki yıldızın ise Adige olan boyları temsil ettiği birçok topluluk üyesi tarafından ifade edilmiştir. Bu yüzden biz Çerkes kelimesini kullanırken Adige ile eş anlamlı olarak kullanmaya özen gösterip bu on iki boy etrafında topluluğun kimliğini anlamaya çalışacağız. Bu bağlamda Türkiye'de Çerkes olarak tanımlanan fakat topluluğun kendi üyesi olarak görmediği grupları ele almayacağız.

İsmail Ö: Çeçenler farklı bir boyut. Neredeyse aynı kültürü paylaşıyoruz ama Çerkes değiller. Daha doğrusu Türkçe olarak Çerkes diyebiliriz ama Adige değiller. Bayrakları farklı. On iki yıldızın içinde yoklar. Kültür olarak komşu ülkeler içli dışlılar.

Çerkesler için boylar önemlidir ve kendi içlerindeki sosyal karşılaşma alanlarında kendilerini boylar üzerinden tanımlamaktadırlar. Her ne kadar ötekilere karşı Çerkes kimliği etrafında birleşseler de içlerinde bu ayırım keskin olarak görülmektedir. Kayseri merkez ve Uzunyayla Bölgesi'nde yoğunluklu olarak günümüzde dört boy bulunmaktadır. Bu dört boy Abazalar, Abzehler, Hatukoylar ve Kabardeyler'dir. Özellikle Uzunyayla Bölgesindeki yaşam alanlarında bu boyların yerleşim yerleri farklılaşmaktadır. Örneğin Çukuryurt köyü bir Abzeh köyü iken, Karakuyu köyü Kabardey köyüdür. Ayrıca Kafkasya'da boyların ayrı bölgelerde yaşıyor olması kültürel farklılıkların olabileceğinin bizlere göstermektedir. Bu bağlamda yerleşim alanları göz önünde bulundurulduğunda sürgünden sonra gelen ilk Çerkeslerin boylara göre yerleşim alanlarını oluşturmaları her ne kadar aynı kökenden gelindiğine inanılsa da kültürel bir farklılığın olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat sürgünden dolayı bu kültürel farklılıklar ötekilere karşı gösterilmemeye çalışılmış ve tek kimlik etrafında birbirlerini koruyan ortak bir topluluk kimliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Topluluk üyelerine sorulduğunda çoğunlukla boylar arasındaki farkların sadece dil ve yemekler bazında olduğu cevabı alınmıştır. Bunun dışında topluluk üyeleri boylar arası kültürlerin yüzde doksan oranında benzediğini belirtmişlerdir. Uzunyayla Bölgesinde ki nüfus dağılımı hakkında İsmail Ö. şöyle konuşmaktadır:

“On iki tane farklı Çerkes boyundan şu anda Uzunyayla genelinde Abzeh, Abaza, Hatukoy ve Kabardey boylarının köyleri bulunmaktadır. Fakat sürgün sonucunda Uzunyayla Bölgesi'ne gelen ve şuanda yaşayan en kalabalık nüfusa sahip boy ise Kabardeyler'dir.”

Boy konusunda topluluğa sorulan sorulara genellikle boylar arasında herhangi bir hiyerarşik düzen olmadığından bahsedilmiştir. Fakat topluluğun içine girildiğinde ve gözlemler yapıldığında açık bir şekilde bütün boylar içinde Kabardeyler hem nüfusun çoğunluğunu ellerinde bulundurmaları hem de toplumun sözcülüğünü büyük ölçüde üstlenmeleri dikkatten kaçmamıştır.

Nizam R (Kabardey): Yakınımızda Abaz köyü var mesela ne örfümüzde ne âdetimizde konuşmanın dilin dışında hiçbir farklılık ben görmedim. Hatukoylarda da biraz yemek kültüründe farklılıklar var. Gördüğüm en bariz farklılık dil.

Boylar farklı dillere sahip olsalar bile Uzunyayla da ortak dil olarak Kabardeyce konuşulduğu topluluk üyeleri tarafından belirtilmiştir. Kabardey olan Nail M. “İngilizce nasıl ortak dilse herkes Kabardeyce’de birleşiyor ve anlaşıyor. Tek dil olur o da Kabardeyce.” diyerek bu konuyu açıklamıştır. Aslında her ne kadar topluluk tarafından boylar arasında hiyerarşik yapının olmadığı belirtilse de Kabardeylerin nüfusunun fazla olmasında dolayı topluluk üzerinde baskınlığı açıkça görülmektedir. Uzunyayla’da daha çok Kabardey kültürü çevresinde şekillenen bir kimliğin olduğu aşikârdır. Bu durum topluluğun diğer boylarından olan üyeler tarafından da belirtilmiştir.

Vedat T. (Abaza): Burada çoğunluk Kabardey olduğu için asimilasyon Abazalar’da da var diğerlerinde de var. Hatukoylar’la Kabardey’ler hariç Ubih’larda, Abzeh’lerde, Abazalar’da hepsi ister istemez asimilasyona uğramış.

Topluluğun çoğunluğunu oluşturan Kabardeyler’in diğer boylar üzerindeki etkisi aslında Uzunyayla’da görülen boylar arasında fazla fark olmamasının nedenini bizlere göstermektedir. Boylar arasında hiyerarşik bir yapı olmamasına rağmen çoğunluk olan grubun etkileşim halindeki diğer boylarında kültürünü bir şekilde değiştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda aslında öteki tarafından Çerkes kimliğinin yekvücut olarak görülmesinin ana sebeplerinden birini de bu durum oluşturmaktadır. Dışardan bakıldığında tamamen Çerkeslerin kültürleri aynı görülmekte ve boylar arasında ki farklar anlaşılammaktadır. Çünkü boylar arasında ki etkileşim, çoğunluk olan boyun kültürüne göre biçimlenmiştir. Ötekinin gözünden bir bakış olarak Avşar topluluğuna mensup olan Fatoş Y. bu durumu şöyle anlatmıştır:

...O boyları dışardan baktığınız zaman ayırt edemiyorsunuz ama ayırt ettiğimiz kısmı Çerkes olması. Direk bariz belli ediyorlar zaten kendilerini. Kendi grubunun dışarısındaki kimseyle muhatap olmuyorlar.

Topluluğun içine girildiğinde ise boylar arasındaki bu durum değişmekte ve birçok fark ortaya çıkmaktadır. Sürgünden sonra boylara göre yerleşiminin yapılmasının temel nedeni de bu farklılardan dolayı oluşmaktadır. Topluluğun kültürünün önemli bir parçası olarak endogamik evliliklerde boylar konusunda dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur. Yalnız bu endogamik evlilikler de akraba evliliklerine kesinlikle topluluk tarafından karşı çıkmıştır. Buradaki endogamik evlilikten kastımız topluluğun kendi içindeki evlilikleridir. Topluluk kültürü korumak adına kendi içinde evlilikler yapmış

hatta bu durum boylar üzerinden şekillenmiştir. Toplulukla yapılan sohbetlerde daha önceleri bir boydan olan üyenin aynı boydan, fakat akrabası olmayan bir üye ile evlendiği söylenmiştir. Fakat Uzunyayla'da azalan Çerkes nüfusu ve kültürün korunma isteği öteki ile evliliğe nazaran boylar arasındaki evliliklerin önünü açmıştır. Topluluk ile yapılan sohbetlerde bu durum birçok kez dile getirilmiştir.

Setenay S: Hayır tabi ki! Tabi ki hayır! Abaza olur Avşar'a vermem yani. Abaza en azından Çerkes kültürünü almış bir insan yani.

Boylar arası evlilikler de normalleşmiş, boyların kendilerine özgü özellikleri bu yüzden yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış ve Uzunyayla Bölgesinde Çerkes kimliği çatısı altında tek bir kimliğin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Fakat kurulan cümledeki "Abazalar en azından Çerkes kültürünü almış" lafi boylar arasında ki farklılıkların ve birbirleri arasındaki ilişki örüntüleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Boylar her ne kadar Çerkes topluluğunun içinde önemli olarak görülse de Uzunyayla Bölgesinde topluluk ötekilere karşı tek bir potada eritilmiştir. Topluluğun üyesi Yahya P. bu durumu şöyle anlatmıştır:

Abaza da değilim aslımız Abzeh bizim Panlı'dan eğer Panlı'ya da gittiyseniz. Dedemiz imammış, imam olduğu için burada kalmış evlendi derken bizde Potuklu'lu olduk yani. Yarı Abaza yarı Abzeh anne tarafı Kabardey, aşure gibi olduk. Valla bizim burada pekte bir fark yok sonuçta hepsi Çerkes şemsiyesi adı altında olduğu için.

Her ne kadar kimlik tek çatı altında toplansa da boyların birbirleri hakkında ki yorumları oldukça dikkat çekici olmuştur. Özellikle Kabardeyler'in kendilerini Çerkes kültürünü en iyi temsil edenler ve diğer gruplara öğretenler olarak tanımladıkları görülmüştür. Kültürü en iyi kendilerinin uyguladıklarını söyleyerek boylar arasında kendilerini biraz daha üst konuma yerleştirmişlerdir. Kabardey olan Sedat Ö'nün sözleri bizleri destekler niteliktedir:

Sedat Ö: Kabardeyce biraz da Kafkasya için söylüyorum biraz sentez gibi kabul edilebilir. Yani bir üst yapı gibi üst düşünce gibi düşünülebilir. Çünkü Kabardey haricinde diğer bütün Çerkesleri de farklar var Kabardeyler bir sentez oluşturmuş gibi. Burada Kabardeyler için bir tanımlama yapılmış "Kafkasya'nın Fransızları"

diyor. Kastedilen Fransa nasıl Avrupa'da sanat ya da diğer alanlarda öncelik yapıyorsa Kabardeyler de o.

Kabardeylerin kendilerini yeniliklerin temsilcisi olarak gördükleri ve kültürlerin koruyucusu olarak tanımladıkları diğer boylarla olan etkileşimlerde de ön plana çıkmıştır. Bir Kabardeye göre kültürü en çok uygulayan ve kültüre sıkı sıkı bağlı olan boy kendileridir. Diğer gruplar ise kültürü kendilerinden öğrenmişler ve tam olarak kültürü uygulamamaktadırlar. Bu durum Kabardeylerin söylemlerine de yansımaktadır.

Cihan N (Kabardey) : Khabzeyi bizden öğrendiler. Çekinilirler Abazalar Kabardeyler'den. Çünkü içimizde en çok khabzeyi uygulayan Nalçik civarı ve Kabardeyler'dir. Bir yere gidin mesela Abazalarda oturma sırası yoktur yaşa göre. Otobüse bindiğinde dahi dikkat edilir bizdeyse.

Uzunyayla Bölgesi özelinde Kabardeyler'in nüfus olarak çoğunluğu ve kendilerini kültürün taşıyıcısı olarak görmesi sebebiyle, kimlik üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kabardeyler Uzunyayla Bölgesinde ki Çerkes kültürünü şekillendirmiş ve diğer boyları da bu kültüre entegre etmeye çalışmıştır. Böylece diğer boyların kültürel özellikleri asimile olmaya başlamıştır. Topluluk tarafından boylar arasında yapılan ayırım ise karakteristik özellikler ve kültüre duyulan bağlılık açısından yapılmaya başlanmıştır. Diğer boyların özellikleri asimile olarak Kabardey kültürüne dönüşmüş ve Çerkes kültürü haline gelmiştir. Diğer boyların nüfusunun daha fazla olduğu bölgelerde ise Uzunyayla Bölgesindeki boylardan daha farklı adetlere sahip oldukları topluluk tarafından belirtilmiştir. Bu durum da Uzunyayla Bölgesinde Kabardey adetleri üzerinden bir kültür inşasının olduğunu bizlere göstermektedir. Abaza boyundan olan Vedat T. bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Bir Abaza düğününe geldiğinizde de bir Kabardey düğününden bir fark göremezsiniz nerde görürsünüz Düzce tarafına giderseniz görürsünüz. Mesela bizim anne tarafımızın hepsi o tarafta. Oyunlar da farklı Leperuj dedikleri bir oyun var. Mesela burada düğünlerde iki tane oyun oynanır Şeşen, Kafe. Abaza düğünü, Ubih düğünü, Hatukoy düğünü fark etmez istisnasız adetlerde aynıdır, oyunlarda aynıdır, kültürde aynıdır. Ne zaman Uzunyayla coğrafyasından çıkarda biraz daha yoğun yaşadıkları ve asimile olmadıkları yerlere giderseniz Abaza adetlerinin asıl orijinal farkı orada başlıyor.”

Ayrıca Kabardeyler kendilerini diğer boylardan daha asil görmektedir. Bu durumda bölgede boylar arasında bazı çatışmaların olduğunu bizlere göstermektedir. Bunlar her ne kadar büyük çaplı olmasa da boylar arasında bir çekişmeyi de meydana getirmektedir. Bu çatışmalar topluluk içinde tümüyle kabul edilmiş bir birlikteliğin olmadığını bizlere göstermektedir. Aslında her boyun kendine özel kültürleri ve birbirinden farklı kimliklere sahip olduğu görülmektedir. Fakat topluluk üyeleri diasporadan dolayı ötekilere karşı Anderson'un dediği gibi bir biz tasavvurunu geliştirdikleri için bu durumu ötekilere karşı göstermemektedir. Topluluğun ortak kimliği inşa etmesinin temel nedenini de bu biz anlayışı oluşturmaktadır. Aslında boylar farklı kimliklere sahip olsalar da bu durumu sadece kendilerinin bilmesi gereken içsel ve tali bir farklılık olarak görmekte, sade kendi aralarında tutmaktadırlar. Bu durumu Ömer T. şöyle açıklamaktadır:

“Bizimkiler içlerinde birbirlerini hiç sevmeyiz. Kabardeyler Hatkoyları sevmeyiz, Hatkoylar Abazaları sevmeyiz. Ama herhangi bir olay olduğu zaman dışarıya çok kapalı olurlar, birbirlerini tutunurlar yani. Abazalardan Kabardey hakkında bilgi alamazsın mesela, söylemez onu sana bana ne der geçer.”

Aslında bu durum Uzunyayla Bölgesi'ndeki Çerkeslerin benliğini nasıl sunduğunu da bizlere göstermektedir. Çerkesler kendi içlerindeki toplumsal sahnelerde, ortamlarda kendi boylarının özellikleri üzerinden benliklerini sunmakta ve diğer boyları öteki olarak görmektedir. Fakat topluluk, kendinden olmayan gruplarla karşı karşıya geldikleri ortamlarda ise ortak bir kimlik sunmakta ve biz kimliğini yaratmaktadır. Bu durum ise ötekilerden gelecek tehlikelere karşı topluluğun gösterdiği bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Topluluk kültürlerinin asimile olmaması ve devamlılığını sağlayabilmesi için ötekilere karşı biz kimliğini ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar kendi aralarında çatışmalar yaşansa da bu durumu dışarıya karşı yansıtmamakta ve ortak bir Çerkes kimliğini oluşturmaktadır. Bu yüzden topluluk başka gruplar ile etkileşime girdiklerinde benliklerini Çerkes olarak sunmakta fakat kendi aralarındaki karşılaşmalarda ise benliklerini boyları üzerinden sahnelemektedir. Bu da Goffman'ın kimliğin birden fazla olduğu düşüncesinin doğruluğunu bizlere göstermektedir. Topluluk üyeleri çıkacakları sahneye göre kimliklerini dizayn etmekte ve seyircilere sunmaktadır.

2.2.2 Sülale ve Kimlik

Topluluğun kendi aralarındaki karşılaşmalarda önem verdikleri diğer bir husus ise sülale kavramıdır. Kafkasya'dan süre gelen bu olgu sürgün ile beraber yerleşilen alanlarda da etkisini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Çerkesler her ne kadar belirli soyadlarına sahip olsalar da topluluk içinde kendisini tanımlamak için sülale adlarını kullanmışlardır. Birbirleri ile karşılaştıkları ortamlarda çoğunlukla ilk sorunun hangi sülaledensin olduğu gözlemlenmiştir. Topluluğun içindeki üyeler her sülaleyi tanımakta ve sülale olgusu üzerinden bir kimlik inşası oluşturmaktadır. Bir sülaleye aidiyet topluluğa da aidiyetin adeta bir simgesi haline gelmiştir. Topluluk içinde bir sülaleye ait olan kişinin yaptığı hata sülalesini etkilemekte ve yansımaktadır. Bu yüzden topluluk üyeleri sülalelerine bir leke gelmemesi için kendi otokontrol sistemlerini oluşturmuş ve davranışlarını buna göre şekillendirmişlerdir. Örneğin bir sülalenin üyesi hırsızlık yaptığı zaman direk sülalenin tümüne bu damga yapışmaktadır. Ayrıca sülale kavramı üzerinden topluluk diğer Çerkes yerleşim yerlerindeki akrabalarını bulmakta ve ya diğer yerleşim yerlerinde ki topluluk üyeleri ile iletişime geçmektedir. Bu da bize sülale ekseninde oluşan bir iletişim ağının oluştuğunu göstermektedir. Böylece kültürel olarak düşünüldüğünde daha sıkı bir topluluk bağının oluşmasına neden olmaktadır. Belki de Uzunyayla Bölgesinde en sık karşılaştığımız söylemlerden biri “herkes sülalesine yakışanı yapar.” cümlesidir. İster istemez topluluk üyeleri de kendi benliklerini sunarlarken bu bilinçte hareket etmeye çalışmaktadır. Bu durumda bize sülale olgusunun kimlik açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Kafkasya'dan gelirken toplulukta bulunan hiyerarşik yapının temeli de sülale olgusuna bağlanmaktadır. Şimdilerde birçok topluluk üyesi tarafından sıkıntılı görülen bu hiyerarşik yapı yine de kültürün bir parçası olarak idame ettirilmiş ve sürgünden sonraki dönemde de devam etmiştir. Hiyerarşik yapının temelindeki ayırım ise sülale adı olanlar ve sülale adı olmayanlar arasında yapılmıştır. Feodal dönemde bu ayırım daha keskin ve daha karmaşık bir yapıda bulunurken sonrasında giderek daha basitleşmiş olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat bu hiyerarşik yapı boylara göre farklılık göstermiş ve kiminde daha sert, kiminde daha ılıman biçimde topluluğun genelinde görülmüştür. Feodal dönemde oldukça ayrıntılı bir şekilde sürdürülen bu ayırım topluluk üyelerinin yaşayış tarzını büyük oranda etkilemiştir. Uzunyayla Bölgesi'nde bulunan Hatukoy, Abaza, Kabardey ve Abzeh boylarının tümünde bu sınıf yapısından bahsedilmiştir.

Kabardeyler'de sınıf yapısı oldukça karmaşık bir şekilde topluluğun hafızasında yer edinmektedir. Yapılan görüşmelerde topluluk çoğunlukla *pşı*, *tlekotleş*, *work*, *wuneut* ve *Gajer* sınıflarından bahsetmiştir. Hiyerarşik yapı hakkında konuşan İsmail Ö. şunları söylemiştir:

Şimdi sınıfsal ayrım şöyle: köleler, özgürler, aristokratlar, Tlekotleş dediğimiz prensle aristokratlar arasında aileler var. Pşı'ler, tlekotleş, work'ler bu üçü soylu. Özgürler vardır xuit denir onlara. Birde Wuneut vardır bunlar köle sınıfıdır. Wune ev demektir ut duran demektir. workü direkt çevirirsek aristokrata denk geliyor. Özden diye çeviriyor Rus'lar. Tletkoles dediğimiz, workün bir üstünde prensin bir altındadır. Bir prensi devirebilecek kalabalık ailelerdir. Prenslar arasında seçim yapılacağı zaman oy kullanma yetkisi verilir onlara.

Topluluğun çoğunda ismi geçen Gajer sınıfı ise wuneut gibi köle bir sınıf olarak belirtilmiştir. Fakat araştırmamız boyunca tam olarak bu iki köle sınıfı hakkındaki ayrımın topluluk tarafından yapılamadığı görülmüştür. Ayrıca worklerin kendi aralarında sınıflara ayrıldığı dijinigowork diye ayrı bir sınıfın olduğu, yine özgürlerden oluşan ayrı bir sınıfın varlığından bahsedilmiştir. Fakat bu ayrımların çoğu feodal döneme ait olduklarından çoğunlukla kolektif hafızada hatırlanmamaktadır. Sosyal yapıda oluşan değişimler, inşalar sınıfların bazılarının toplumsal hafızada unutulmasına yol açmıştır. Günümüzde Kabardey köylerinde oluşan sınıfsal ayrım da çoğunlukla iki sınıf üzerinden yürütülmektedir. Pşıların bölgede yok olması ve tlekotleşlerin sayısının azlığı sadece work ve wuneut arasındaki bir sınıf ayrımının bölgede yaygınlaşmasını sağlamıştır. Yine bu ayrım köle olanlar ve soylu olan üzerinden yürümektedirler. Topluluğa göre sülale adı olan kişiler soylu sınıfta bulunmakta, sülale adı olmayanlar ise köle olarak nitelendirilmektedir.

Zümrüt T: Sülale ismi mutlaka koyuluyordu. Sülale ismi olmayanları pek şey yapmazlar. Gajer deniliyor sülale adı olmayanlara.

Birçok görüşmede bu hiyerarşik düzenin en güçlü olduğu boylar Kabardeyler ve Abazalar olarak gösterilmiştir. Abazalar da ise sınıf yapısı üçe ayrılmaktadır. Bu sınıflar Ahı (bey), Ambista (asil) ve köle olarak ifade edilmiştir. Yine Hatukoy boyunda da bu ayrım topluluğa göre üç sınıftan oluşmuştur. Bu üç sınıfın ikisi soylu olarak sayılmaktadır. Bu sınıflardan ilki Kabardeyler de olduğu gibi *pşı* olarak ifade edilen

prens soyudur. Hatukoylarda da yine bir alt sınıfı work' er oluşturmaktadır. Kabardeyler ile arasındaki fark ise köle olan sınıfın adıdır. Hatukoylarda köle sınıfına pşihli adı verilmiştir. Abzehler ile yapılan görüşmelerde sınıf ayrımın Hatukoylar ile aynı olduğu belirtilmiştir. Topluluk ile yapılan görüşmelerde Hatukoy ve Abzehler de sınıf ayrımı diğer boylara göre zayıf olarak gösterilmiştir. Hatta bazı kişiler bu boylarda sürgünden çok daha önce sınıf ayrımının çeşitli savaşlar ve isyanlar sonucu kaldırıldığını belirtmişlerdir. Efsan Ö. bu durum hakkında şöyle konuşmuştur:

Fransız devriminden elli altmış yıl önce bu Abzehlerle Hatukoyların yaşadığı bölgede bu sisteme bir isyan var halktan. Toplumsal bir ayaklanmayla toplumsal sistemin doğru bir sitem olmadığı bir aristokrat adamın diğerlerinden fazla haklara sahip olduğu bunun doğru olmadığı bir ayaklanmayla gündeme geliyor, gelince de orda bu kaldırılıyor. Ben onun kaldırılış sebebini de şeye bağlıyorum devrimci bir ruh var, kabullenmeme var. Toplum bir araya geliyor. İdare ediyorlar bir şekilde. Basit bir sebepten aynı suçu o işlerse aşağı tabakadan olana tolerans göstermiyorlar bu isyan doğurmuş. Hatukoylarda yok Abzehlerde de yok. Bunlar Adige gölgesi.

Her ne kadar bu iddia yapılan görüşmelerde dile getirilmiş olsa da bu boyların içine girildiği zaman sınıf ayrımın devam ettiği görülmektedir. Bu boyların üyeleri diğer boylarda olduğu gibi net bir şekilde sülale isimlerinden yola çıkarak kimlerin köle kimlerin soylu olduğunu bildiklerini iddia etmişlerdir. Bu yüzden Uzunyayla da bulunan bütün boylarda sülaleden kaynaklı bu hiyerarşik yapı açık bir şekilde kimliği etkilemekte ve inşa etmektedir. Çünkü toplulukta soylulara düşen roller ayrı iken, köleye düşen roller ayrıdır. Ayrıca köleler ve soylular arasında geçişken olmayan bir yapı bulunmaktadır. Topluluğa göre eskiden çok daha keskin bir şekilde yapılan bu ayrım sosyal hayatı büyük ölçüde etkilemiştir. Soylu ailelerin malı olarak görülen kölelerin neredeyse hiçbir haklarının olmadığından bahsedilmiştir.

Selahattin İ: Köle olan kişiler önceleri belirli bir ücret karşılığında kendi hürriyetlerini satın alırlardı, yoksa diğer türlü o sahibi olan kişinin bir malı gibidir. Hür olmayan birisi evlenemez, ibadetlerini yapamaz. Hür değil ama evlendi diyelim sahibi olan kişi geldi aldı onu ne yapacak o kadın? Azat edilme işi de duyduğumuz kadarıyla kişi çok büyük bir sevinç yaşadığında, büyük bir hastalıktan veya beladan kurtulduğunda kölesine hürriyet verebiliyormuş veya köle belirli bir ücret ödeyerek kendisi hürriyetini satın alabilirmiş.

Bu durum köleliğin ne kadar katı bir şekilde topluluk içinde yaşandığını bizlere göstermektedir. Yine aynı şekilde köle sınıfından olan kişilerin topluluk arasındaki toplantılara alınmadığı, onların kapının önünde beklemek zorunda oldukları anlatılmıştır. Bazı Çerkesler ise kölelik olayının Cumhuriyet döneminde kaldırıldığını ve artık kalmadığını iddia etmişlerdir. Sürgünde ise Osmanlı Devleti'ne gelen topluluğun kayıt altına alındığı ve köle, soylu ayrımının da bu kayıtlarda olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyet ile beraber bu ayrımın resmi olarak bittiği görülse topluluk bunu 1960'lara kadar keskin bir şekilde idame ettirmeye devam etmiştir. Bu yıllardan sonra oluşan toprak reformları ve kentleşme hareketleri ise ayrımın keskinliğini azaltmış ve yapısını değiştirmiştir. Cumhuriyetten sonra bu ayrımın bittiği iddiasının topluluğun içine girildiğinde açık bir şekilde yanlış olduğu görülmektedir. Hala bu durumun kolektif hafızada bulunduğu ve yeniden inşa edildiği açık bir şekilde görünmektedir. Köle ve soyluluk kavramlarının toplulukta nasıl devam ettiği en basitinden evlilik konusunda yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

Ferhat Y: ...Herkes birbirinin sülalesini biliyor olsa da deşmeye gelmiyor. Sıkıntı çıkıyor. Kız istendiği zaman hala o sıkıntı var. Kimisi verir kimisi vermez. Ben köleye kız mı veririm deyip vermeyenler hala oluyor.

Evliliğin yanı sıra bu durum neredeyse topluluğun kendi içindeki tüm karşılaşmalarında gözle görülür hale gelmektedir. Yapılan gözlemlerde soylu bir aileden gelen bir kişi ile köle soyundan gelen bir kişi aynı anda bir ortamda buldukları zaman yaş fark etmeksizin, soylu olan kişinin söz sahibi olduğu görülmüştür. Aslında bu durum tüm Çerkes etkileşimine yansımış bir olgudur. Bu konu ile ilgili verilen örneklerin çoğu da bu durumu açık bir şekilde anlatmaktadır.

İsmail Ö: ...Benim amcam 1960 doğumlu. Doksan küsur yaşındaki adamları küfür etme hakkını kendinde görüyor. Aşağı sınıfta oldukları için. Adam konuşurken lafını kesiyor "kölenin konuşma hakkı ne zaman olmuş" diyor. Ciddi ciddi diyor.

Bu verilen örnekler hala köle ve soylu ayrımının devam ettiğini göstermekle beraber aslında eskiye nazaran değiştiğinin de birer örneği olarak gözümüze çarpmaktadır. Her ne kadar günümüzde bu ayrım güdülse de eski katılığında olmadığı örneklerden de görülmektedir. Eskiden mal gibi görülen kölenin yerine şuanda topluluk da kendisine önemli rollerin verilmediği bir topluluk üyesine dönüştüğü görülmektedir. Topluluk ile

yapılan görüşmelerin birçoğunda bu durum belirtilmiştir. Selahattin İ. bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

Hala bunu güdüyorlar, bu ister istemez ne kadar da olsa bitti bitiyor denilse bile bu hala şey olarak güdüliyor. Biz devam ettirmiyoruz biz şey yapmıyoruz diyorsun bir noktaya geldiğin zaman yine bu ayrımcılık ortaya çıkıyor. Yani bir şekilde mesela bir başka köye gidiyorsun yaşça senden çok daha büyük babanı dedeni tanıyor olabilir ama sen küçük olduğun için seni tanımıyor. Oğlum işte sen kimlerdensin diye soruluyor olay yine o noktaya gidiyor yani. Onu ne kadar yapmayalım desek de oraya gidiyor. İnsanoğlu biraz egoludur, o yönlüde bir değer gördüğü zaman o egosu da okşanıyor yani. Alt soydan olanları çoğu herkes bilir ama biz kendi yaş grubumuzda bunu onlara çok hissettirmemeye çalışıyoruz. Kölelik gibi şeyler eskiden vardı ama ben doğru bulmuyorum. Mesela hacca gidecek ya işte dediler ki o hür değil ki, azat olmuş değil ki, onun hacılığı da kabul olmaz derlerdi.

Topluluk içerisinde soyluluğun göstergesi olarak sülalelerin belirli damgalara sahip olduğu belirtilmiştir. Bu damgaların Kafkasya'dan geldiği iddia edilmiş ve sadece soylu ailelerde olabileceği söylenmiştir. Damgaların Kafkasya'da iken soylu ailelerin mallarının birbirine karışmaması için ortaya çıktığı toplulukta hâkim görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat aynı zamanda damganın mezarlara, ahır girişlerinde kullanıldığı da belirtilmiştir. Bu damgaların ise tam olarak kökeni bilinmemekle beraber bazı sülalelerin Kafkasya'dan getirdiği, bazılarının internet üzerinden araştırıp damgasını bulduğu söylenmiştir.

Sinan A: Damga o ailenin armasıydı. Genelde at önemliydi atlara damga vurulurdu. O damganın üzerinde olduğu at sana ait demektir. Eskiden yulkılar olurdu ailenin durumuna göre. Çoban tutulup köydeki atlar bir araya getirilirdi. Bahardan güze kadar at orada yayılır büyütülür o vaziyette. Şimdi gönderileceği zaman ona boya vesaire sürsen kaybolacak. Kaybolmayacak şey ne? Damga. Herkes atını oraya göndermeden önce atına damgasını vururdu

Günümüze gelindiğinde ise damgaların kullanım yerinin değiştiği ve topluluk üyelerinin damgayı genellikle süs eşyalarında kullandığı belirtilmiştir. Damga günümüzde sülale üyelerinin benliğini sunmak için gerekli araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum sülale olgusunun daha net bir şekilde ayrılmasını ve sınıf ayrımının devamlılığını sağlamaktadır.

Zehra G: Sülalelerde var bak orda girişte asılı damgamız var eşimin sülalesinin damgası o sülale isimleri ve damgaları var

Yine Uzunyayla Bölgesi'nde sınıf ayrımının keskinleştiği bir diğer nokta ise khabzedir. Topluluğun özellikle *khabze* olarak adlandırdıkları ve topluluğun yazısız kuralları olarak değerlendirebileceğimiz olgu ise bize sınıf ayrımının nasıl ortaya konduğunu daha net göstermektedir. Khabze topluluk için oldukça değerli ve katı bir şekilde uyulması zorunlu kurallar olarak tanımlanmıştır. Yapılan görüşmelerde bu kuralların hem soylu hem de köleler için geçerli olduğu belirtilmiştir. Fakat bu kuralların çiğnendiği zamanlarda soyluların ve alt tabakanın gördüğü muamele ise farklılaşmaktadır. Soyluların topluluğun kurallarını çiğnediklerinde daha çok ayıplandığı ve alt tabakaya göre bu kurallara daha sıkı bir şekilde bağlı olmaları gerektiği belirtilmiştir. Alt tabaka ise kuralları çiğnediğinde her ne kadar bu durum ayıplansa da daha mazur görüldüğü belirtilmiştir.

İsmail Ö: Soyluluk khabzeye göre belirlenmez ama soylu birisi khabzeye aykırı hareket edemez. Bir insan khabzeye aykırı hareket ediyorsa, sen kimlerdensin diye sordularsa köle sınıfındansa mazur görülebilir, ama soylu sınıfındansa bu iki katı üç katı daha ayıp olur. Mazur görülemez. Khabzeyi ezemezsin derler. Ama diğer sınıftansa yaptırım uygulanır vesaire ama konuşulurken de çok görülmez çünkü yetiştirilme tarzları farklı. Kendi sınıflarına göre yetiştirilme farkları vardır onların.

Aslında bu durum khabzenin daha çok soylulara ait olduğunu ve onların kuralları olduğunu göstermektedir. Soyluların yaşam biçimlerinin bir nevi tezahürü olan khabze köleler tarafından da uyulması gereken kurallar haline dönüşmüştür. Fakat alt tabaka bu kuralları çiğnerse mazur görülmektedirler. Çünkü kurallar onlara ait değildir ve alt tabaka kuralları çiğnediğinde bu onların asil olmadıklarının bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Bu yüzden soylular kuralların hem inşa edicisi hem de onu en iyi uygulayan kesim olarak görülmektedir. Bu da kimliğin inşasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Her soylu bu kurallara uygun hareket etmekte ve benliğini bu şekilde

sunmak zorundadır. Bu kuralları çiğneyen soyluların ise cezaları alt tabakaya göre daha ağır bir şekilde uygulanmaktadır.

Topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerin neticesinde alt tabakadan olanlarında artık sülale adlarının bulunduğu belirtilmiş fakat bu durumun genellikle pek hoş görülmediği de vurgulanmıştır. Cumhuriyetten sonra sınıf ayrımının resmi olarak kalkması ve yine toprak reformundan sonra kente yapılan göçler, alt tabakanın özgürleşmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle çoğu köle sahibi soylu kölelerini azat etmiş veya köleler paralarını ödeyip hürüklerini kazanmışlardır. Yapılan görüşmelerde özgür kalan alt tabakanın ise kendi sahiplerinin sülale adlarını aldıkları belirtilmiştir.

Setenay S: Var biz "Kuşha"lardanız. Bütün Çerkeslerde var ve soyu olmayanlara da Gajer derler. Onlar da hep kölelerdir. Köle sistemi de vardı maalesef. Hala devam etmiyor. Mesela sonradan sülale ismi alanlar da var. Mesela köleleri bırakırlarken sülale ismini veriyorum veya sana şunu veriyorum sen de bu sülaledensin diyerek salıyorlardı.

Bu durum bizlere alt tabakanın topluluk içinde bir statü kazanma isteğinin olduğunu göstermektedir. Kendi sahiplerinin sülale adlarını alan alt tabaka kendilerini bu sülaleden tanımlamakta ve onlara ait damgaları da sahiplenmektedirler. Yine topluluğun içinde bu durum genellikle bir statü kazanma isteğinin göstergesi olarak görünmektedir. Fakat yapılan görüşmelerde birçok kendilerini soylu olarak tanımlayan kişilerin bu durumdan rahatsızlık duydukları görülmektedir. Aynı şekilde bir sürü damganın türediği ve gerçek olmadığı halde kullanıldığı belirtilmiştir. Tüm bunlar alt tabaka ile soylu kesimin kimliğinin yeniden inşasında önemli bir yer edinmekte ve bu iki grup arasında günümüzde bir statü çatışmanın yaşandığı bizlere göstermektedir.

Nazif K: Şimdi damgalar çoğaldı, damgası olmayan da bir şeyler yazıyor, ama yine de olsun, damgam var desin diyor. Olmayan yazsa da çıkmıyor ki oradan arşivden çıkıyor. O kolay değil öyle istediğin gibi yaz, geçerliliği yok.

Alt tabakanın statü kazanma isteğinin yanı sıra bu durumun aynı şekilde soylu tabakada da olduğu yapılan görüşmeler de belirtilmiştir. Topluluk üyeleri, birçok kişinin kendi sınıfsal konumundan daha yüksekte bir konumda kendilerini tanımladıklarını ve ötekilere karşı kendilerini öyle tanıttıklarını belirtmişlerdir. İsmail Ö. "Siz çok prens soyuyla karşılaşmışsınızdır ama iki tane prens geldi birisi Jambot birisi Haduşoko" diyerek

toplumun çoğunun kendisini prens soyundan olarak tanıttığını belirtmiştir. Yine bir başka topluluk üyesi Sedat Ö. ise bu durumu şöyle açıklamaktadır:

İnsanlar burada work olsun olmasın herkes öyle olduğunu ifade ediyor. Çünkü orada bir değer buluyor kendisine. Aslında toplumun ana yapısı da bu workler ve normal halktan oluşuyor ve bu halkla birbirlerine çok yakınlar ve dolayısıyla da üst sınıf artık kalmamış.

Her ne kadar kişiler kendini üst sınıftan tanıtmaya çalışsa da topluluk içinde hangi kişinin hangi sülaleden olduğu veya sülalesinin olmadığı topluluk üyeleri tarafından net bir şekilde bilinmemektedir. Alt tabakanın kendini soylu olarak görmesinin sebebi gruba bir aidiyet duyma ve statü kazanma isteği olarak görülmektedir. Bu yüzden alt tabakadaki çoğu insan benliğini sunarken soylu rolüne bürünmekte ve toplum içinde kabul görmeyi beklemektedir. Modern dönemde değişikliğe uğrayan bu ayrım Çerkes kimliğini inşasını da derinden etkilemektedir. Bir yanda topluluğun soylu kesiminin yaşam biçimine sıkı sıkıya bağlanmaya çalışan, bunu yaparak statü kazanmak isteyen alt tabaka vardır. Diğer yanda ise bu güne kadar yaşam biçimini ve Çerkes kimliğini inşa eden, bundan vazgeçmek istemeyen soylu kesim bulunmaktadır. Bir kesim statüsünü korumaya çalışırken diğer kesim ise topluluk içinde daha iyi bir statüye gelmek için uğraşmakta ve bu yüzden khabzeeye uygun kimlikler inşa edilmektedir. Alt tabaka kendine bir sülale adı ve damgalar edinmesinde ki temel noktada budur. Çünkü Çerkes topluluğunda sülalesiz olmak direk kölelik ile eş değer tutulmakta ve her ne kadar ayrımın ortadan kalktığı söylene de topluluk tarafından bu durum hissedilmektedir. Bu da sülale olgusunun kimliğin oluşmasında ve benliğin sunulmasında oldukça etkili olduğunu bizlere göstermektedir.

Nizam R: Hala süregeliyor. Alt tabakaya bunu hissettirmemeye çalışıyorlar ama hemen hemen herkes bilir. Mesela yaşlı Çerkesler biriyle karşılaştıklarında ilk olarak kimlerdensin diye sorarlar. Yani bir soyun, sopun, sülalen, sülalenin adı varsa, sınıfın belli oluyor. Gajer dediklerimizde bunların cevabı yok, tıkanıp kalıyorlar. Yeni nesil karşı tarafı utandırmamak hususunda biraz hassas o yüzden artık sormuyorlar.

2.3 Uzunyayla Çerkeslerinde Khabze ve Kimlik

Çerkeslerin kimlik inşasında khabze önemli bir yer edinmektedir. Topluluğun büyük ölçüde kimliğini oluşturan khabze sülale, boy, sınıf ayrımı gibi olguları da içinde barındıran çok geniş bir kavramdır. Bu yüzden khabzenin tam olarak tanımını yapmak oldukça güçtür. Topluluk üyeleri khabzeyi Çerkeslerin geleneği, töresi, anayasası gibi birçok farklı kavram ile tanımlamışlardır. Bu da khabze kavramının ne kadar zengin bir içeriğe sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Gerçekten de toplumun içine girildiği zaman khabzenin yeri geldiğinde bir gelenek, yeri geldiğinde yazısız bir anayasa olarak işlev gördüğü çok açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

Saniye A: Şöyle izah edeyim. TC anayasa ile yönetiliyor demi. Mesela İngiltere de örf adetler yazılmamış bir anayasa ile yönetiliyor. Bizim o zamanda yazılı anayasa olmadığından dolayı “khabze” bir kural yani yönlendirilir, yönetilir her şey bu khabze kurallarına göre hareket edilir. Cinayetler, evlenmeler, düğünler yani bu khabze ile yönetiliyor.

Bu yüzden khabzeyi topluluğun yaşamlarını idame ettirirken uyması gereken yazısız kuralların tümü olarak adlandırmamız yanlış olmayacaktır. Çünkü ne gelenek, ne töre, ne de anayasa kavramları khabzeyi tam olarak karşılayamamaktadır. Khabze düğünden, cenazeye, oturma düzeninden, yemek düzenine kadar topluluğun bütün sosyal etkileşim alanlarının düzenleyicisi konumundadır. Çoğu topluluk üyesine göre khabze Çerkesliğin temelini oluşturmaktadır. Bu durum ise topluluğu sürekli kurallar çerçevesinde hareket etmeye ve belirli bir sistem ile rollerini oynamaya itmektedir.

Ömer T: Khabzeyi her yerde görebiliriz Çerkes toplumu içinde. İnsan ilişkilerinde, düğünlerde cenazelerde her yerde görebiliriz. Herhangi bir Çerkes evine girdiğinizde bile khabzenin havasını hissedersiniz.

Aralarında çıkan çatışmalarda, kan davalarında bile çok uzun bir süre kolluk kuvvetlerini ve devleti işin içine karıştırmayıp, bu sorunları kendi içlerinde çözme yollarına gitmişlerdir. Topluluk üyeleri yine birçok görüşmede Çerkes topluluğunda hapisane kavramının olmadığını belirtmişlerdir.

Burhan A: Kafkasya'da Kafkaslar yıllarca devlet olarak yaşadılar ama hapisane yoktu. Büyükler işi çözerdi. Hadise de çok az olurdu olsa bile binde bir o da hemen kapanırdı. Olunca büyükler bir araya gelir, iki kabile her neyse çağırılır sulh ederlerdi.

Topluluk bütün sorunlarının çözümünü khabze ile sağlama yoluna gitmiştir. Bu yüzden khabze topluluk üyeleri için olmazsa olmaz bir hal almaktadır. Hapishanenin olmadığı ve herhangi bir yasal kurumada sorunlar için başvurmayan topluluk kendi içerisinde bir cezalandırma şekli ortaya koymuştur. Bu cezalar genellikle ise kolektif kınama şeklinde nesnelleşmektedir. Çerkesler topluluğa uygun hareket etmeyen kişileri, yani khabzeye aykırı hareket edenleri cezalandırmak için yemük ve haynape kavramlarını kullanmaktadır. Yemük kavramı sosyal etkileşimlerde daha hafif suçlar için söylenmekte ve ayıp kavramına karşılık gelmektedir. Özellikle khabzeye uygunsuz hareket eden fakat topluluk da çok da ayıp olarak görülmeleyen durumlarda bu kavram kullanılmaktadır. Topluluk üyesine diğerleri tarafından yemük yaptın denilmesi kişinin rollerini yerine getirmediğinin bir göstergesidir. Bu yüzden Çerkesler kendilerine bu lafin gelmemesi için bütün rollerini düzgünce yapmaya ve topluluğun takdirini kazanmaya çalışmaktadır (Akbulut, 2019, s.287).

Erol G: Yemük şudur: Thamedeye giderken bir davranışla ilgili sıkıntı yaşadık. Sıkıntı şudur: Bizim hatırımızı sormazsa thamade, Ey gençler! Uğurlar ola. Nasılsınız? Bir ihtiyacınız var mı? Yolun sonuna kadar gittik, Kayseri'ye kadar hala sormadıysa onun yaptığı yemuktur. Töreye aykırılıktır o.

Haynape ise topluluk tarafından affedilmeyecek ağır suçlar için kullanılmaktadır. Haynape kavramı çok ayıp olarak tanımlanmakta ve Çerkes topluluğu için günah kavramı ile eş değer tutulmaktadır. Bir insan kendisine haynape dedirtecek suçu işlemiş ise topluluk üyeleri tarafından dışlanılmaktadırlar. Hatta bu durum çoğunlukta topluluktan aforoz edilmeye kadar giden bir süreci içinde barındırmaktadır. Örneğin topluluk içindeki akraba evlilikleri, thamadeye fiziksel müdahalede bulunması, taciz, tecavüz vb. durumlarda haynape kavramı devreye girmektedir.

Erol G: Haynape yüz kızartıcı bir suç. Diyelim bir kadına çok nadir de olsa bir toplumda, diyelim amcasının kızını kaçırmıştır evlenmek niyetiyle. Onun yaptığı yemük değildir, onun yaptığı haynapedir demiştir.

Haynape kavramı birçok topluluk üyesi tarafından ölüm ile eş değer tutulmaktadır. Çünkü haynape kavramı bireyin topluluk içerisinde dışlanmasına neden olmakta ve bir anlamda diğerleri tarafından bireyin ölü olarak görülmesine yol açmaktadır. “Hem yemuk hem de haynape kavramları Çerkesler için Çerkes olmanın, toplulukla olan aidiyet bağlarının inşa ve idamesiyle ilişkili olduğu için can alıcı bir öneme sahiptir”(Akbulut, 2019, s.288). Bireylerin kimlik inşasında khabzenin önemli bir yer tutmasının en büyük sebeplerinden biri yemuk ve haynape kavramları ile uygulanan kolektif kınamadır. Bireyler topluluk tarafından dışlanmamak için rollerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu yüzden rolden çıkanlar ve ya yerine getiremeyenler topluluk içinde belirli sıkıntılar çekmektedirler. Bu yüzden khabze topluluk kimliğine en çok etki eden kurallar bütünü olmaktadır.

Sinan V: Yaptırım yok bizde ama ayıplarlar. Zaten Çerkeslerdeki yaptırım ayıplanmaktır. Eğer beni ayıplarlarsa yaptığımdan dolayı ben ölürüm. Ona göre adımımı atmam lazım. Sana, o yaptığın şey çok ayıptır, sana yakışmaz, insan olarak sana yakışmaz dediği anda zaten bütün cezalar verildi demektir.

Topluluğun birçok üyesi sürgünden sonra khabzenin en etkili olduğu yerinde Uzunyayla Bölgesi olduğunu söylemişlerdir. Aslında bu durum topluluğun belirli bir bölgede hem toplu halde yaşamasının hem de ötekiler ile fazla etkileşime girmekten kaçındığının bir göstergesidir. Köylerin bile boylara göre ayrılması ve akraba dışı endogamik evliliklerin olması da Uzunyayla Bölgesi’ndeki khabzenin daha etkili olmasına sebebiyet vermiştir. Bu yüzden topluluk üyeleri bu bölgede, diğer yerleşilen bölgelere göre khabzenin daha yoğun bir şekilde devam ettiğini iddia etmişlerdir.

Ertinar P: Bu sayede başka kültürlerle etkileşime geçmiyor Kabardeyler çok yalıtılmış bir alan oluşturmuş burada. Sonradan buraya Kafkas göçmenlerini iskân ettiriyor. Balkan göçmenleri falan ama diğerleri ile etkileşime geçmiyor. Geleneğini sürdürmüş yani mesela Abazalar gibi değil. Yani burada geleneğin sürdürülmesi daha kolay olmuş diğer yerleşkelere nazaran.

Khabze topluluk üyelerinin ne kadar iyi Çerkes olduklarının da bir göstergesi olarak görülmektedir. Bir üyenin khabzeye uygun olarak hareket etmesi takdir ile karşılanırken, diğer taraftan uygun hareket etmeyenler topluluk tarafından pek hoş karşılanmamışlardır. Bireyler topluluk önünde performanslarını sunmakta ve iyi

performanslar ödüllendirilirken kötü performanslar ise cezalandırılmaktadır. Bu yüzden topluluk üyeleri benliklerini sunarlarken khabzenin kurallarının dışına çıkmamaya ve böylece topluluk tarafından saygın bir konum elde etmeye çalışmaktadır. Fakat khabze yazılı olmadığından dolayı bu kurallar kesinlikle dışardan öğrenilememektedir. Bireyler bu kuralları küçük yaştan itibaren topluluk ile etkileşime geçerek öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Böylece çocuk küçük yaşta ki etkileşimler sonucu topluluğun bir üyesi haline gelmekte ve dışardan karmaşık gelen bu kuralları öğrenmektedir.

Nail M: Yani khabzeyle hareket etmedikten sonra bir insan olarak takdir etmezlerdi. Yani khabzeyle hâl ve hareketinle maşallah nasıl khabzeli diyorlardı. Onun üzerine sana çok kıymet verirlerdi. Khabze nedir yani büyüğün karşısın da konuşmayacaksın, senden yaşlı başlı biri oturup konuşurken asla onun sözünü kesmeyeceksin isterse toplum da olsun isterse yalnız olsun bunun cevabını ver demedikten sonra bunu sen iyi biliyorsun dedikten sonra o genç biliyorsa söyler yoksa öyle kendiliğinden konuşmak yok. Khabzenin bin bir çeşidi var büyüklerinin yanında khabze var, toplumun için de khabze var, düğün toplantısında, kız istemeye giderken, kadınlar için de khabze var. Yani usulüyle kaidesiyle konuşup o işi bitirmedikten sonra ne biçim konuştu Allah belasını versin derler. Kanunları da öyle polissiz, jandarmasız khabze ile hallederlerdi. Yoksa cemaat içine almazlardı dışarlardı köyden kovarlardı.

Khabzenin bireysel olarak kişiye etkisi dışında boylar üzerinde ki etkisi de topluluk içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Uzunyayla Bölgesi'nde Kabardeyler'in nüfusunun fazla olması ve khabzeyi en iyi uygulayanların kendileri olduğu iddiası diğer boylar ile ilişkilerini de şekillendirmiştir. Fakat Kabardey boyunun bazı üyeleri bu durumun tamamen Uzunyayla ile ilişkili olmadığını ve Kafkasya'dan beridir khabzeye en çok sahip çıkanların kendileri olduğunu iddia etmişlerdir.

Cihan N: Bir merkez olarak Kafkasya'da orada daha dağlık köylerinde oldukları için köylerinde kaldılar ve tabi içimize de fazla girip çıkmadıkları için khabzeden uzak kaldılar. Bir yerde şehirli âdeti gibi bir şeydi khabze. Kabardey dediğinin büyük bir nüfusa sahipti.

Boylar arasındaki bu çekişme aslında khabze üzerinden bir kimlik inşasının kimin tarafından yapılacağı çatışmasının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat diğer boylar ile yapılan görüşmelerde bunun bölgesel olduğu ve örneğin Abaza nüfusunun

yüksek olduğu Düzce’de kendi kimliklerini korudukları belirtmişlerdir. Özellikle Uzunyayla Bölgesi’ndeki Kabardeyler’in nüfus fazlalığından dolayı diğer boyların kültürlerinin kaybolduğu birçok kez dile getirilmiştir. Bir nevi bölgede nüfus fazlalığı olan boylar kendi kültürlerini devam ettirmekte ve bunu diğer boylara da kabul ettirmektedirler. Kimlik inşasının en önemli etkenlerinden biri olan coğrafi konum burada etkili olmuş ve Çerkes kimliğinin bölgesel olarak değişimler yaşadığını göstermiştir. Bu yüzden khabzenin Uzunyayla Bölgesi’nde özellikle Kabardey boyu ağırlıklı şekillendiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu durumun boylar arasındaki esprilerde de ortaya konulduğu topluluk tarafından belirtilmiş ve her şakanın altında bir gerçeklik yattığı söylenmiştir. Esprilerde özellikle diğer boyları alaya alan bir yaklaşım süren Kabardeyler bu durumun diğer boyların Khabzeyi geri plana attıkları için oluştuğunu iddia etmişlerdir.

İsmail Ö: Şaka olarak aşağı görmeleri tamamen Khabzeyi askıya almalarından kaynaklı. Mesela buradayız konuşuyoruz konuşmaması gereken ben varım ama ikide bir atlıyorum konuşuyorum. Hatukoylar böyle şeyler yapıyor.

Yapılan görüşmeler sırasında khabze kuralları anlatılırken belki de en çok atıf yapılan isim Kazanouke Jabağı ismi olmuştur. Topluluğun kültüründe oldukça önemli yer bulan Jabağı’nın 1600’lü yıllarda yaşamış olduğu belirtilmiştir. Topluluğa göre Jabağı khabzenin zamana uygun olarak değiştirilebileceğini ve işlevsiz olan kuralların çıkarılması gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Topluluğun günümüzde khabze ile ilgili bir olay da Jabağı ismini referans olarak gösterdiği de belirtilmiştir. Jabağı topluluk üyelerinden bazılarına göre bir reformist, bazılarına göre üstün akıllı ve khabzenin yaratıcısı olarak görülmektedir.

Erol G: Referans aldığım tek yer Kazanouke Jabağı. Bir Müslüman Ku’ran-ı referans alır değil mi? Cumhuriyeti yöneten kişiler de Atatürk ilke ve inkılaplarını, nutku referans alır değil mi? Bende Çerkeslikte nereye kadar ulaşabildiysem benim kutup yıldızım Kazanouke Jabağı. Kazanouke Jabağı dan başlayıp bütün olayları çözüyorum. Kazanouke Jabağı dediğim gibi reformisttir. Uymayanları değiştirin demiştir. Bugün uymayan şeyler var mı? Şartlar değişmiş, coğrafya değişmiş, ekonomik refah artmış. Mesela benim Annem ile babam aynı sofrada hiçbir zaman yemek yemedi. Ben de babam ile aynı sofrada yemek yemedim. Günümüzün şartlarında 3 oda 1 mutfak bu bugün olmaz. Bugün aynı sofrada yiyeceksin.

Jabağı'nın düşüncelerine dayandırılan khabzenin özellikle moderniteye ayak uydurulması gerektiği fikri topluluk tarafından da benimsenmiştir. Böylece khabzenin koşullara uygun hale gelme ve sürdürülebilir olma imkânı artmıştır. Ayrıca topluluk tarafından Jabağı ismi mitleştirilmiş ve böylece khabze kuralların orijini ortaya konmak istenmiştir. Özellikle Jabağı'nın alt sınıftan olmasına rağmen üstün zekâlı olduğu için pşının danışmanı olduğu veya work sınıfına yükseltildiği gibi mitlerde topluluk tarafından dile getirilmiştir. Buda aslına bizlere sınıflar arası geçişin olabileceğini göstermektedir. Fakat bu konu hakkında yapılan görüşmelerde topluluğun içinde fikir ayrılıkları oluşmaktadır. Topluluğun bir kısmı sınıflar arası geçişin olabileceğini savunurken bir kısmı ise bu geçişin özellikle yukarıya doğru olamayacağını veya bu geçişin çok zor olacağını belirtmişlerdir. Sınıflar arası geçişin Uzunyayla Bölgesi'nde olup olmadığına ilişkin sorulan sorunun cevabını ise topluluk böyle bir şeyin yaşanmadığını belirterek cevaplamıştır.

Jabağı'nın zamana uygun khabze anlayışını benimseyen topluluk üyeleri khabzenin bazı zamanlarda değiştirildiğini ve bu yapılırken bütün boyların ortak karar aldıklarını belirtmişlerdir. Topluluk, khabzenin işe yaramayan ve değiştirilmesi gereken kurallarının bir wunafe yani kurultay oluşturularak düzenlendiğini söylemiştir. Bütün boylardan temsilcilerin katılımı ile gerçekleşen bu kurultay aslında topluluğun modern hayata geçişinde khabzeyi de modernleştirme çabasını göstermektedir. Modern hayatta geçerliliği olmayan ya da topluluk içinde çatışmalara sebep olan kan davası ve başlık parası gibi uygulama ve kurallar kaldırılarak yerine eklenmesi gerekenler eklenmekte ve böylece kimlik de dönemin koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Bu durum topluluk kimliğinin de sürekli ve yeniden inşası için önemli bir örnektir. Fakat bu kurultayların uzun zamandır yapılmadığı üyeler tarafından belirtilmiştir.

Mahmut A: Epeyden beri öyle bir toplantı yapılmadı. Eskiden toplantı olurdu. Bütün Çerkes boylarının, temsilcilerinin katıldığı kurultay şeklinde olurdu. İşe yaramayanlar ya da değiştirilmesi gerekenler değişirdi.

Khabzenin boylar üzerindeki etkisinin yanı sıra hiyerarşik yapıya da etkisi yadsınamayacak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Oturma düzenini hiyerarşik bir zemine oturtan khabze, soylu ve köle ilişkisinin de nasıl olması gerektiğine ilişkin bir takım kuralları da içinde barındırmaktadır. Bu durum sınıf ayrımının her ne kadar

resmiyette bitmiş olmasına rağmen fiilen devam etmesine neden olmaktadır. Bu durum ise hiyerarşik yapının kolektif hafızada unutulmamasına yol açmıştır. Her girilen sosyal etkileşim alanında bir oturma düzeninin olması alt tabaka ve soylu tabaka arasında ki farkı açıkça belirlemektedir. Bu oturma düzenine uyulmaması durumunda ise toplum bunu ayıp olarak görmekte ve uymayanları uyarmaktadır. Bu yüzden topluluk üyeleri belirli bir oturma planına sadık kalmakta ve üyeler bu kuralların dışına çıkamamaktadır.

Fatma A: Cenaze sahibini belli edeceği sırayla otururlar. Başta anne varsa anne kız kardeş. Eşin ölse bile kız kardeşin görümcenin başına geçemezsin. Daha kapıya yakın oturursun. Ama kanepeye oturamazsın çünkü herkes yaşlandı hastalandı. O sıra takip ediliyor. Dışardan geldin cenaze sahibini nereden bileceksin tek tek odayı arayamazsın. Bellidir oturuş şekilleri. Ona göre başsağlığı verirsin. O köle geldi sedire oturdu diyor. Nenenin kaynanası oturdum ağıtımı yaktım diyormuş kocam öldü diye sonra sustum diyormuş gittim tek tek indirdim kollarından tutarak eşim öldüyse de daha yerine oturacak kadar o mertebeye ermediniz diye diyor.

Khabzeye uymakla yükümlü olan topluluk üyeleri böylece ayırımın fiilen devam etmesine sebebiyet vermektedirler. Topluluk içinde rollerini oynamak zorunda olan üyelerin bazıları her ne kadar sınıf ayırımının kalmadığını belirtse de bu durumun hala etkili oluşu ve khabze ile beraber daha da keskinleştiği ortadadır. Soylular her türlü sosyal etkileşim alanlarında alt tabakadan daha önemli bir konumda bulunmakta ve benliğini sunmaktadır. Her ne kadar khabzeyi çiğnemeye çalışanlar olsa da diğer üyeler tarafından ayıplanmakta (haynape) ve dışlanmaktadır. Bu durum ise bizlere khabzenin sınıf kimliği üzerindeki etkisini göstermektedir. Çerkeslerin önem verdiği ve birçok üyenin bizim üniversitemiz olarak tanımladığı “haceş” (misafir odası) kavramında da durum değişmemektedir. Ağır misafirlerin ağırlandığı ve toplum hakkında ki bilgilerin aktarıldığı bu odada tamamen hiyerarşik yapının keskinleşmesine neden olmuştur. Topluluk üyelerinin bazıları bu odalara alt tabakadan olanların giremeyeceğini, bu yüzden bir anlamda khabze hakkında söz sahibi olamayacaklarını belirtmişlerdir.

İsmail Ö: O adamları oraya yaklaştırmıyorlar. O adam oraya yaklaşmadığı için bir şey görmüyor. Görmediği için de bir şey öğrenemiyor. Thamadelik sadece yaşlılık demek değildir. Aynı zamanda bilgeliktir. Bir işi kıvrabilme yeteneğidir. Pratik zekâlı olacaksın, yol yordam bileceksin, anormal bir durumda verdiği

tepkilerin uyumlu olabilmesi, doğru tepkiler vermen gerekiyor. O adamlar onu veremeyebilirler.

Topluluk üyelerinin bazıları ise bu durumun günümüzde kalmadığını ve alt tabakanın bu tür toplantılara katıldığını, topluluk üzerinde söz sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Alt tabaka günümüzde bu toplantılara katılıyor olsa dahi khabze üzerinde bir etkisi olabileceği düşüncesi oldukça olanaksız gelmektedir. Çünkü khabze incelendiğinde kuralların soylular tarafından inşa edildiği çok net bir şekilde görülmektedir. Alt tabakanın soylu birisi ortamda bulunurken konuşamayacağı gibi bir kuralın bulunduğu khabzeyi, topluluğun bütün sınıflarının ortak görüşü ile kabul edilmesi garip olacaktır.

Khabzenin sınıf kimliğini derinden etkilediği diğer bir nokta ise Thamade'liktir. "Thamadeler Çerkeslerin davranış, yaşayış ve düşünüş biçimi olan khabzenin uygulanmasını sağlayan, böylelikle de düğünden cenazeye düşündükleri her ortamda sosyal bir düzen kuran soylu ve görgülü kişilerdir"(Akbulut, 2019, s.294). Thamade topluluk içinde oldukça saygın konumdadır. Topluluğa göre thamadelik sosyal etkileşimlerde sürekli el değiştirmektedir. Bir Çerkes düğününün Thamade'si farklı bir kişi olabilir iken cenazede farklı bir kişi thamade seçilebilmektedir. Fakat bu seçim bir oylama yolu ile değil kolektif bir uzlaşa ile sağlanmaktadır. Topluluk bulunduğu sosyal etkileşim ağlarında en bilgili, en tecrübeli ismi thamade olarak kabul etmektedir. Thamade bir nevi khabzenin koruyucusu ve uygulayıcısı konumunda bulunmakta ve topluluk üyeleri tarafından kendisine saygı duyulmaktadır. Topluluk thamadelik statüsünün her boyda bulunmakla birlikte çoğu köyünde kendi Thamade'si bulunduğunu söylemiştir. Fakat ortamda bir tane thamade varsa topluluk ikincisine gerek olmayacağını belirtmiş ve bu yüzden bir grup içerisinde bir tane thamade olacağına dikkat çekmiştir. Thamadeler ayrıca toplum içindeki kavgaları, kan davalarını sulh yolu ile çözülmesi görevini de üstlenmektedir. Thamade bir söz söylediği zaman topluluk üyeleri ona itaat etmek zorundadır. Bu durum Thamadenin Çerkesler üzerinde ne kadar etkili bir statüde bulunduğunun bir göstergesidir. Bu yüzden soyluluk ve Thamadeliliğin iç içe geçmiş olgular olarak görülmesi gerekmektedir.

Nazif K: Hoş karşılamıyorlar, soy sop deyince bazılarının zoruna gidiyor. Demek de istemiyorum, daha önce burada mahalli Thamadeler vardı. Bir niza kavga olduğunda bunlar araya girer bir hâkimin, savcının yapamayacağı sulhları yapabilirlerdi. Bunun 50 sene öncesine kadar bu tür hadiseler mahkemeye intikal

etmezdi. Hatta ölümle neticelenen hadiseler dahi kendi aralarında o yaşlı sayılır adamlar toplanır, onlar bir karar alır, olay mahkemeye intikal ettirmeden bu hadiseyi kapatırlardı, ne gerekiyorsa onu yaparak.

Topluluk üyeleri ilk geldikleri zamanlarda kesinlikle alt tabakadan kimsenin Thamade olamayacağını belirtmişlerdir. Fakat bir kısım topluluk üyesi günümüzde bu durumun yavaş yavaş yıkıldığını ve alt tabakalarında artık Thamadelik yapabildiğini söylemişlerdir. Genç nesilde özellikle böyle özelliklerin Thamade için aranmadığını belirtmişlerdir. Topluluğun bazı üyeleri ise Thamade olmak için iyi bir sülaleye sahip olmanın gerektiğini belirtmişlerdir.

Muhlis A: Soy Sop da dikkate alınır icabında, iyi bir sülaleye sahip olması lazım, ezelden beri itibar gören aileler var, onlardan gelenler daha tecrübeli oluyor, biraz daha yaşlı ise onlardan tercih ediliyor, soy sop sahibi olması lazım o aileyi temsil edecek kişi lazım geliyor. O kişide biraz daha yaşlıysa daha çok tercih ediliyor.

Her ne kadar günümüze gelindiğinde alt tabakadaki kişilerin de thamadelik yapabileceği söylene de bu durumun istisnai bir durum olduğu bellidir. Çünkü toplumun kültürü hakkındaki en bilgili kişi ve kuralların uygulayıcısı olan thamadenin alt tabakadan olması topluluk içerisinde bir çatışma ortamı yaratacaktır. Bu yüzden thamade genellikle soylu kişilerden seçilmektedir. Alt tabakadan olan birinin thamade olup olamayacağı ile ilgili soruya Fatma A'nın verdiği "onları o topluma bile sokmazlar" cevabı aslında bizlere Thamade'liğin soy ile ilişkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Khabze görüldüğü üzere toplumun bütün sosyal etkileşimlerinde etkin rol almakta ve toplumun düzenini sağlama işlevini görmektedir. Boylar arası etkileşimde de önemli bir yer tutan khabze, Çerkes kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca hiyerarşik yapının da bir belirleyicisi olarak gözlemlenmektedir. Bu yüzden khabze aslında soylu sınıfın yaşam biçimini ortaya koymaktadır. Alt tabakanın ve soylu kesimin uyması gereken kuralların tümü olan khabze sınıflara göre rol dağılımına sebebiyet vermektedir. Khabzeye uygun davranmayan kişilerin alt tabakadan olması durumunda bazen müsamaha gösterilmesi de bu tezimizi doğrulamaktadır. Khabze soylulara ait olduğundan dolayı ve soylular asil olduklarından dolayı khabzeye uygunsuz hareket

etmeleri kesinlikle daha büyük sorun teşkil etmektedir. Alt tabaka ise khabzeyi üreten kesim olmadığı ve eğitimsiz olarak görüldüğü için, kuralları ihlal bile etseler çok büyük sorunlar teşkil etmemektedir. Bu durumda Çerkes kimliğinin soylular tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Alt tabaka ise bu kurallara uymak zorunda bırakılarak kendi kimliğini inşa etmektedir. Alt tabaka bir nevi topluluğa ait olabilmek için kendilerinden beklenen rolleri yerine getirme mecburiyetindedir. Alt tabaka her ne kadar topluluğun içinde eşit konumda olmak istese dâhi bu durum khabzeye uygun olmadığı için yemük ve haynape yapmak suçları ile ilişkilendirilecek ve topluluktan dışlanacaktır. Bu durumdan ötürü alt tabakadakiler kendilerini, bu kurulu düzenin içinde soylu olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden kendilerinin eskiden bağlı buldukları sülalelerin adlarını, damgalarını kullanarak statü kazanmaya çalışmaktadırlar. Soylular ise topluluk üzerindeki etkinliğini kaybetmek istememektedir. Bu yüzden de khabzeyi kullanarak bir topluluk kimliği öne çıkarılmakta ve kimlik inşa edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE

KİMLİK İNŞASI VE DİN ETKİLEŞİMİ

3.1 Uzunyayla Çerkeslerinde İnanç Sistemleri

Geçmişten günümüze kadar inanç sistemleri toplumsal yaşamı ve gündelik hayatı etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle bireyin ya da bağlı bulunduğu grubun düşünüş ve yaşayış biçimini şekillendirmesi, dinin kimlik üzerindeki etkisini bizlere göstermektedir. Çerkes topluluğu, geçmişten bu güne kadar çoğu toplulukta olduğu gibi farklı inanç sistemleri içinde bulunmuşlardır. Toplulukla yapılan görüşmelerde genellikle Çerkeslerin önce çok tanrı inancına, sonrasında Hristiyanlık dinine ve günümüzde de Müslümanlık dinine geçiş yaptığı belirtilmiştir. Fakat Çerkeslerin bu inançları hangi dönemde benimsedikleri ile ilgili bir bilgi topluluk hafızasında net olarak hatırlanmamaktadır. Bu kolektif hafızada ki unutmada aslında bize tam olarak kimlik inşasını göstermektedir. Bu geçişi anlayabilmek için inanç sistemlerinin topluluğun hafızasında nasıl hatırlandığını bakmamız gerekmektedir.

Çerkeslerin geçmişte çok tanrılı inanca sahip olduğu görüşü topluluğun çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Çerkesler tarih boyunca birçok farklı inanç sistemini benimsemiş ve bu yüzden zengin bir kültürel yapıya sahip olmuştur. Özellikle Çerkes mitolojisi üzerinden açıklanan bu durum günümüzde topluluk tarafından çeşitli araştırmalar, kitaplar sayesinde öğrenilmektedir. Literatürde “Çerkeslerin eskiden taptıkları belli başlı tanrılar; Şible, Tlepş, Sevseres, Zekotha, Mezitha, Kutij, ve Teşub”(Eser, 1993, s.26) olarak tanımlanmaktadır. Fakat Uzunyayla Bölgesi’ndeki Çerkesler ile yapılan görüşmelerde topluluğun bu tanrılar hakkında çok fazla bilgisi olmadığı görülmüştür. Bu tanrılardan sadece bir kaçının ismi görüşmelerde zikredilmiştir. Bu durum topluluğun kolektif hafızasında çok tanrı inancının tam olarak hatırlanmadığının bir göstergesidir. Topluluk tarafından inanç sisteminin tam olarak ne

olduğu bilinmese de varlığı kabul edilmiştir. Genellikle topluluk bu inancı başka mitolojiler üzerinden anlatma yolunu gitmiştir.

Sedat Ö: Yunan mitolojisine benzeyen mitolojik etkiler var. Mesela orada ateşi çalmak bir kartalın o ateşi çalan kişinin ciğerlerini yemesi Yunan mitolojisinde de var bizde de var. “Aşil” diye bir şey girmiş şimdi literatüre İngilizlerde de var. Aşil sadece toplumda et olduğu için diğer taraflar kemik yani ortak gibi duruyor yani Aşil denilen kahraman “akhil” diye geçiyor İngilizcede bizde de Sosruka.

Topluluk çok tanrıcılık inancının tam olarak nasıl olduğunu hatırlamasa bile sürekli olarak Yunan mitolojisi ile benzerlik kurmuş ve bu inancın geçmişte yaşandığını iddia etmişlerdir. Topluluk üyeleri çok tanrılı inancın günümüzde Uzunyayla’da herhangi bir etkin rolünün bulunmadığını da ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken noktalardan biri ise topluluğun bu inancın yaşandığına dair iddiasının belirli araştırmalar ve kitaplar üzerinden şekillenmesidir. Genel olarak Nart destanlarına dayanarak çok tanrıcılık inancının olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu inanç sistemi içinde bazı ritüellerin hala devam ettirildiği fakat kolektif hafıza içinde anlamlarının günümüzde kaybolduğu veya değiştiği görülmektedir.

İsmail Ö: Şimdi ekme yapıyor ya tepsi ekmeği. Ben onu daha rahat pişsin diye çatalla süslüyorlar. Şimdiki bayanlar onunla halen süslüyorlar. Ben mitolojide okumuştum. Nartlar mitolojisi diye onu okumuştum. Şey diyor: O ekmeği pişirip koyduğun zaman bereket tanrısı neyse adı artık! Hatırlamıyorum da o gelip ekmeği yediğine inanıyorlar. Onun için süslüyorlar. En güzelini seçsin diye. Daha güzeli var. O mantığı bilmiyorlar ama yine süslüyorlar.

Bu ve buna benzer söylemler bizlere topluluğun çok tanrıcılık inancının kolektif hafızada inşa edildiğini göstermektedir. Topluluk bu inanca dair bazı ritüellere devam etse bile bunun anlamsal karşılığını bilmemektedir. Fakat anlamlarını bu inanç üzerine yazılan yazılardan ve araştırmalardan elde etmektedirler. Bu kitaplar, özellikle derneklerde ve Çerkeslik ile ilgili internet sitelerinde bulunmaktadır. Dernekler ve internet sitelerinde bulunan bu bilgiler ışığında topluluk eskiden çok tanrılı bir inancın olduğunu kabul etmektedir. Bu da çok net bir şekilde bizlere bu inancın şekillendirildiğini ve inşa edildiğini göstermektedir. Özellikle bu inşa sürecinde Yunan mitolojisi ile bağlantı kurulması ve atıflar yapılması topluluğun kök arayışını ve inşasını

gözler önüne sermektedir. Bu ise neredeyse topluluğun her üyesi tarafından dile getirilmekte ve sıklıkla kadim bir topluluk oldukları belirtilmektedir.

Serpil B: İnançlarımız daha önceden diğer milletlerle aynı gök tanrıydı mesela şey vardı Rusya'da bunların Yunan şeyi var ya Heros vs. kendi tanrılarının onlarla çatıştığı gibi. Yıllar öncesinde bir yazıyla karşılaştım bunlar çok savaşçı ruha sahip oldukları için Nartlar varmış mesela Nartlar askeri birlikler varmış. Bunlar komutanlarını öyle güçlü görürlermiş ki neredeyse Tanrı diyecek kadar. Tam hikâyeyi hatırlamaya çalışıyorum da bir taş a mı bağlamışlar Heros'u yenerek. Yunan mitolojisinde çok korkarlarmış.

Topluluk üyelerinin bu tür mitleştirme ve çok tanrılı inançları Yunan mitolojisine benzetmesi, topluluğun çok eski, antik olduğu inancının kabulünün de bir tezahürü olarak görülmektedir. Topluluk üyelerinden Özdemir A. bu iddiaları daha da ileri taşımış ve “Çerkeslerin tamamı Greklere dayanır. Tanrılar dine varana kadar” demiştir. Bu durum çok tanrıcılık anlayışının günümüzde Çerkes kültürüne bir dayanak ve kök bulmak için kullanıldığını bizlere göstermektedir. Bunun için ise çeşitli mitler kullanılmaktadır. Bu mitler üzerinden Çerkeslerin kökeninin ne kadar eski olduğu inancı oluşturulmaktadır.

Topluluk üyeleri çok tanrı inancından sonra genellikle Hristiyanlık inancı ve Müslümanlık inancının toplumda yer ettiğini belirtmiştir. Fakat zamansal olarak bu durumun hangi dönemlere denk geldiği bilinmemektedir. Günümüzde Çerkeslerin bir kısmının Hristiyan ve bir kısmının Müslüman olduğu topluluk üyeleri tarafından belirtilmiştir.

Erol P: Abazya'da gördüm yolun bir tarafında cami diğer tarafında kilise var. Belki elli tane kilise var üç tane cami var. Çünkü yüzde seksen veya doksan Hristiyan.

Genellikle sürgünde Türkiye'ye gelen topluluk üyelerinin çoğunlukla Müslümanlık inancını sahip oldukları toplulukla yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Fakat Handan Ç. “Benim Uzunyayla Çerkeslerinde gördüğüm yok ama başka şehirlerde, Eskişehir Çerkeslerinde falan vardır” diyerek Türkiye'de de bazı bölgelerde bu inanca sahip topluluk üyelerinin bulunabileceğini söylemiştir. Hristiyanlık inancının yaygın olduğu

dönem her ne kadar topluluk tarafından tam olarak bilinmese de bazı topluluk üyelerinin sürgünden sonra bölgeye Hristiyan olarak geldikleri belirtilmiştir.

Ertinar A: Okuduklarımız da var diğeri de mesela Karaçaylar var Şerefiye de bir sülaleye hala takılırız biz siz Hristiyan'sınız diye. 1915'te geldi onlar. Onlara takılırız çünkü onlar en son Müslüman olanlardandır.

Ayrıca topluluk üyelerinden bazıları Hristiyanlığa dair bazı kalıntıların Uzunyayla Bölgesi'nde de bulunduğu bahsetmişlerdir. Hatta tüm Çerkeslerin geçmiş dönemde Hristiyanlık inancını benimsediklerini iddia eden topluluk üyeleri de bulunmaktadır. Aslında bu durum bizlere Hristiyanlığın topluluk içinde eskiden varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Ayrıca topluluk üyelerinden bazıları Hristiyanlıktan kalma bazı adetlerin kelimelerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Fakat günümüzde Hristiyanlık inancı Uzunyayla Bölgesi'nde ortadan kalkmış olarak gözlemlenmektedir. Hristiyanlıktan kalan birçok şeyin bulunduğunu iddia eden Halil Y. bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Bütün Çerkesler Hristiyan'dı. Hala biz ‘Thamahoe’ deriz Allah'ın günü anlamına gelir, pazar günü. Meryem'dir perşembe günü. Hala böyle Hristiyanlıktan kalma bir sürü şeyimiz var. Şamanizm'den gelen olur da Hristiyanlıktan gelen olmaz mı, olur.”

Uzunyayla Çerkesleri ile yapılan görüşmelerde dinlerin tarihsel olarak nasıl geliştiği konusu ise oldukça tezat ifadeler kullanılarak anlatılmıştır. Bir grup topluluk üyesi sürgünden önce Çerkeslerin Kafkasya'da zaten Müslüman olduklarını iddia ederken bir başka grup ise sürgünden önce her ne kadar Kafkasya'da Müslüman olan Çerkesler olsa da Hristiyan inancına sahip olan topluluk üyelerinin de var olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle sürgünden sonra Türkiye'ye gelen Çerkeslerin Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçtiği düşüncesi topluluğun genelinde hâkim görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Topluluğun bazı üyeleri, özellikle Rus-Çerkes Savaşı'nın Çerkeslerin Müslüman olmasıyla ilişkilendirmiştir Bu düşünceye sahip olan topluluk üyeleri Osmanlı Devleti'nin Çerkeslere “kucak açmasının” nedenini de bu dinsel ilişkiye bağlamışlardır. Ayrıca Çerkeslerin İslamiyet ile tanışmasının çok eski yıllara dayandığını iddia etmişlerdir. Topluluk üyelerinden bazıları ise bu durumu kabul etmemek ile beraber Çerkeslerin Müslüman olmalarını daha yakın tarihler ile ilişkilendirmişlerdir.

Cihan N: Çerkeslerin iskân edilmesi 1400'lü yıllardadır. 14. yy sonuna doğru çeçenler bizden tam 100 -130 yıl önce Müslüman oldular. 1453 den sonra topyekûn birden bir İslam'a giriş oldu. İstanbul'un fethiyle oldu.

Handan Ç: İslamiyet Çerkeslerde geç kabul edilmiş. Osmanlı'yla sınır olduktan sonra. Rus savaşıyla birlikte, 1864 büyük sürgünden sonra İslamiyet ile tanışıyorlar. Ondan önce biraz Manihizm inancı var. Manihizm değil daha doğrusu tek tanrılı inancı var ama İslamiyet adı altında belli bir inanışları yok. Hristiyanlık bir ara yaygınlaşmış.

Özellikle topluluk üyelerinin tam olarak Müslümanlık inancı benimsemelerinin hangi döneme geldiğini bilmemesi, Rus-Çerkes Savaşı'nın nedeni hakkında farklı görüşler bildirmesi bize tarihin yeniden yorumlanması ile beraber bir köken bulma çabasını ve kimlik inşasını göstermektedir. Ayrıca birçok topluluk üyesinde sırası ile çok tanrıcılık, Hristiyanlık ve Müslümanlık inançlarının kademeli olarak gerçekleştiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu inanışa göre Çerkesler geçmişte çok tanrılı bir anlayışa inanırken sonrasında Hristiyanlık ve ondan sonrada Müslümanlık inancına geçmiştir. Fakat Kafkasya'da farklı bölgelerde yaşayan topluluk boylarının olduğu bilindik bir gerçektir. Bu boyların hepsinin bir anda çok tanrılı dinden Hristiyanlığa, ondan sonrada Müslümanlığa geçtiği düşüncesi topluluk üyeleri arasında da anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Bu yüzden Çerkesler üzerinden belirli bir din tanımı yapmak zor bir hal almaktadır. Özellikle topluluğun buraya geldiğinde tamamen Müslüman inancında olduğu veya Hristiyan inancında olduğu fikri de toplum içinde de tartışmalı bir konudur. Topluluk, sürgünden bu bölgeye geldiğinde hem Hristiyan inancındaki topluluk üyelerinin hem de Müslüman topluluk üyelerinin varlığı topluluk tarafından da belirtilmiştir.

Özdemir D: Birçoğu Müslüman tabi olmayanlarda var. Sürgünde Osmanlı Çerkesleri kabul ederken Müslüman olmaları şartı koymuş ve Çerkesler de Müslüman görünüp buraya gelenler olmuş.

Çok tanrılı inanç sistemlerinin ise bugün hala hafızada az da olsa yer etmesinin sebeplerinin başında mitleştirme ve bunun üzerinden kolektif hafıza inşa etme ile orijin yaratma isteği gelmektedir. Topluluk üyeleri çok tanrılı inanç sistemi ile diğer antik kültürler arasında bağlantılar kurarak tarihin en ücra köşelerinde bile kendilerinin var olduğunu savunarak bir romantik milliyetçilik örneği göstermişlerdir. Bu durumun yanı

sıra Hristiyanlık inancını da mitleştirerek topluluğu diğer topluluklardan farklı kılan bir özellik olarak yansıtmışlardır.

Erol G: En geç Müslüman olan halk Çerkezlerdir.1600-1700'lü yıllardan itibaren. Ondan önce de Hristiyan'dı bizimkiler. Hristiyanlığı bırakıp İslamiyet'e geçen başka örnek benim bildiğim kadarıyla yok dünyada. Hristiyan Hristiyan kaldı, putperestler şunlar bunlar, şamanlar Müslüman oldular. Bizimkiler Hristiyanlığı bıraktı, yavaş yavaş.

Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçen başka örneğin olmamasının iddia edilmesi bize Çerkes topluluğunun özel ve tek olduğu miti üzerinden bir milliyetçiliğe gidildiğini göstermektedir. Ayrıca topluluğun birçok farklı dinden beslendiğinin iddia edilmesinin de bir sebebi Çerkes kültürünün zenginliğini ortaya koyma isteği olarak görülmektedir. Uzunyayla Çerkeslerinin kimlik inşasında eski inanılan dinlerin sadece birer mit olarak bulunduğu, bu mitler üzerinden bir kökene dayanma ve orijin bulma isteği olduğu görülmektedir.

Günümüzde Uzunyayla Bölgesi'nde ise görüşülen topluluk üyelerinin tümü kendilerini İslamiyet inancına sahip olarak tanımlamışlardır. Uzunyayla Bölgesi'nde diğer dinlerin hiç birisinin inanç olarak sürdürülmediğini belirten topluluk üyelerinden Halil Y. “ *Koyu muhafazakârdır bütün köylerimiz*” diyerek topluluğun İslam inancına karşı tutumunu ortaya koymuştur. Topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerde ise İslamiyet anlayışının genellikle bölgedeki diğer topluluklar ile aynı olduğu en yaygın ifade olarak kullanılmıştır. Çerkeslerin kesinlikle farklı bir ibadetlerinin bulunmadığı da özellikle belirtilmiştir. Ayrıca Çerkeslerin tümünün Hanefî mezhebinden olduğu ve farklı mezheplerin topluluk içinde bulunmadığı da belirtilmiştir.

Zehra G: Yok. Yani biz ayrıyeten farklı ibadet etmiyoruz. Aynı Hanefî mezhebindeniz. Çerkeslerin hepsi Hanefî mezhebidir, daha farklı mezhep de yok yani. Hani Çerkes olup Şafiydi diğer mezheplere geçen yoktur, hepsi Hanefî mezhebindedir.

İslam dininin Hanefî mezhebinden olduğunu belirten topluluk üyeleri aynı zamanda gerçek İslam'ı kendilerinin yaşadığını ifade ederek ortodoks/kitabi İslam anlayışına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Nafiz K: İslam'la tanışmamız 500 seneden aşağı değil. Şimdi bazı hayalperestler Çerkesler işte 200 sene önce tanıştı diyorlar. Ama Şeyh Şamil zaten İslam yüzünden Ruslarla harp etti. Bu 360 seneye dayanıyor nerdeyse. Çerkeslerin İslam oluşu en aşağı 500 seneden aşağı değil. Biraz evet bazıları geç oldu ama temiz oldu Çerkeslerin. Tam İslamlığı tatbik ediyor.

Çerkeslerin tam İslamlığı tatbik ediyor olarak görülmesi ve İslamiyet inancının eskiye dayandığı iddiası ortaya atılarak yine kökene dayandırma arayışı yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Çerkes dillinin Arapçaya yakın olduğu ve Kuran-ı Kerim'i topluluğun daha iyi okuyabileceği topluluk tarafından ifade edilmiştir.

Zehra G: Mesela Kuran okuma şeyi Arapçaya daha yakınmış. Harfleri telaffuz ediş şeklimiz Arapçaya daha yakın söylüyorlar. Mesela bir toplumda bir Kuran okunduğu zaman okuyanın bir Çerkes olduğunu biz anlayabiliyoruz hemen. Fark ediyor, harflerden fark ediyor.

Topluluğun birçok üyesi bu iddiaları yenileyerek İslamiyet'in en iyi kendileri tarafından sürdürüldüğünü iddia etmişlerdir. Topluluğun diğer topluluklara karşı üstünlüğünün bir göstergesi olarak kabul edilen bu durum, yine milliyetçilik inşasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat topluluğun bazı üyeleri kimliğe yansıyan dini unsurların sonradan baş gösterdiği tezini ortaya koymuşlardır. Çerkeslerin İslamiyet inancını en geç kabul eden topluluklarından biri olduğu iddiası da yine bu tezi doğrular niteliktedir. Ayrıca topluluğun bazı üyeleri dindarlığın artmasının nedenini yaşadığı coğrafya ve diğer topluluklar ile olan etkileşimine bağlamıştır. Fakat bölgedeki diğer topluluklarda görülen halk dindarlığının Çerkes topluluğunu etkilemediği yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir. Özellikle halk dindarlığında önemli yer tutan tarikat, türbe ziyareti gibi oluşumların Çerkes topluluğunda var olmadığı ve benimsenmediği dile getirilmiştir.

Osman H: Bizim buralarda fazla bir şey yok. Şu falanca şeyhdi, falanca şeydi yok yani fazla. Yani çıkarda tek tük. Mezarın yanından geçerken bir Allah'ın kulu boş geçmez. Duasını okur. Mezara da çok saygısı olurda öyle türban bağlamamış, tapmamış şeyimiz yok. Onu hiç sevmezler. Bazılarını görüyoruz. Çaput bağlamış, havuzun içine altın, para atarmış, ölüden medet beklermiş! Ne bekleyecen!

Topluluğun kültüründe bu tür mitleştirmelerin bulunmaması da yine topluluğun ortodoks/kitabî bir anlayış benimsediğini göstermektedir. Fakat kültür ve din arasındaki bazı uyumsuzlukların bulunduğu topluluğun birçok üyesi tarafından kabul edilmiştir. Çerkesler ile aynı bölgede bulunan diğer topluluklar ile yapılan görüşmelerde de bu duruma oldukça dikkat çekilmiştir. Uzunyayla Bölgesi'nde yaşayan Fatoş Y. "Düğünlerinde gösterdikleri örf ve adetler dini açıdan olan şeylere ters düşüyor" diyerek bu durumu dile getirmiştir. Bu da topluluğun içerisinde din ve kültür çatışmasının bulunduğunu göstermektedir. Tüm bu anlatılar neticesinde Uzunyayla Çerkesleri açısından günümüzde din olgusu kimlik inşası açısından önemli bir hale gelmiştir.

3.2 Uzunyayla Çerkeslerinde Din ve Kimlik Etkileşimi

Topluluk kimliğinin en önemli belirleyicilerinden olan kültür ve din olguları arasındaki çatışmanın özellikle günümüzde gözle görülür hale geldiği gözlemlenmektedir. Çerkes topluluğunun daha önce bahsettiğimiz milliyetçi grup ve muhafazakâr grup olarak bölünmesinin temel sebebi de din ve khabze çatışmasıdır. Bu durum aynı zamanda derneklerinde bölünmesine ve ayrı yollardan gitmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle Çerkeslerin bazı kültürel yapılarının yaşanılan inançla uyumsuzluk gösterdiği milliyetçi grup tarafından belirtilmiştir. Çerkeslerin kültürel yapılarında bulunan hiyerarşik yapı ve khabze de bulunan bazı kurallar bu duruma örnek olarak gösterilmiştir. Fakat ikinci grup olan muhafazakârlar kültür ile din arasında bir çatışmanın bulunmadığını ve tamamen khabzenin ve kültürün İslamiyet ile örtüştüğü görüşünde birleşmişlerdir. Bu yüzden günümüzde Çerkeslerin din ile kültür arasındaki ilişkiyi nasıl anlamlandırdıkları önem kazanmaktadır.

Topluluk üyelerinin birçoğu ortodoks İslam anlayışına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Fakat topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerde ortodoks İslam anlayışı hakkında bazı tezatlıkları olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle evlilik konusunda dinin bir belirleyici konumunda bulunmaması bu tezatlıkların en büyük göstergelerinden biri olarak görülmektedir.

Efkan P: Müslümanlık var ortodoksluk var Çerkez Yahudiler var fakat sen Müslüman'sın Yahudi'sin, Katolik'sin Ortodoks'sun diye aralarında bir şey yok. O düğünü kurdukları an bak düğün diyorum Türkçe söylüyorum bizim dilimize göre o dansa çıktıkları an hepsi Çerkez. Evlenir hiçbir sıkıntı yok. Davetiye gelmiş kız

babası Konstantin ya ben akrabalarımaya nasıl takdim edeceğim davetiye geldi diyor babası Konstantin'e . Adam Ortodoks ne yapsın. Ortodoks var yani ben akrabalarımaya nasıl takdim edebilirim bunu esprisini yaptık ama evlilikte problem olarak görülmüyor.

Evlilikte dinin bir belirleyici olmadığı fikri bize toplulukta bireysel açıdan seküler bir dindarlık anlayışının olduğunu göstermektedir. Toplulukta din bireysel olarak yaşamakta ve çoğunlukla üyeler arasında statü açısından bir üstünlük aracı olarak görülmemektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi statü açısından en etkili üstünlük aracının khabze olduğu topluluk üyeleri tarafından ifade edilmiştir. Bu durumu Asım Y. “Çerkeslerde Khabze dinden önce gelir. Bizde kimse namaz kılmıyorsun diye ayıplanmıyor ama khabzeğe aykırı bir şey yaptığın an ayıplanmıyorsun” diyerek açıklamıştır. Bu durumun yanı sıra Çerkes adetlerinin bazılarının ortodoks İslamiyet anlayışı ile uyuşmadığı da topluluk üyeleri tarafından belirtilmiştir. Bu duruma verilen en güzel örneklerinden biri olarak topluluk düğünlerinde içilmek üzere özel hazırlanmış içkilerin ikram edilmesidir. Çerkes kültürüne ait olarak tanımlanan bu içkinin düğünlerde ikram edilmemesi topluluk üyeleri tarafından bir ayıplanmaya sebep olmaktadır.

Asım Y: Düğünlerde maksime kurarlardı, hamurla, arpayla, nohutla yapılırdı. Düğünlerde genelde bu içilirdi bazen de bunun içine votka katılırdı. İhtiyarlar maksimeyi içerlerdi. Maksimeyi de herkes yapamaz öyle, iki ay önceden fiçılanması kurulması gerekir. Artık yapılmıyor pek bilende kalmadı.

Maksimenin şuanda yapılmıyor olmasına rağmen Çerkeslerin geleneklerinin devamlılığını sağlamak açısından günümüzde diğer alkol türlerine yöneldiği topluluk tarafından belirtilmiştir. Günümüzde de hala süren bu durum kendilerini dindar olarak gören topluluk üyeleri tarafından da kabul edilmiştir. Her ne kadar kendileri alkol tüketmeseler dahi alkol tüketenlere karşı saygı gösterdikleri ve göstermeleri gerektiği topluluk üyeleri tarafından belirtilmiştir. Bu durumu topluluğun üyesi olan Efan P. şöyle açıklamaktadır:

Karşı çıkmaz, biraz itiraz etseler de kültürümüz üstün geliyor. Abartılmadığı sürece içmemize sıkıntı yok. Diyelim şu adam dindar oğlu evleniyor. Ortamda alkol alınmıyor. Kendi almaz da alana da saygı gösterir.

Bu durum bizlere topluluk için geleneğin din üzerindeki baskın rolünü göstermektedir. Genellikle topluluğun birçok üyesi içinde bu durum sıklıkla dile getirilmiştir. Çerkes adetlerinde önemli bir yer tutan kaşenlik âdeti de din ve kültür arasındaki çatışmanın bir örneği olarak görülmektedir. Handan Ç. bu durumu şöyle açıklamaktadır:

İslamiyet'te kadının bir erkeğe sesi haramdır. Ya da kendisine haram olan erkeklerin yanında oynaması bunlar hoş karşılanmaz, caiz değildir. Ama bizde flörtleşme, kaşenlik vardır. Çok rahat hareket ederler. Gece yanında güvenileceği bir erkek olduğu zaman sabaha kadar da düğünde kalabilirler. Gezebilirler dışarıda. Kadının bu konularda kısıtlanması yoktur.

Topluluğun bazı üyeleri bu adeti inanç ile bağdaştırma yoluna gitmiştir. Adetin İslami ise topluluğun üyelerinin bazılarının geleneklerini İslamileştirme çabasında olduklarını da bizlere göstermektedir.

Efkan P: Yok ben size bir şey anlatayım. Çerkezler dini tam güzel öğrenmişler bence. Kafkasya'dayken Mısır'da Çerkesler var biliyorsunuz Memluklerden beri. Oradan bağlantılar var hala var eskiden beri. Mısıra gidip üniversitede El-Ezher'de güzel şekilde İslamiyet'i öğrenmişler araya şeyh katmadan çıkar gruplarını katmadan orda öğrendikleriyle İslamiyet'i düzgün öğrenmişler. Bu memleketin yetiştirdiği en ünlü din âlimi kime sorsan söyleyeceği tek kişi kızlarla oğlanların beraber dans etmelerini flört etmelerini konuşmalarını dinimize aykırı olup olmadığını sormuşlar. Ya dansa beni de çağırın demiş onun zararı varsa benim olsun zevkle de dans ederim demiş. Kesinlikle yasak koymamışlar.

Topluluğun bazı üyeleri daha çok kültürlerinden kopmamak ve devamlılığını sağlamak için inanç sistemini kültürüne uyarlama yoluna gitmiştir. Kaşenlik âdetinin inanç ile bağdaştırılması da bu durumun en büyük göstergelerindendir. Özellikle genç nüfusun daha seküler olduğu ve yaşlandıkça dindarlığın arttığı da topluluk üyeleri tarafından ifade edilmiştir. Bu durumu Vedat T. "Ben görmedim. Çerkes olup da din adamı olan hiç duymadım. Bizimkiler gençken bunlara eğilmez daha çok yaşlanınca bu işlerle uğraşırlar" diyerek açıklamıştır. Dernekler incelendiğinde bu durumun daha net bir şekilde görünüm kazanmaktadır. Topluluk üyeleri yoğunlukla kendilerini milliyetçi olarak tanımlayanların oluşturduğu KAFDER'in daha çok genç bir nüfusa sahip olduğunu belirtirken, muhafazakârların derneği olarak görülen BİRKAF'ın ise belli bir yaş grubunun üstündeki insanların oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Mustafa A: Tabi, çok belirgin bir fark var orada. BİRKAF belli bir yaş grubu üzerindeki insanlara daha çok hitap ediyor. Orası bana da biraz daha buluşma yeri gibi geliyor yani. Belki biraz daha rahat ediyorlar bilmiyorum. KAFDER' in ana gövdesi kesinlikle gençlerden oluşuyor ama belli bir yaş grubu üzerindikilerden de mesela yapabildikleri ölçüde ciddi yardımlar alınıyor.

Milliyetçi grubun daha çok gençlerden oluştuğu ve gençlerin daha seküler bir dinsel yaşam sergilediklerini görülmektedir. Kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan grup ise belli bir yaşın üstünde bulunmakta ve buna bağlı olarak dinsel bir kimliği ön plana çıkartmaktadırlar. Bu da bizlere dinin topluluğun iki farklı kimlik inşasında da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

3.2.1 Milliyetçi Kimlik İnşasında Dinin Rolü

Milliyetçi kimlik inşasında khabzenin başat referans çerçevesi olduğu görülmektedir. Topluluğun birçoğu kendilerini birleştiren şeyin khabze olduğu ve kendilerini Khabze üzerinden tanımladıklarını belirtmişlerdir. Bu durum milliyetçi grubun kimlik inşasında en belirgin özellik olarak khabzelerin ve diğer kültürel durumların ön plana çıkarılması olarak görülmektedir.

Ünal S: : Çerkesler çok inançlı. Siz Hanefi'yiz, Sünni'yiz diyorsunuz. Ama bizi bağlayan Çerkeslik Khabzedir yani. Biz Kafkasya'dan geldik. Ayrı köylerden, ayrı şehirlerden. Ama burada birleştik. Herkes birbirini biliyor, haberleşiyoruz. Kız da veriyoruz kız da alıyoruz. Cenazeye de gidiyoruz. Ayrı gayrı etmeyiz kesinlikle.

Milliyetçi kimlik inşasında topluluk için khabzenin dinden daha önemli yer tuttuğu Çerkesler tarafından birçok kez dile getirilmiştir. Genellikle khabze ile dinin çatıştığı durumlar da milliyetçi grup khabzenin referans alındığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durumu Mahmut A. “Din ayrı. Khabze ayrı. Çatıştığı yerler vardır. Desteklediği yerler vardır. Kişiye göre değişir. Genellikle Khabze seçilir ama kişiden kişiye görüşe göre değişir” diyerek açıklamaktadır. Bazı topluluk üyelerine göre bu durumun kaynaklanmasının sebebi ise khabzenin özellikle İslam inancından önce var olması olarak açıklanmaktadır. Milliyetçi gruba göre İslamiyet inancını en geç kabul eden topluluklardan birisi Çerkeslerdir. khabzenin ise tarihi olarak çok çok eskilere dayandığı mitleştirilmesi toplulukta hâkimdir. Bu durumdan dolayı topluluk daha çok içselleştirdiği ve zaman geçirdiği khabzeden daha çok etkilenmektedir. Milliyetçi grubun kimlik inşası

ve benliğin sunumu da yine khabze üzerinden oluşturulurken, bireyin dini rollerinin sosyal olarak bir öneminin olmadığı görülmektedir. Bu durumun en güzel örneklerinde biri topluluğun kimin thamade olabileceği üzerinden verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır.

Handan Ç: Dini bir yönü yok. Mesela Kur-an okuyan olsun ya da dini şeyleri bilen olsun denmez. Bizde nişanda imam nikâhı kıyılır. Normalde resmiyette yasak ama iki genç anlaştıysa artık nikâh akdiyle evlilikleri tamamlanır nişanda. Onda bir Thamade seçilir. Thamade onların dini nikâhlarını kıyacak düzeyde olur ya da olmaz hiç fark etmez Aynı bir hoca getirirler nikâhlarını o kıyar. Ama thamadenin dini yönü olsun. 32 farzı bilsin bilmem ne! Öyle şeyler aranmaz. Önemli olan soyca, kültürce, konuşma, oturuş, adap o aileyi o düğünü temsil edebilecek bir erkek olması yeterli.

Milliyetçi grubun çoğu thamadenin dini bir vasfının olup olmamasının önemli olmadığını belirterek daha çok kültürel olarak statü sahibi olması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. Bu durumda yine topluluğun, dinin sosyal etkileşim alanlarında belirleyici olmadığı kanaatinde olduğunu bizlere göstermektedir. Ayrıca kültürün ve khabzenin, din üzerinde daha etkili olduğu fikriyatı milliyetçi grup ile yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Özellikle geçmişte bu durumun daha net olarak görüldüğü ve sınıf kavramı üzerinden ibadetlerin belirli kurallar neticesinde yapıldığı topluluğun birçok üyesi tarafından dile getirilmiştir.

Yahya P: Camide de geçerliydi, hatta sülale ismi olmayan kişilerin imamlık yapamayacağı söylenirdi. Yani onların arkasında namaz kılınmaz diye bir şey söylenirdi. Bizim köyde olmadı öyle şey.

Geçmiş dönemlerde alt sınıftan olan kişilerin namaz kıldırılmaması gibi olgular bize kültürün din üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu durumun yanı sıra alt sınıftan olanların geçmişte hac ibadetlerini özgür olmadıklarından dolayı gerçekleştiremeyeceği, camilerde ön sıralarda duramayacağı gibi bazı kuralların olduğu da topluluk tarafından belirtilmiştir. Selahattin İ. “Kölelik gibi şeyler eskiden vardı ama ben doğru bulmuyorum. Mesela hacca gidecek ya işte dediler ki o hür değil ki, azat olmuş değil ki, onun hacılığı da kabul olmaz derlerdi” diyerek bu durumu açıklamıştır. Fakat günümüzde artık bu durumların kalktığı ve böyle uygulamaların yapılmadığı da topluluk tarafından belirtilmiştir. Topluluğun söylemlerinde her ne kadar uygulamanın

fiilen kalktığı görülse de yine de alt sınıftakilerin yerini bilmesi gerektiği fikriyatı ön plana çıkmaktadır. Alt sınıftaki bazı insanlar çoğunlukla geçmişte yaşanan bu durumlardan dolayı daha geri planda kalmayı seçmişlerdir. Ayrıca khabzede bulunan yaşa göre oturma düzeni de ibadethanelere de yansımaktadır. Topluluk aynı düzeni ibadethanelerde de kullanmış ve bu durumun bazı sorunlara yol açtığı bazı üyeler tarafından belirtilmiştir.

İsmail Ö: Biraz kaçınıyorlar yan yana durmaya. Senin büyüğün senin sağında durmak zorunda. Sen büyüğün solunda durursun yürürken de camide de. Büyük senin sağında durmak zorundadır. Sadece namazda değil sokakta bile. Aslında namazda bayram namazı falan imamın arkasında İslam'a göre imam karıştırdığında uyarmak için durur. Biz bir kere imam şaşırıldı karıştırdık. İmamın arkasında en büyük durduğu için onlar da beynamaz olduğu için uyaramıyor. Gençler var imam hatipli onlar da genç olduklarından gidemiyorlar imamın arkasına.

Çoğu topluluk üyesi sınıf kavramının olmaması gerektiği konusunda ortak bir görüş beyan etse de gündelik yaşamın sosyal etkileşim alanlarında sınıf kavramı oldukça yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bazı üyeler ise sınıf kavramının kültürün bir parçası olduğunu ve her ne kadar iyi bir şey olmasa da var olduğunu belirtmişlerdir.

İsmail ö: Buna iyi veya kötüdür de diyemiyorsun çünkü bu bir kültür nereden baksan bin yıllık kültür. Ama kim çıkardıysa sınıfsal bir ayırım saçmadır yani neye göre ayrılmış? Ya da bugün oturup dağıtsalar neye göre dağıtacaklar.

Bazı üyelerin sınıf ayrımı hakkında ki görüşleri topluluğun kültüre bakış açısını yansıtmakla beraber, khabzenin sorgulanamaz olarak görüldüğünü de bizlere göstermektedir. Khabzenin kurallarının topluluğun dini uygulamalarını da belirli çerçevelerde düzenlediği görülmektedir. Ayrıca sosyal yaşamın pratiklerini de büyük ölçüde etkileyen khabze, bazı dini kurallarında topluluk tarafından benimsenmemesini neden olmaktadır. Milliyetçi grubun kimlik inşasında özellikle görülen dini kuralların ikinci plana atılması, grubun daha çok dini kendi kültürlerine göre yorumlama ve şekillendirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu birçok kez topluluk üyeleri tarafından da dile getirilmiştir.

Zehra G: Mesela bizde amca çocuğu, teyze çocuğu, dayı çocuğu bunlar aynı kardeşin gibidir. Bir evlilik gerçekleştiremezsin. Ama dini şeylere bakılırsa nikâh düşünüyor gözükiyor. Ama bizde o şeyi tutmuyor. O yüzden hani tamamen de dine şeylerini yapacak olursak, dini vazifelerini yapacak olursan Çerkeslik şeyi kalıyor. Bazıları diyorum ya öyle yapanları da kınarız mesela Çerkesler olarak. Mesela günahdır diye amcasının oğlunun elini tutmayan, biz yedi göbek sayarız, o bizim kardeşimiz sayılır. Şimdi mesela İslam'da diyor ki el tutmayın diyor, ama bizde el tutmadığımız zaman kınarız. O yüzden hani o bir de bir kitapta okumuştum ben, bazı şeyler işte gelenek ve göreneklere göre de yumuşatılabilir diyor okumuştum ben bir kitapta.

Diğer yandan bazı topluluk üyelerinin geçmiş dinlerden kaldığı düşünülen bazı ritüellerin toplulukta devam ettiğini de belirtmişlerdir. Milliyetçi referansları sahiplenilen grup, tarihsel olarak inanılan dinleri, kültürel zenginliklerin önemli kaynaklarından biri olarak görmektedir. Bu da kimlik inşası ve kök arayışında dinin bir dayanak olarak kullanıldığının bir göstergesi olmuştur. Özellikle Uzunyayla Bölgesi'nde yakın zamana kadar devam eden Hantse Guşe ritüelini bu durumun önemli örneklerinden biri olarak görmektedir. Hantse Guşe kelimesinin Çerkes dilinde ne anlama geldiği sorulduğunda topluluk Guşe kelimesini prenses, yetkili bayan olarak tanımlamaktadır. Hantse ise özel bir isim olarak kabul edilmekte ve çoğunlukla ne olduğu hakkında bir fikri olmadığı görülmektedir. Yağmur duası ritüeli olarak anlatılan Hantse Guşe ritüelinin nasıl gerçekleştiğini topluluk üyelerinden Osman H. şöyle açıklamaktadır:

Toplu olarak elimizde bebek gibi bir şey yapardık. Şimdi kapı kapı gezerdik. Farz edelim sizin kapınıza geldik. Kim ne verirse yağmur yağdır diye gezerdik. Kimi bulgur verdi kimi affedersin un verirdi. Şimdiki gibi para yoktu. Kimi yemeğini yaptırırdı. Çok neşeli olurdu. Kapıdan habersiz olarak çıkan biri oldu mu kafamıza lak diye kovayla su dökerlerdi. Öyle neşeliydi kiii. O çok zevkliydi.

Bu yağmur ritüelinin topluluk içinde yakın zamana kadar devam ettiğini belirten milliyetçi grup bu olayı kültürel bir olgu olarak görmektedir. Bu ritüelin geçmiş dinlerden geldiği söylenerek Çerkes kültürünün zenginliği özellikle vurgulanmaktadır. Ayrıca kök arayışı ve diaspora milliyetçiliğinin inşası da bu tip vurgularla sağlanmaktadır. Topluluk içinde bu geleneğin ortaya çıkışı hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Topluluk üyelerinde bazıları bu durumu pagan inancından

geldiğini ve kültürün içinde sonradan devamlılığının sağlandığını belirtmişlerdir. Her ne kadar bu ritüel ile günümüzde yaşanan inanç arasında bir uyumsuzluk gözlemlense de, kültür daha ön planda tutularak bu ritüelin devamlılığı sağlanmıştır. Bu durumda en büyük nedeni diasporada olan topluluğun kültürünü koruma isteğidir. Milliyetçi kimlik inşasının en önemli özelliklerinden biriside diaspora milliyetçiliğinin, mitleştirilmesi yolu ile toplum hafızasından unutulmamasını sağlamaktır. Böylece topluluk üyeleri birbirine daha sıkı bağlar ile bağlanırken, kültürün yok olmaması amaçlanmaktadır.

Ayhan D: Bunlar bildiğim Pagan bir şeydi. Çünkü bebek gezdiriyordunuz orada ve evet Allah kelimesini kullanıyorduk. Dua ederken işte yağmur yağdır Guaşe bu dediğimiz oradaki bebek formu işte biz bu kadın şeyini gezdiriyoruz Allah'ım bize yağmur yağdır ve bire bir Türkçesi budur. Yağmuru onun adına istiyordun.

Bazı topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerde ise günah kavramının Çerkesler de yemük/haynape kavramlarının gerisinde kaldığı belirtilmiştir. Çerkesler için ayıplanmak başlarına gelebilecek en kötü olay olarak görülmektedir. Bu durum ise kimlik inşasında khabze kurallarının dinin önüne geçtiğinin bir göstergesi olarak gözlemlenmektedir. Topluluk üyeleri dışlanmamak için khabze kurallarına uymaya daha çok çaba sarf ettikleri için dinin kuralları ikinci plana atılmaktadır. Bu yüzden dine uygun olmayan khabze kurallarında genellikle khabzeyi tercih etmektedirler. Bu da dinin sosyal etkileşim alanlarında daha etkisiz halde bulunmasını sağlamaktadır.

Aslı B: Mesela bizim köyde o şey çok hoşuma gider iki tane evli çift tamam mı? Yaşlı bir de dedem var. Bunlar orta yaş insanları. Adam karısını öne oturtuyor. Dedem kadının yanında. Stışmamışlar kadınla böyle gidiyorlar. Dedemle adamın karısı tamam mı? Arkada da adam. Hiçbir şekilde bu problem değil. Orda oturan bize bunu anlatmıştı: "yani khabze, Allah'ın yasasından bile üstün" demişti.

Milliyetçi grubun bir kısmı dini kuralları khabzenin kurallarına göre daha az önemli görme eğiliminde olsa da diğer bir kısmı dinin Çerkes kültürünü asimile ettiğini belirtmişlerdir. Özellikle Türklük ve İslam ile olan etkileşimlerinde bazı geleneklerin kültürlerinin içine girdiğinden bahseden topluluk üyeleri bu etkileşimi bir çeşit asimilasyon olarak tanımlamış ve rahatsız olduklarını söylemişlerdir. Bu da bizlere diaspora milliyetçiliği inşasının kimlik üzerindeki etkisini göstermektedir. Ahmet E. bu durumu "İslam'la ve Türklükle biz de bazı şeyler oldu yoksa nişandı şeydi şahsen

benim gereksiz gördüğüm şey bizde yoktur” diyerek açıklamıştır. Bu ise dinin kültür üzerindeki etkisini bizlere göstermektedir. Din kültür ile etkileşiminde sosyal hayat pratiklerini çeşitli eklemeler veya çıkarmalar yolu ile değişime uğratmaktadır. Ayrıca diğer bir grup üyesi olan Gener A. bu iddiayı daha da ileri götürerek İslamiyet’in tam benimsemesi durumunda Çerkeslik kimliğinin ortadan kalkacağını söylemiştir.

Daha hızlı asimile oluyorlar. İslamiyeti tam benimsediğiniz zaman Çerkeslikle alakanız kalmaz yani. Çerkesliği benimsediğiniz zaman da İslamiyet ile alakanız kalmaz yani tam aradasınız. Zaten Uzunyayla Bölgesi evet yaratana inanyorlar fakat bir şey olduğu zaman ilk onu düşünmezler. İslamiyet ile Çerkesliği yan yana getirmek imkânsız derecede zor. Getirildiği zaman da kültür kaybediliyor. Kendisini soyutluyor, çocuğunu göndermiyor.

Milliyetçi referansları sahiplenen grup dinin daha çok kültürü yok edeceği inancına sahiptir. Bu yüzden de Çerkes topluluk üyeleri kendi kültürlerini devam ettirmek için önceliğini khabzeye vermektedir. Bu da özellikle bazı dernekler üzerinden de çeşitli araştırmalar ve kitaplar sayesinde daha belirgin hale gelmekte ve topluluğu milliyetçi bir kimlik inşasına açık hale gelmektedir. Bu durumun yanı sıra diasporadan dolayı Çerkes kimliğinin din ile etkileşiminin arttığını iddia eden grup üyeleri de bulunmaktadır. Özellikle diasporadan sonra ötekilerle etkileşime giren topluluğun din ile asimile olduğu vurgulanmış ve dinin kimlik inşasında khabzenin önüne geçtiği belirtilmiştir.

Ömer T: Benim düşünceme göre Kafkasya’da kalsaydık diaspora dönemine girmeseydik gene khabze dinden önce olurdu diye düşünüyorum ben. Ama buraya göçünce asimile olmanın etkisiyle din biraz daha öne çıkıyor ister istemez.

Bu aynı zamanda anavatana olan özlem ve mitleştirilmenin açık bir örneği olarak gözükmektedir. Topluluk üyelerinden bazıları anavatanda kalınması durumunda khabzenin ve kültürün asimile olmayacağı inancını taşımaktadır. Kafkasya’nın hala aynı kültürlerin devam ettirildiği ve Çerkesliğin tam olarak yaşandığı bir mekân tasavvuru yaratan topluluk üyeleri böylelikle diaspora milliyetçiliğini inşa etmektedirler. Topluluk üyeleri anavatanın vazgeçilmezliği, ata toprağı olması ve anavatanda akrabalık bağların bulunması sebebi ile çoğunlukla hayali bir mekân inşasında bulunmuşlardır. Bu ise Kafkasya’nın mitleştirilmesine ve diaspora milliyetçiliğinin inşasına yol açmaktadır.

Milliyetçi kimlik inşasının en önemli özelliği khabze kurallarını ve Çerkes kültürünü ön plana çıkarmasıdır. Böylece milliyetçi kimlik inşasında din ikinci planda tutulmakta ya da tamamen kültürü asimile edici bir yapı olarak görülmektedir. Diğer yandan inançlar topluluk kültürünün bir parçası olarak mitleştirilmekte ve bir zenginlik unsuru olarak kabul edilmektedir. Milliyetçi kimlik inşası özellikle genç nüfus arasında daha etkili olmakla birlikte, daha yaşlı topluluk üyeleri de bu inşadan etkilenmişlerdir. Milliyetçi kimlik inşasında daha seküler bir din anlayışı yaygınken, dinin statü kazanımı açısından bir önemi bulunmamaktadır. Bütün statü kazanımı khabze üzerinden oluşturulmakla beraber topluluk üyelerinin bu kuralları ihlal etmesi de statülerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Genel olarak diaspora milliyetçiliği üzerine kurulan bu inşa bazı dernekler vasıtasıyla da daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle KAFDER tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, konferanslar ve bunların topluluk üyeleri ile buluşması milliyetçi inşanın daha fazla yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Diasporadan dolayı topluluğun anavatan özlemi ve gittikleri ülkelerde asimile olma korkusu da milliyetçi inşayı tetiklemektedir. Bu yüzden anavatanı, ritüellerini ve dinlerini mitleştirme yollarına giderek kültürün yok olmaması için topluluk tarafından çaba gösterildiği gözlemlenmektedir. Topluluk üyeleri benliklerini sunarken khabzenin bireylere verdiği rolleri oynamakta ve böylece topluluğun üyesi olarak benimsenmektedir. Bu durum üyelerin khabzelerin dışına çıkamamasını sağlayarak bir otokontrol mekanizması oluşturmaktadır.

3.2.2 Muhafazakâr Kimlik İnşasında Dinin Rolü

Muhafazakâr kimlik inşasında din, khabzedeki bir nebze daha önde tutulmakla beraber aynı zamanda khabzenin kurallarının da dine aykırı olmadığı görüşü yaygın kanaat olarak görülmektedir. Genellikle topluluk üyeleri khabze ve İslam dininin aynı şeyleri söylediğini iddia etmişlerdir. Bazı topluluk üyeleri ise khabzedeki kuralların İslam dinine göre şekillendirildiği bu yüzden aralarında bir çatışmanın olmayacağı iddiasında bulunmuşlardır. Bu görüşü savunan topluluk üyelerinden Selahattin İ. “Din her zaman için daha önemlidir ama bizim khabzelerimiz de dine göredir. Bizim anayasamız yoktur ama bizim birçok şeyimiz dine göre ayarlanmıştır” diyerek bu durumu açıklamıştır. Bu görüş genel olarak dinin khabze üzerinde büyük bir etken olduğunu savunmaktadır.

Muhafazakâr inşada özellikle Müslümanlığın erken dönemlerde Çerkesler tarafından kabul edildiği mitleştirilmesi önem taşımaktadır. Topluluğun bazı üyeleri İslamiyet'in Çerkesler tarafından kabulünün on beşinci yüzyılda gerçekleştiği iddiasında bulunmuşlardır. Böylece neredeyse altı yüz yıl önce İslam dininin kabul edilmiş olması kültürün inşasında da dinin etkili olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır. Bu durumun yanı sıra muhafazakâr inşaya göre Çerkeslerin sürgün edilmesinin en büyük nedeninin din olduğu düşünülmektedir. Rus Devleti'nin sadece dini ayrılıktan dolayı Çerkesleri soykırıma uğrattığı fikri ön planda tutulmaktadır. Topluluk üyelerinin bazıları Rus-Çerkes Savaşı'nı bir nevi din savaşı olarak görmekte ve bu yüzden sürgüne uğradıklarını söylemektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Çerkesleri kabul etmesinin sebebinin de din kardeşliğinden dolayı olduğu düşünülmektedir:

Ferhat Y: . Sebepleri dindi ama başka bir sebep var mıydı bilemiyorum. Çerkesler Müslüman olduktan sonra Ruslar bastı Çerkeslere dirlik vermedi. On yıllarca yirmi yıllarca Çerkesler o zamanlar küçük bir buçuk milyon civarındaymış. Rusya'nın nüfusu o zamanlar nereden baksan otuz milyon. En sonunda Osmanlı kendisine yakın gördü Çerkesleri kurtardı. Büyük çerkeslerin, yaşlı Çerkeslerin Osmanlıya büyük sevgisi var. Osmanlı dediğin zaman her şey durur. Neden? Bunlara önce Allah verdi. Sonra toprak verdi, memleket verdi, vatan sahibi etti.

Topluluk üyelerinin çok önceden İslamiyet'i kabul ettikleri miti ve sürgün sebebinin tamamen dinsel olarak mitleştirilmiş olması dinin topluluk için en önemli sosyal düzenleyicilerden biri olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden de kimlik inşasında dinin rolü önde tutulmakta ve kültürün zaten İslamiyet ile şekillendiği görüşünü iddia edilmektedir. Bu yüzden topluluğun bir kısmı referans olarak İslam dininin ve Kur'an-ı Kerim'in görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Cihan N: Bizim burada sola çekenler biraz Adige Khabzeyi öne alır. Khabzelerin %90'ı İslam'dan gelme ve beşeriyetin muhtaç olduğu sistem İslam'dır. İster kabul edin ister etmeyin. Buraya pratik olarak değineyim. Şimdi Allah insanı yarattı yarattıktan sonra "git ne halin varsa" deyip bırakmadı. Kur'an-ı Kerim'i biz nasıl görüyoruz, Kur'an-ı Kerim nedir? Kur'an-ı Kerim'i insanoğluna verilen bir katalog olarak göreceğiz. Buzdolabı alıyorsun eline bir katalog veriyorlar. Beşeriyetin öyle bir kataloğu olarak göreceğiz gerçeği de odur

Milliyetçi insanın khabzeyi öne almasının eleştirilmesi ve dinin en önemli belirleyici olması gerektiği fikri de muhafazakâr insanın temel tezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kültürün birçok âdetinin de İslami olarak yorumlanmasına neden olmaktadır. Muhafazakâr inşada khabze kurallarının İslamiyet ile uyuşması fikriyatı birçok geleneğin din üzerinden oluşturulduğu iddiasını öne çıkarmaktadır. Bu durumun birçok örneği topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Topluluğun birçok üyesi tarafından Çerkeslerin yerli içkisi olarak anlatılan maksimenin sarhoşluk vermediği iddiası da yine bu bağlamda değerlendirilmektedir. Topluluk üyelerinden Serpil B. khabzenin dini inanca aykırı kuralının olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine sorulan peki maksime sorusuna ise “Maksime içki değil. O hamurdan ekmekten mayalanmış bir nevi içecek. Yoksa içki tarzı sarhoş eden bir şey değil. Bir nevi bozayı düşünün yani” diyerek tanımlamıştır. Bu durum geleneğin daha İslami formlara dönüştürülme çabasının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Thamade konusunda yapılan mitleştirmeler de bu durumun en iyi örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Thamadenin eski zamanlarda dini bir görevli olarak mitleştirilmesi ve İslamiyet ile bu statünün içeriğinin değiştiği topluluğun bazı üyeleri tarafından iddia edilmiştir.

Cihan N: Thamade papa demektir aslında. Thamade Allah'ın vekili bugün Hristiyanlıkta Allah'ın vekili olarak papa vardır thamade de öyleydi. Eskiden Allah'ın adına hareket ederdi. Daha önceleri devlet başkanına thamade denirdi. Bu 1300'lü yıllardadır. Thamade biraz afroz edildi İslamiyet'ten sonra. Thamade kelimesi kaldı. Sadece düğünlerde bir yerlere giderken veya gelin götürülürken Thamade onların başındaki lideri gibi bir sığata yerleştirildi.

İslamiyet ile beraber kültürün içindeki thamade olgusunun görevlerindeki değişim dinin kültür üzerindeki baskınlığı iddiasını güçlendirmektedir. Muhafazakâr kimlik inşası birçok Çerkes kültüründe bulunan geleneksel kuralların dine uymadığı için değiştirildiği iddiasında bulunmaktadır. Bu değiştirilme işleminin yanı sıra geleneği İslamileştirme eğilimi de muhafazakâr insanın en belirgin özelliklerinden biri olarak gözlemlenmektedir. Topluluk üyelerinin bazıları thamadenin dini bir alt yapısı olduğunu ve bunun İslam inancı ile de uyuştüğünü belirtmektedir. Thamade hakkındaki bu yorumlar onun İslamiyet ile ortaya çıktığının düşünülmesine neden olmaktadır. Gelenekler İslamileştirilerek Çerkes kültürüne dinsel kökler bulunmakta ve kültür bu

kökler üzerinden ele alınmaktadır. Bu da dinin kültür üzerindeki baskın karakterini ortaya çıkarmaktadır. Thamadenin İslamiyet ile uyuştüğunu belirten İbrahim H. bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Thamadelğin dini bir alt yapısı var. Peygamber efendimizin hadisi var, iki kişi olarak bile yola çıksanız biriniz mutlaka imam olun yani sözü dinlenecek birisi. Tüm yetki thamadededir. Mesela düğünün sahibi vardır ama o yetkili değildir, thamadenin dediği olur.

Kimliğin temelini dinin konulması durumu sadece thamade konusu ile sınırlı kalmamaktadır. Bu durum yine kimliğin en önemli belirleyicilerinden biri olan sınıf ayrımı üzerinden de gerçekleşmektedir. Sınıf kavramının da İslami olarak oluştuğunu düşünen bazı topluluk üyeleri bu durumu Kur'an-ı Kerim'i referans alarak belirtmişlerdir.

Nail M: Şimdi Araplardan gelmedir bu kölelik. Bir kavim vardı. Zamanında çok eskiden çok azınlık bir millet vardı bunlar hiç dine girmiyorlar. Dini kabul etmiyorlar boyuna harp ediyorlar. Ayet geldi bunların üzerine Kuran'dan bunları tutun tuttuğunuzu da köle yapın diye. Ta ki Müslüman oluncaya kadar. Bizim Kabardey milleti de böyle ikiye ayrıldı Araplardan görüp etkilendiler.

Geleneği inançla bağdaştırma durumu bizlere topluluk üyelerinin kültürlerinden vazgeçmek yerine onları dine uygun olarak yorumlama yoluna gittiklerini göstermektedir. Ayrıca kutsal kitaplar referans olarak gösterilerek bir yandan da kültürün yüceltilmesi yoluna gidilmiştir. Yani muhafazakâr kimlik inşasında din kadar khabzenin kuralları da önemli yer tutmaktadır. Çünkü khabzenin kuralları ve topluluğun gündelik yaşamı dini forma göre şekillendirilmiştir. Bu yüzden İslamiyet ile şekillenen kültüründe kutsallığı ön plana çıkarılmaktadır. Bu durumda aslında muhafazakâr kimlik inşası gücünü dinden almış olsa da milliyetçiliğinde muhafazakâr inşa için vazgeçilmez olduğunu bizlere göstermektedir. Fakat bu milliyetçilik daha çok İslami forma bürünmüş topluluk kurallarına bağlılığı gösteren bir milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçi inşanın daha çok bir kültür olarak tanımladığı sınıf ayrımının, muhafazakâr kimlik inşasında daha çok dini temele oturtulmuştur. İki inşada da sınıf anlayışı sürerken sadece nereden geldiği konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Yine ibadetlerde kültürün ön plana çıktığı milliyetçi görüşten farklı olarak muhafazakâr

inşada bu durum reddedilmektedir. Muhafazakâr inşaya göre geçmişte her ne kadar bir hiyerarşik yapı bulunsada bu durum ibadethanelere yansımamıştır. Ayrıca milliyetçi inşaya göre khabzede bulunan yaşa dayalı oturma düzeninin camide de bulunduğu iddiasına karşılık, muhafazakâr inşa bu durumda İslami olarak oluştuğu iddiasında bulunmaktadır. Camide khabzeye dayalı sınıfsal, yaşsal bir ayrımın bulunmadığını Cihan N. şöyle açıklamaktadır:

Camide sıralama olarak camide önce giden ön safi kazanır. Fakat ben gencim daha yaşlılar belki ibadet edemez diye öne geçmeleri sünnettir. Bu İslam'dan gelmez. Khabzeden geldiğini sanmıyorum. Camide kesinlikle yok. Ona bakarsan gencecik imamlar atanıyor onu arkaya mı atmak lazım?

Camide geleneksel bir sıralamadan ziyade dini bir sıralama olduğu iddiası yine kültürel olguların din ile temellendirildiğini bizlere göstermektedir. Sınıf ayrımının her iki inşada da günümüzde olmaması gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen kolektif hafızada bulunan bu hiyerarşik yapının hala devam ettiği görülmektedir. Bu da bizlere bazı üyeler tarafından bu yapının topluluğun sosyal yaşamında devam ettirdiklerini göstermektedir. Muhafazakâr grubun Çerkes kültürü hakkında diğer bir ortaya attığı iddia ise Hantse Guaşe ritüeli üzerinden gözlemlenmektedir. Daha çok milliyetçi grubun diğer dinler ile ilişkilendirdiği ritüeli bazı topluluk üyeleri İslamiyet'ten geldiğini iddia etmişlerdir. Hantse Guaşe ritüelinin İslamiyet'ten geldiği iddiası yine bize geleneğin İslamileştirme çabasının bir örneğini sunmaktadır. Gelenek İslamileştirilerek topluluğun kimlik inşasında din ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Cihan N: Çocuk şarkısı gibi, yakarış gibi farklı bir şeydir bu. Bir ağaç kesilir. Guaşe demek bir yerde bayan yetkili anlamına geliyor. Yani torunlu tosunlu gelinli büyük birisi demektir. Ona ceket giydirden de olur, entari giydirden de olur bir de eşarp gibi ufak şapka gibi bir şey. İki çocukta tutulur. O kültür İran'dan gelmez. İran'da kum şehrinde çok korkunç bir kuraklık geçer. Orada çocuklara verdiler verin yapsınlar diye bir imam fetvasıyla. Yavaş yavaş Kafkasya'ya geldi.

Hantse Guaşe ritüelinin bir imam fetvası ile Çerkes kültürüne girdiği miti topluluğun İslami temeller üzerine dizayn edildiği iddiasını ortaya koymaktadır. Bu durum da bizlere yine kültürün kutsallaştırılma çabasını göstermektedir. Din temelli Çerkes kültürü miti topluluğun İslam'ı tam olarak yaşadığının bir göstergesi olarak

kullanılmakta ve kimlik inşası bu durum üzerinden gerçekleştirilmektedir. Hantse Guaşenin İslami bir alt yapısının olduğu iddiasının yanı sıra bazı topluluk üyeleri bu ritüelin başka dinlerden geldiğini fakat sürgünden sonra İslamlaştırıldığını belirtmişlerdir. Hantse Guaşe ritüelinde söylenen şarkının eskiden bereket tanrısına hitap ettiğini fakat Çerkeslerin İslam dinini benimsedikten sonra artık bereket tanrısının yerine Allah'a hitap edildiği belirtilmiştir. Bu durumda bize geleneğin İslami formlara oturtulma çabasını ve dinin kültürel değişimlerdeki etkisini göstermektedir. Bu durumun toplulukta çoğunlukla eski inanç sisteminden geldiğinin bilinmediği ve sonradan kitaplar üzerinden öğrenildiği ifade edilmiştir. Bu da bizlere kimliğin inşasında kültürel çalışmalarında etkili olduğunu bizlere göstermektedir.

İbrahim Hoca: Hantse Guaşe dedikleri o eski bir tanrıymış. Bereket tanrısı dedikleri tanrıymış. Onu bir kitapta okudum ben. Resmen İslami sözlerle mitolojik tanrı gezdirdik. İki inanç birbirine girmiş Çerkeslerin inançları çok sıkıntılıydı şeyden önce Kafkasya'da. Ondan sonra değiştirdiler.

Ayrıca diğer inançların sıkıntılı olarak görülmesi topluluğun İslam dinini diğer inançlardan açık bir şekilde ayırdığını göstermektedir. Milliyetçi grup içinse bu durum farklılaşmaktadır. Milliyetçi kimlik inşasında geçmiş inançlar sıkıntı olarak tanımlanmamakla beraber kültürel olarak zenginlik yarattığı düşünülmektedir. Böylece Çerkesliği antik kökene dayandırma miti oluşturmaktadır. Muhafazakâr grup ise Çerkesliğin kökenini İslamiyet dinini benimsemesinden sonrasını daha fazla temel olarak bir inşa süreci oluşturmakta ve geçmiş inançlar sıkıntılı olarak tanımlanmaktadır. Topluluk üyelerinin bir diğer iddiası da cenaze ritüelinde ortaya çıkmaktadır. Çerkeslerin cenaze ritüelinin tümünün İslamiyet'ten geldiği savunularak yine gelenek İslamlaştırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca muhafazakâr grubun milliyetçi gruba en büyük eleştirilerinden biri khabzenin kanun olarak görülmesidir.

Cihan N: Khabze kural demektir bizde, kanun değildir. Bazıları kanun yerine koymaya çalışıyor. Şimdi İmam Mansur zamanında bunlar İslam'la tanıştıktan sonra cenaze merasiminin nasıl yapılacağını iyi anlattı, bunlar da dinledi khabze olarak aldılar bu kadar basit. Yakın köyden gelenleri ev sahibi ağırlar. Ben hayret ettim. Bu İmam Mansur zamanından gelmez. 1400'den beri böyle oldu. Khabze dedikleri birisinin yakını ölünce akrabaları kapının önünde dururlardı millet dua yaparken yakınları el kaldırırdı. Onunla tanrıları ölen kişinin akrabasını.

Khabzenin inanç ile çatışması milliyetçi ve muhafazakâr grup arasındaki tartışmaların ana sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Muhafazakâr grubun genellikle yaşlı nüfustan oluşturduğu topluluk tarafından belirtilmiştir. Milliyetçi grubun khabzeyi kanun olarak görmesi ve Çerkeslik için uyulması gereken en önemli özellik olarak tanımlaması, muhafazakâr grup tarafından eleştirilmektedir. Çünkü muhafazakâr grup Çerkes kimliğinin en önemli özelliğinin din olması gerektiğini savunmakla beraber, asıl kanun olarak görülmesi gereken şeyin Allah'ın emrettiği şeyler olduğunu düşünmektedir. Kesinlikle İslamiyet olmadan Çerkesliğin olamayacağı fikrini temele alan topluluk üyeleri gündelik yaşamlarının düzenleyicisi olarak da dini kabul etmektedir. Muhafazakâr inşanın Topluluk içerisindeki statü kazanımı milliyetçi inşada olduğu gibi yine khabze üzerinden gerçekleşmektedir. Fakat bu khabze milliyetçi inşadan farklı olarak tamamen dini temele oturtulmakta ve İslamiyet'in etkisi ile oluşturulmaktadır. Milliyetçi inşada olduğu gibi bazı dernekler muhafazakâr kimlik inşasında önemli roller oynamaktadır. Özellikle KAFDER'den ayrılarak yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan BİRKAF'ın muhafazakâr inşada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Diaspora milliyetçiliği inşası ise muhafazakâr grup tarafından İslamiyet çevresinde şekillendirilmektedir.

Özellikle iki grup arasındaki ilişki çoğunlukla politik bir güç ilişkisi olarak görülmektedir. Topluluğun kimliğinin iki farklı inşası da bu durumun bir tezahürü olarak ön plana çıkmaktadır. Dernekler tarafından bu anlamda bir ayrımın varlığı, kimlik inşasının kimin tarafından yapılacağına dair bir çatışması olarak gözükmektedir. Dernekler üzerinden keskinleşen bu çatışma özellikle Çerkes topluluğunun temsilinin kimin tarafından yapılacağı üzerine oluşmaktadır. Bu yüzden bu çatışma siyasi alanda topluluğun temsilinde güç elde etmek için bir çabanın olduğunun göstergesidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern dönemle beraber toplulukların kendilerini tanımlama şekillerinde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Çerkes topluluğu Rus-Çerkes Savaşı sonrasında 1864 yılında sürgüne uğramıştır. Sürgünden sonra dünyanın farklı yerlerine dağılan Çerkesler Osmanlı Devleti'nin kendilerini davet etmesi üzerine Türk coğrafyasına da giriş yapmışlardır. Türkiye'nin farklı yerlerine konumlandırılan Çerkeslerin yoğun olduğu yerlerden birisi de Uzunyayla Bölgesi'dir. Topluluk hiç tanımadığı bir coğrafyaya yerleştirilmiş ve bölgedeki ötekiler ile mecburi bir etkileşimde bulunmuştur. Kafkasya'da sürgüne uğrayan topluluk kendi içinde on iki boydan oluşmaktadır. Uzunyayla Bölgesi'ne yerleşen Çerkesler burada etkileşimi en aza indirmek için kapalı bir yaşam sürmüşlerdir. Kendi aralarında köyler kuran topluluk içinde boylara göre bir ayrışma yapılmıştır. Köyleri oluşturan bireylerin topluluk üyesi olması dışında aynı boydan da olması önem taşımıştır. Bunun amacı ise kültürü koruma isteği ve ötekine karşı birlik olma fikridir.

1960'lı yıllara kadar bu köylerde yaşamını sürdüren Çerkesler, toprak reformu ve modernleşme süreci ile beraber Kayseri şehir merkezine göç vermeye başlamıştır. Kentleşme süreci ve bu yıllarda özellikle artan sivil hareketlerindeki artış topluluğun yeni bir inşa sürecine girmesine sebep olmuştur. Kentleşme ile beraber kültürün korunması, politik alanlarda topluluğun temsili gibi konulardaki sorunları gidermek için topluluk tarafından 1968 yılında KAFDER kurulmuştur. KAFDER'in kuruluş amacı özellikle kültürel bir bilinç oluşturularak topluluğun asimile olmasını engellemek ve topluluk arasında bir dayanışma ağı oluşturmaktır. KAFDER ile beraber topluluk kendisinin ötekine karşı temsil sorununu gidermeye çalışmıştır. 2002 yılında ise KAFDER üyelerinin bazıları bu dernekten ayrılarak BİRKAFA'ı kurmuşlardır. Bu ayrılığın sebebi çoğunlukla siyasi olarak tanımlanmıştır.

Topluluk arasındaki dayanışmayı arttırmak ve ortak kolektif hafıza oluşturmak için yaşanan diaspora dernekler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Diaspora üzerinden oluşan gelenek icatları, mitleştirilmeler ile topluluğun kolektif hafızasında

sürgünün önemli bir yer edinmesi ve unutulmaması sağlanmıştır. Diaspora milliyetçiliğine sebep olan bu durum kimlik inşasını da büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle 21 Mayıs 1864 tarihi sembol olarak belirlenmiş ve belirli ritüeller ile topluluk hafızasında yer edinmiştir. Geleneğin icadı olarak görülen bu durum topluluğun kimliğinin de diaspora üzerinden inşa edilmesine sebep olmuştur. Kendilerini Adige olarak tanımlayan topluluk kentleşme ile beraber ötekilere karşı boylar arasındaki ayrımı belli etmemek ve dayanışmayı arttırmak için Çerkes şemsiyesi altında birleşmiştir. Bu durumu sağlayan en önemli kurum ise KAFDER olmuştur. Ötekilere karşı Çerkes olarak kendini tanımlayan topluluk kendi içerisinde ki sosyal etkileşimlerde ise boylarını ön planda tutmuşlardır. Topluluğun ötekilere karşı farklı kimlik rollerini icra ederken kendi içlerinde ise rolleri farklılaşmıştır. Bu durum topluluğun ötekilere karşı dayanışma içinde olduğunun bir göstergesi olarak görülmektedir. Kendi içlerinde ise boylar arasındaki ayrımlar devam etmiştir.

Kendi aralarındaki ayrımlarda ise Uzunyayla Bölgesi özelinde Kabardey boyu ön plana çıkmıştır. Uzunyayla Bölgesi'nde topluluk nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Kabardey boyu üzerinden Çerkes kültürü ve kimliği şekillenmiştir. Diğer boyların nüfusunun az olması boylar arası farklı kültürleri asimile etmiş ve diğer boylar ile Kabardeyler arasında ki kültürel farklılıkları ortadan kaldırmıştır. Çerkesler arasındaki bir diğer ayrışma ise hiyerarşik yapıdan dolayı ortaya çıkmaktadır. Sürgünden önce belirli bir sınıf yapısına sahip topluluk, Uzunyayla Bölgesi'nde de bu yapıyı devam ettirmiştir. Sülale adı olan aileler ve sülale adı olmayan aileler üzerinden yapılan bu sınıf ayrımı her ne kadar resmiyette bitmiş olsa da topluluk etkileşimlerinde günümüzde hala devam etmektedir. Bu durum ise Çerkes kimliğinde sınıf ayrımının önemli bir yer edindiğini bizlere göstermektedir. Özellikle soyluların ve alt sınıfın topluluk içindeki rolleri farklılaştığından dolayı üyelerin benliğini sunum şeklide farklılaşmaktadır.

Çerkes kimliğinin bir diğer önemli bileşenini ise khabze oluşturmaktadır. Khabze Çerkes topluluğunun yaşamlarını idame ettirirken uyması gereken yazısız kuralların tümü olarak tanımlanmıştır. Çerkes kimliğinin en önemli bileşeni olarak görülen khabze topluluk üyeleri açısından statünün belirleyicisi olarak konumlandırılmaktadır. Bu yüzden khabze toplulukta bir otokontrol mekanizması oluşturmaktadır. Topluluk üyeleri khabzeye uymadıklarında topluluk üyeleri tarafından ayıplanmakta ve bazen de topluluğunun dışına itilmektedir. Bu durum khabzenin önemini çok daha fazla

arttırırken topluluk içinde gündelik yaşam pratiklerinin düzenleyicisi olarak da görülmesini sağlamaktadır. Khabze sınıf ayrımının kurallarını da içinde barındırmaktadır. Alt sınıfın ve soylu sınıfın rollerini belirleyende bu kurallardır. Bu yüzden khabzenin aslında soylu sınıfın yarattığı ve topluluğun uyması gereken kurallar olarak görülmektedir. Ayrıca khabzenin kuralları Çerkes boylarının tümünün temsilcileri tarafından yapılan toplantılar ile değiştirilmekte ve modern hayata uygun hale getirilmektedir. Fakat bu durum uzun zamandır gerçekleşmemektedir. Khabzenin bu uyum sağlayıcı tavrı da yine topluluğun modern yaşam tarzına uyum sağlamasını ve kendisini modern yaşam tarzına göre inşa etmesine sebebiyet vermiştir.

2000 yılına kadar diaspora milliyetçiliği ve khabze üzerinden şekillenen kimlik inşası bu yıllardan sonra değişimler göstermiştir. Özellikle 2002 yılında kurulan BİRKAF bu durumun en net örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Topluluğun içinde milliyetçiliği ve khabzeyi ön planda tutan üyeler ve dini ön plana çıkarmak isteyen üyeler arasında çatışma yaşanmıştır. BİRKAF'ın KAFDER'den ayrı bir oluşum olarak ortaya çıkmasının sebebinin de bu çatışma oluşturmaktadır. Bu durum topluluğun kimlik inşasının farklılaşmasına ve iki ayrı inşanın toplulukta etkili olmasına neden olmuştur. Milliyetçi grup ve muhafazakâr grup üzerinden oluşan bu inşalardan ilki milliyetçi inşa iken ikincisi ise muhafazakâr inşadır.

Milliyetçi kimlik inşasının temelini Çerkes kültürü ve khabze kuralları oluşturmaktadır. Diasporaya bağlı olarak topluluğun kültürünü koruma ve asimile olmama düşüncesi milliyetçi inşanın temel tezlerini oluşturmaktadır. Özellikle bazı dernekler tarafından yapılan konferanslar, etkinlikler bu inşanın oluşmasında etkili bir rol oynamasını sağlamıştır. Ayrıca milliyetçi grup topluluğun genel olarak genç nüfusundan oluşmaktadır. Khabze kuralları birçok üyeye göre anayasa olarak görülmekte ve çiğnenmesi büyük bir suç teşkil etmektedir. Bu durumun yanı sıra milliyetçi inşa dini inançları bir kültürel zenginlik olarak tanımlamakta ve bu inançlar üzerinden kökenini antik çağlara dayandırmaktadır. Milliyetçi grubun büyük çoğunluğunda görülen eğilim dini kuralları khabzeye göre şekillendirmektir. Milliyetçi grupta olan bazı üyelere göre ise khabze ve İslam dini arasında belirli uyumsuzluklar bulunmaktadır. Bu yüzden tam olarak İslam dininin kurallarının yerine getirilmesi halinde Çerkes kültürünün asimile olacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Milliyetçi kimlik inşasında bireysel anlamda seküler dindarlık anlayışı ön plana çıkmaktadır. Milliyetçi inşada, dinin gündelik yaşamda pek

fazla etkisi bulunmamakla beraber statü kazandırma aracı olarak da kullanılmamaktadır. Üyelerin statü kazanımı için tek belirleyicisinin khabze olması gerektiği görüşü milliyetçi insanın en belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Milliyetçi inşada topluluğun benliği sunumu khabze üzerinden gerçekleşmektedir.

Muhafazakâr kimlik inşasının ise milliyetçi kimlik inşasına bir tepki olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle dini ön plana almak isteyen bazı topluluk üyeleri KAFDER'den ayrılarak BİRKAF'ı kurmuşlardır. Muhafazakâr grup üyelerinde görülen en belirgin özellik ise geleneği İslami temele oturtma çabasıdır. Topluluğun kolektif hafızasında bulunan sürgün olgusu üyeler tarafından dini temelli olarak düşünülmektedir. Özellikle Çerkeslerin İslamiyet'i kabul etmiş olmasından dolayı Rusların topluluğu asimile etmek için savaştığı miti muhafazakâr insanın önemli iddialarından birini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin topluluğa yardım etmesinin nedeni olarak da din kardeşliği olgusu ön plana çıkarılmaktadır. Khabzenin İslamiyet temelli oluşu ve İslamiyet'ten ayrı görülemeyeceği düşüncesi muhafazakâr inşayı, milliyetçi inşadan ayıran en önemli özellik olarak görülmektedir. Bu inşada topluluk benliğini din üzerinden sunmaktadır. Fakat khabze dışlanmamakla beraber İslami temellere oturtulduğu için din ve khabze arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. Bu da hem dinin hem de din üzerinden olduğu öngörülen khabzenin benliğin sunumunda etkili olmasını sağlamaktadır.

Dernekler üzerinden daha da keskinleşen muhafazakâr ve milliyetçi ayrımı topluluğun temsiliyeti için oluşan çatışmayı bizlere göstermektedir. Özellikle topluluğun politik olarak temsili bu çatışmada ön plana çıkmaktadır. Her iki kimlik inşasında da din olgusu önemli bir yer edinmektedir. Kimliğin inşasında din ya kültürel kökenlerin kaynağı ve zenginliği olarak görülmekte ya da bizzat geleneğin oluşmasındaki birinci etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise çeşitli dernekler tarafından desteklenmekte ve topluluk kimliğinin ikircikli bir yapıda inşa edilmesini sağlamaktadır.

Sürgünden sonra 1960'lı yıllarda diaspora milliyetçiliği topluluk tarafından inşa edilmeye başlanmış ve 2000'li yıllara kadarda artarak devam etmiştir. Bu yıllarda kimlik çoğunlukla diaspora milliyetçiliği üzerinden inşa edilmiştir. Fakat bu durum sadece Çerkes topluluğuna ait bir özellik değildir. Bu yıllar arasında hem Türkiye'de

bulunan topluluklar, hem de diğer coğrafyalarda bulunan topluluklar yoğun bir Şekilde etnisite temelli milliyetçilikler ortaya koymuş ve kimliklerini milliyetçilik temelinde inşa etmişlerdir. 2000’li yıllardan sonra ise topluluk içerisinde ki bazı üyeler dinin daha ön planda olduğu bir Çerkes kimliğinin oluşması gerektiğini düşünmüşlerdir. 2000’li yıllardan sonra topluluk içinde ortaya çıkan bu ikircikli yapı Çerkes kimliğinin de ayrıŐmasına sebebiyet vermiştir. Çerkeslerin kimlik ayrıŐmasında ise yaşanılan bölge ve ülkenin de etkisi olduğu aŐıkârdır. Özellikle 1990’lı yıllarda, Türkiye’de muhafazakâr düşünce büyük bir çıkıŐ göstermiştir. Muhafazakârlığın yükseliŐi, topluluk yapılarına da tesir ederek 2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye’de yaşayan topluluklar içinde de muhafazakâr düşüncenin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu da toplulukların kimliklerini inşa ederken dinin daha fazla önem kazanmasını sağlamıştır. Çerkes topluluğunun bazı üyeleri de Türkiye’de yaşanan bu süreçlerden etkilenmiŐ ve dinin daha fazla etkili olduğu bir Çerkes kimliği oluşturulmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, M. (2018). Khabze Ve Din Arasında Bir Yaşam. İ. Şahin (Ed.) içinde, *Uzunyayla Çerkesleri: Topluluk, Aidiyet Ve Kimlik* (s. 287-299). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Appiah, K. A. (2010). Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma: Çokkültürlü Toplumlar Ve Toplumsal Yeniden Üretim. A. Gutmann (Haz.) içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 162-175). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar Ve Sınırları*. (A. Kaya, & S. Gürkan, Çev.) Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Berger, P. L., & Luckman, T. (2008) *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. (V. S. Öğütle, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik Ve Farklılık*. (F. Lekesizalın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coser, L. A. (2010). *Sosyoloji Düşüncesinin Ustaları*. (H. Hülür, & S. Toker, & İ. Mazman, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Coşkun, A. (2003). Din Ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5-23.
- Dereli, M. D. (2018). Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Duman, A. (2015). *Diaspora Milliyetçiliği Ve Türkiye'de Çerkesler*. İstanbul : İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Eser, M. (1993). *Uzunyayla Bölgesinde Yaşayan Çerkes Köylerinde Sosyo-Kültürel Değişme*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar Ve Ulusçuluk*. (B. E. Behar, & G. G. Özdoğan ,Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite Ve Bireysel Kimlik*. (, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). *Geleneğin İcadı*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul: Agorakitaplığı.
- Jenkins, R. (2016). *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*. (G. Bostancı, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Kara, A. (2007). Diasporada Çerkes Kimliğinin Dönüşümü: Değişen Siyasal Konjonktür Karşısında Yeniden Tanımlanan Etnik Sınırlar. S. C. Mazlum, & E. Doğan içinde, *Sivil Toplum Ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler* (s. 57-76). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit Ve Anlam*. (G. Y. Demir, Çev.) İstanbul : İthaki Yayınları.
- Okumuş, E. (2016). Toplum Bağlamında Din Ve Kültür Etkileşimi. *Turkish Studies*, 269-292.
- Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Sarmal Yayınevi

- Özkurt, D. (2018). Uzunyayla Çerkeslerindeki Ceug Kavramına Oyun Ve Karnaval Literatüründen Bakmak. *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi*, 181-204.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (I. E. Howison, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Sallı, A. (2017). Modernlik, Gelenek Ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 55-82.
- Selçuk, S. S. (2012) Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 117-136
- Smith, A. D. (1994). *Ulusların Etnik Kökeni*. (S. Bayramoğlu, & H. Kendir, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Smith, A. D. (2002). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Swingewood, A. (2009). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agorakitaplığı.
- Şahin, İ. (2012). Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi Kültür Merkezi Ve Cemevi Örneği. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 39-58.
- Şahin, İ. (2018). Topluluk Ve Aidiyeti Modernleştiren Rasyone Bir Yapı: Dernekler. İ. Şahin içinde, *Uzunyayla Çerkesleri: Topluluk, Aidiyet Ve Kimlik* (s. 301-352). Konya : Çizgi Kitabevi.
- Şahin, İ. (2008). *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) Ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Taylor, C. (2010). Tanınma Politikası. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 46-93). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Yapıcı, A., & Yıldırım, M. (2013). Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Dini Araştırmalar*, 117-138.
- Yel, S., & Gündüz, A. (2008). XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Çerkesleri Sürgün Etmesi Ve Uzunyaylaya Yerleştirilmeleri. *Turkish Studies* , 949-983.
- Yüksel, H. (2011). *Bir Etnik Grubun Hayatta Kalma, Sürengliğini Sağlama Ve Kültürel Aktarım Pratikleri: 20. Yüzyılda Uzunyayla Çerkesleri Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Mert AKBULUT

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 24 Haziran 1993, ADANA

Tel: +90 5333898344

Email: Mertak1905@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı	2019
Lisans	Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü	2016
Lise	Ramazan Atıl Lisesi, Adana	2011

YABANCI DİL

İngilizce (Orta Düzey)